

Voorzitter: Dolman

Tegenwoordig zijn 121 leden, te weten:

Aarts, Abma, Van den Anker, Van Baars, B. Bakker, M. Bakker, Beckers-de Bruijn, Ter Beek, De Beer, Beinema, Van den Bergh, Blaauw, H. A. de Boer, J. J. P. de Boer, Bolkestein, De Boois, Borgman, Braams, Bremen, Brinkhorst, Van den Broek, Buikema, Van der Burg, Buurmeijer, Castricum, P. A. M. Cornelissen, Couprie, G. C. van Dam, M. P. A. van Dam, Dees, Deetman, Van Dijk, Dijkman, Van Dis, Van der Doef, Dolman, Duinker, Engwirda, Epema-Brugman, Van Erp, Evenhuis, Eversdijk, Faber, Frinking, Ginjaar-Maas, De Graaf, Gualthérie van Weezel, Haas-Berger, De Hamer, Hartmeijer, Van Heel-Kasteel, Van der Hek, Hennekam, Hermsen, Van Houwelingen, Van Iersel, Jacobse, Jansen, Joekes, Kappeyne van de Coppello, Keja, Van Kemenade, Keuning, Knol, Kolthoff, Korte-van Hemel, De Korte, Kosto, Krijnen, De Kwaadsteniet, Lambers-Hacquebard, Lansink, Lauxtermann, Van Leijenhorst, Van der Linden, Lubbers, Mateman, Meijer, Moor, Van Muiden, Müller-van Ast, Nijhof, Nijpels, Van Ooijen, Patijn, Ploeg, Poppe, Pronk, Rempt-Halmmans de Jongh, Rienks, Rietkerk, Roethof, Van Rooijen, Van Rossum, Salomons, van der Sanden, Schaapman, Scherpenhuizen, Van der Spek, Spieker, Stemerding, Van der Stoel, Terlouw, Van Thijn, Toussaint, Tripels, Veerman, Veldhoen, Verbrugh, Verkerk-Terpstra, De Voogd, B. de Vries, K. G. de Vries, Waalkens, Waltmans, Weijers, Wessel-Tuinstra, Wisselink, Wolff, Wöltgens, en Zijlstra,

en de heren Wiegel, Vice-Minister-President, Minister van Binnenlandse Zaken, Van der Klaauw, Minister van Buitenlandse Zaken, De Ruiter, Minister van Justitie, Tuijnman, Minister van Verkeer en Waterstaat, Albeda, Minister van Sociale Zaken, mevrouw Haars, Staatssecretaris van Justitie en de heer Simons, regeringscommissaris voor de Grondwetsherziening.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Bischoff van Heemskerck, Van Zeil en Nypels, wegens andere verplichtingen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Ik deel mee, dat de vaste Commissie voor Financiën tot haar ondervoorzitter heeft gekozen het lid Van Rooijen.

Ik deel voorts mee, dat ik in de bestaande vacature heb benoemd tot lid van de vaste Commissie voor Financiën het lid Van Muiden (voorheen plv. lid) en in zijn plaats tot plv. lid het lid Mateman als plaatsvervanger van het lid Van Dijk.

In de vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen heb ik tot plaatsvervangend lid benoemd het lid B. Bakker in plaats van het lid Frinking.

Aan de orde is de behandeling van de **verslagen van de Commissie voor de Verzoekschriften over een aantal in haar handen gestelde adressen (15 865, nrs. 57 t/m 74)**.

Overeenkomstig de voorstellen van de Commissie voor de Verzoekschriften wordt besloten.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van de ontwerpen van (rijks)wet:

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de

bepaling inzake de regeling van delen van het recht in algemene wetboeken tot opnemng van een bepaling inzake algemene regels van bestuursrecht (15 046);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de buitenlandse betrekkingen (15 049, R 1100);

Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de artikelen 74 en 190–192 (15 468).

en van:

de motie-Korte-van Hemel c.s. over de wetgeving houdende algemene regels van bestuursrecht (15 046, nr. 11);

de motie-Brinkhorst c.s. over de verhouding van de Grondwet tot de Europese rechtsorde (15 049; R 1100, nr. 16).

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

De heer **Van den Broek** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het is alweer enige tijd geleden dat wij ons voor het laatst met dit hoofdstuk bezighielden. Ik dank de Regering voor de op 25 maart gegeven antwoorden.

Allereerst een opmerking over het amendement, dat door mij is ingediend en is medeondertekend door de heer Nijpels, op artikel 58, lid 2. Ik breng in herinnering dat wij er onze erkentelijkheid voor hebben uitgesproken dat de Regering bereid was in ieder geval de bevordering van de internationale rechtsorde als zodanig als beleidsdoelstelling een constitutionele verankering te blijven geven. Wij hebben toen een kanttekening gemaakt bij de door de Regering geïntroduceerde formulering: bij het voeren van het buitenlands beleid. Wij hadden de neiging daaruit af te leiden, dat daarmee uitdrukking werd gegeven aan een al dan niet bestaand prerogatief van het buitenlands beleid als het gaat om bevordering van de internationale rechtsorde.

Achter de regeringstafel v.l.n.r. de Ministers Van der Klaauw en Wiegel, en de heer Simons, regeringscommissaris voor de Grondwetsherziening

Tegen die gedachte hebben wij ons verzet. Ik moet zeggen dat de Regering mij in haar antwoord niet heeft overtuigd van de noodzaak om deze bevoordingen aan te houden en dat de wijziging die ik heb voorgesteld, namelijk om de woorden 'bij het voeren van het buitenlands beleid' te schrappen, door mij wordt gehandhaafd.

Ik wijs de Regering op de gekozen formuleringen ter zake van andere sectoren van overheidszorg. Bij de sociale grondrechten komen bij voorbeeld bepalingen voor in de zin van: de werkgelegenheid, of de welvaart, of de volksgezondheid is voorwerp van zorg voor de overheid. Daar is geen formulering gekozen in de trant van: bij het voeren van een economisch beleid, of een ander departementaal beleid, bevordert de Regering enz.

Ik ben met andere woorden bevreesd dat deze formulering de indruk vestigt, dat bevordering van de internationale rechtsorde een duidelijk voorrecht, ofte wel prerogatief, is van het buitenlands beleid. Ik wil tot uitdrukking gebracht zien, dat bevordering van de internationale rechtsorde tot de zorg van het regeringsbeleid in zijn totaliteit behoort. Daarom handhaaf ik mijn amendement op dat stuk.

Wij hebben de nodige opmerkingen gemaakt over de parlementaire goedkeuringsbevoegdheid zoals vervat in artikel 5.2.1. Met de Regering ben ik van mening, dat deze bevoegdheid

zich niet dient uit te strekken tot beleidsafspraken. Bepalend voor ons oordeel hierover – ik denk aan het amendement-Brinkhorst op stuk nr. 13 – is dat hiermee een doorbreking plaatsvindt van ons constitutionele systeem, waarbij immers alleen aan koninkrijksverbindende afspraken de parlementaire goedkeuringsbevoegdheid wordt verbonden en zulks niet geldt voor politieke 'commitments' van de Regering, zoals beleidsafspraken waarvoor de normale ministeriële verantwoordingsplicht geldt.

Zoals wij de vorige keer ook hebben gezegd bestaan ten aanzien van regering en ministeriële verantwoordelijkheid afzonderlijke grondwetsbepalingen. Daarover hebben wij dus geen verschil van mening met de Regering. Daarbij komt dat uitbreiding van deze goedkeuringsbevoegdheid tot bij voorbeeld beleidsafspraken ook naar onze stellige overtuiging de slagvaardigheid van het buitenlands beleid gemakkelijk aantast. Overigens heb ik geconstateerd dat in de laatste redactie van het amendement op stuk nr. 13 van de heer Brinkhorst niet meer gesproken wordt van 'belangrijke beleidsafspraken' maar van 'beleidsafspraken'. Daarmee wordt het kader nog ruimer getrokken en geldt het bezwaar dat ik heb genoemd nog sterker.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik heb in het debat over dit onderwerp gezegd, dat

de vraag onder welke omstandigheden die goedkeuring moet worden verleend steeds moet worden bepaald in overleg tussen Kamer en Regering, juist om flexibiliteit en souplesse mogelijk te maken.

De heer **Van den Broek** (CDA): Het frequente overleg dat daarvoor nodig is heeft te maken met mijn bezwaar, dat de slagvaardigheid van het buitenlands beleid wordt aangetast.

Wij hebben er nota van genomen dat de Regering in een afzonderlijke uitvoeringswet wenst te regelen de wijze van goedkeuring en de uitzonderingen die daarop gelden en dat zij ten aanzien van de systematiek zoals die is terug te vinden in de artikelen 61 en 62 van de huidige Grondwet geen wijziging beoogt. In dat kader heb ik evenals de heer Brinkhorst de rol van het parlement bij de stationeringsbeslissing inzake nucleaire wapens in 1981 genoemd.

Met instemming heb ik geconstateerd dat de Minister van Buitenlandse Zaken tot uitdrukking heeft gebracht, dat naar de opvatting van de Regering een dergelijke beslissing nimmer buiten de Staten-Generaal om zal kunnen worden genomen. Ik realiseer mij, dat daarmee nog geen antwoord is gegeven op de vraag of deze beslissing als een beleidsafpraak moet worden beschouwd, zoals die van december jongstleden, dan wel als uitvoeringsovereenkomst van de moederovereenkomst, 'mutual defence systems agreement'. Het is van belang dat te weten met het oog op de vraag of parlementaire goedkeuring vooraf dan wel achteraf plaatsvindt.

Ik voeg daaraan toe – en ik meen het in eerste termijn al te hebben aangegeven – dat, nu een mondeling overleg is voorzien met de Ministers van Defensie en van Buitenlandse Zaken over de besluitvorming binnen de NAVO, ik graag een eventuele discussie daarover naar dat overleg zou willen zien verhuizen. Ik realiseer mij, dat het een te specifiek onderwerp is om het in het kader van deze grondwetsbehandeling verder uit te diepen.

Ik kom aan de ook in mijn vorige termijn aan de orde gestelde vraag of enerzijds doorwerking van het internationale recht in onze nationale rechtsorde zich dient te beperken tot 'een ieder verbindende bepaling van volkenrecht' en anderzijds of de voorrang van het internationale recht boven het nationale recht beperkt moet blijven tot het geschreven volkenrecht.

Wat de 'een ieder verbindende bepaling' betreft, merk ik op dat handhaving van deze bepaling betekent dat

Van den Broek

een zekere grens wordt gesteld aan de rechtstreekse werking van bepalingen van internationaal recht en wel in die zin, dat bepalingen – althans zo versta ik het – die zich met een opdracht rechtstreeks tot de staat richten, de rechtstreekse werking ten aanzien van de burger ontberen. Op zich zelf is dit logisch en duidelijk. Ons ging het er dan ook niet om, een grondwettelijke uitbreiding te geven aan de toetsingsopdracht van de nationale rechter.

Punt van twijfel was, of door handhaving van deze bepaling een conflict kon ontstaan tussen de toetsingsplicht van de Nederlandse rechter, zoals deze uit het Europese Gemeenschapsrecht voortvloeit, en zijn grondwettelijke toetsingsbevoegdheid op grond van de regel 'een ieder verbindende bepaling'. Immers, zo hebben wij toen opgemerkt, het Luxemburgse hof geeft een vrij ruime uitleg aan het karakter van 'een ieder verbindende bepaling'.

Alles nog eens overwogen hebbend, willen wij de Regering volgen in de opvatting – of misschien moet ik zeggen: in de veronderstelling – dat de Nederlandse rechter in het algemeen geneigd zal zijn de ruime interpretatie van het Luxemburgse hof te volgen in die zin, dat de rechtstreekse werking van een bepaling, die zich tot de staat richt, alleen wordt toegekend als bij voorbeeld in een opdracht tot regelgeving een termijn is gesteld, welke is overschreden of op een andere manier evident is dat door wat ik wil noemen verwijtbare nalatigheid van de staat een zekere rechtsbescherming aan de burger wordt onthouden. Want wat is de keerzijde van de medaille? Het doen vervallen van de regel 'een ieder verbindende bepaling' zal naar mijn oordeel de rechtsonzekerheid stellig groter maken dan handhaving van deze bepaling omdat daarmee de indruk wordt gewekt dat bewust is gezocht naar een grondwettelijke uitbreiding van de toetsingsbevoegdheid. Wij zijn het erover eens, dat dit niet het geval is.

Overigens – hiermee heb ik impliciet mijn mening gegeven over het amendement van de heer Brinkhorst op stuk nr. 14.a – merk ik hierbij op dat de heer Brinkhorst zijn voorstel niet heeft willen doen strekken tot het doen vervallen van dezelfde bepaling in artikel 5.2.2.a. Misschien kan hij daarop in zijn tweede termijn een toelichting geven.

Het andere door mij aangeduide punt is de voorrang van het internationale recht boven het nationale recht, en dan te beperken tot regels van geschreven volkenrecht. Daarover heb-

ben wij al eerder verklaard dat wij er voorstanders van zijn, ook al vanwege de rechtszekerheid. Wel moet mij van het hart dat wij onvoldoende antwoord hebben gekregen van de Regering op onze vraag welke algemene regels van volkenrecht – en dan bedoel ik uiteraard ongeschreven volkenrecht – de Regering in gedachten heeft, waaraan die voorrang principieel moet worden ontzegd.

Ik had gevraagd – ik meen er geen antwoord op te hebben gekregen – of de Regering nog eens een aantal voorbeelden daarvan wilde noemen. Waar vrezten wij voor bij het openstellen van voorrang ook voor de algemene beginselen van volkenrecht? Is dit nu constitutionele koud-watervrees of heeft het meer inhoud dan dat?

In dit verband krijg ik graag ook nog antwoord op de kritiek die wij hebben geuit op de stelling van de Regering als zou een niet geratificeerd verdrag kunnen worden gerekend tot de algemene beginselen van volkenrecht. Welke rechter zou bereid zijn, zo de voorrang ook gold voor het ongeschreven volkenrecht, een niet geratificeerd verdrag als zodanig te beschouwen? Met deze stellingname van de Regering hadden wij wel wat moeite.

Rest mij een enkel woord naar aanleiding van de discussie over de ook door mij ondertekende motie-Brinkhorst, als het gaat om twijfel over de uitleg van grondwetsbepalingen en de intentie die wij eraan hebben willen meegeven, om in geval van een dergelijke twijfel de voorkeur te geven aan een interpretatie die het Europese integratiestreven nog eens onderstreept.

De Regering heeft, als ik het mij goed herinner bij monde van de Minister van Binnenlandse Zaken, voorgesteld het woordje 'onnodig' tussen te voegen, waardoor de tekst, in mijn eigen woorden, zou komen te luiden dat in geval van twijfel het Europese integratieproces niet 'onnodig' zou worden belemmerd.

Het is misschien een beetje een woordenspel. Ik heb wel het gevoel, dat met een dergelijke invoeging de essentie en dus ook de intentie van de motie zwaar geweld wordt aangedaan. Uiteindelijk, het gaat er hier om uitsluitend een zekere voorkeur uit te spreken op het moment dat er twijfel bestaat rond de uitleg van een grondwetsbepaling. Ik durf hier wel uit te spreken dat wanneer wij dan zouden komen aan een afweging waarbij een Nederlands belang evident zwaar wordt geschaad, onevenredig zwaar in vergelijking met het door ons zeer voorgestane Europese integratiestre-

ven, wij in deze motie geen belemmering zouden zien om toch een juiste keuze te doen. Ik onderstreep graag nog eens, dat wij de motie echt zien als een intentieverklaring.

□

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! In tweede termijn resten mij slechts een paar opmerkingen, die hetzij nodig zijn omdat ik geen of een mij niet bevredigend antwoord heb gekregen, hetzij nodig zijn om eventueel gerezen misverstanden uit de weg te ruimen.

De eerste opmerkingen hebben betrekking op het wetsontwerp waarmee wordt beoogd, de monetaire bepalingen te doen vervallen. Zoals ik al in eerste termijn heb betoogd, koestert mijn fractie bezwaren tegen het vervallen van de grondwettelijke waarborg van de plicht van de staat, zijn schuldeisers te voldoen. De Regering deelde blijkens het antwoord onze zorg niet en beriep zich daarbij onder andere op het bekende handboek 'De Grondwet' van Buys.

Ik ben blij dat de Minister van Binnenlandse Zaken zo openhartig verklaarde dat hij Buys niet zelf had opgeslagen, maar dat dit was gedaan door zijn ambtenaren. Had de Minister dat namelijk zelf gedaan, dan was zijn oog ongetwijfeld gevallen op de door Buys vermelde gedachtengang van de politieke en staatsrechtelijke voorganger van deze Minister, Thorbecke. Het was juist Thorbecke die opmerkte, dat de onschendbaarheid van de staatschuld door een uitdrukkelijke bepaling in de Grondwet tegen een lichtzinnige wetgever gewaarborgd behoorde te worden. De argumenten van de VVD-fractie zijn dus gebaseerd op een gezonde liberale traditie, iets dat ook de Minister van Binnenlandse Zaken zal aanspreken.

In eerste termijn heeft ook nog een interessante discussie tussen Regering en Kamer plaatsgevonden over het amendement van de heren Wöltgens en Van Amelsvoort op stuk nr. 11. Ook nadere bestudering heeft mijn fractie niet van de noodzaak van het amendement kunnen overtuigen.

Als het de bedoeling van de heren Wöltgens en Van Amelsvoort is om de toekomstige Europese munt de pas af te snijden, lijkt mij het voorgestelde amendement overbodig, omdat iets dergelijks toch alleen via een verdrag geregeld kan worden, waarbij de Staten-Generaal voldoende invloed kan uitoefenen.

Minister **Wiegel**: De heer Wöltgens kan nog slechts voor zichzelf spreken,

Nijpels

want de heer Van Amelsvoort is ontstegen naar andere waarden.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Ik neem aan dat het geen structureel verschijnsel is, dat de heer Van Amelsvoort als regeringslid precies het tegenovergestelde moet doen van wat hij als kamerlid heeft voorgesteld.

Minister **Wiegel**: Ik meen dat die discussie ons buiten de Grondwetswijziging voert.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Dit heeft wel degelijk ook betrekking op dit amendement.

De heer **Nijpels** (VVD): De in het amendement voorgestelde grondwetsbepaling maakt de situatie juridisch niet duidelijker of onduidelijker. De discussie over de toepassing van de artikelen 235 of 236 van het EEG-verdrag ten aanzien van wijzigingen van het EMS-verdrag – ik verwijs onder andere naar opmerkingen van de heer Brinkhorst – heeft mijns inziens de juridische fundamenten van het amendement-Wöltgens/Van Amelsvoort in samenhang met wat ik hierboven heb opgemerkt nog verder verzwakt. Dat is de reden, waarom mijn fractie het amendement niet zal steunen.

Ik ga over tot bespreking van het wetsontwerp dat handelt over de grondwetsbepalingen inzake de buitenlandse betrekkingen. Ik wil hierover aan het adres van de Minister van Buitenlandse Zaken vier opmerkingen maken. In de eerste plaats miste ik een reactie van de Minister op mijn voorzichtige suggestie over de gedachte om in de toekomst het recht van amendement uit te breiden tot beleidsvoornemens van de Regering. Ik heb daarbij geopperd dat het met name op het terrein van buitenlandse zaken interessant zou kunnen zijn, omdat veel daarvan zich onttrekt aan formalisering via de wet. In de tweede plaats hoor ik alsnog graag het oordeel van de Minister op mijn vraag wat de invloed zou kunnen zijn van een besluit van de Unesco over een nieuwe internationale informatie-orde op de positie van bij voorbeeld het Nederlandse ANP.

Op de derde plaats heb ik de indruk dat de Minister de puzzel, die ik hem ter oplossing in eerste termijn heb meegegeven, heeft verwisseld voor een andere. Mijn puzzel heeft hij althans nog niet opgelost. Ik herhaal daarom mijn vraag. Hoe zou kunnen worden geregeld, dat besluiten van volkenrechtelijke organisaties, die een ieder bindende bepalingen bevatten

en die voortvloeien uit al bestaande verdragen, aan de uitdrukkelijke goedkeuring van de Staten-Generaal worden onderworpen.

In de vierde plaats maak ik nog een enkele opmerking over de mede door mij ondertekende motie-Brinkhorst, die voorkomt op stuk nr. 16. Ik ben het eens met de constatering van de Minister van Binnenlandse Zaken, dat ook na aanneming van de motie een afweging zal dienen plaats te vinden tussen Europese en Nederlandse belangen. De motie zal indien zij wordt aangenomen een dergelijke afweging niet verhinderen. De motie dient wat mijn fractie betreft beschouwd te worden als een intentieverklaring, die in feite als een soort van verlengstuk van artikel 5, tweede lid, van het EEG-verdrag aangemerkt kan worden.

Ten slotte wil ik nog een verzuim goed maken. Gaarne zeg ik de Regering dank voor de wijziging, die zij op ons verzoek heeft aangebracht in artikel 5.2.3. Het onderverdelen van dit artikel – of liever: het verder onderverdelen – bevordert niet alleen de duidelijkheid, maar doet ook recht aan de belangrijke zaken, die daarin worden geregeld. De praktische toepassing van dit artikel zal, naar ik hoop, ver van ons bed af liggen.

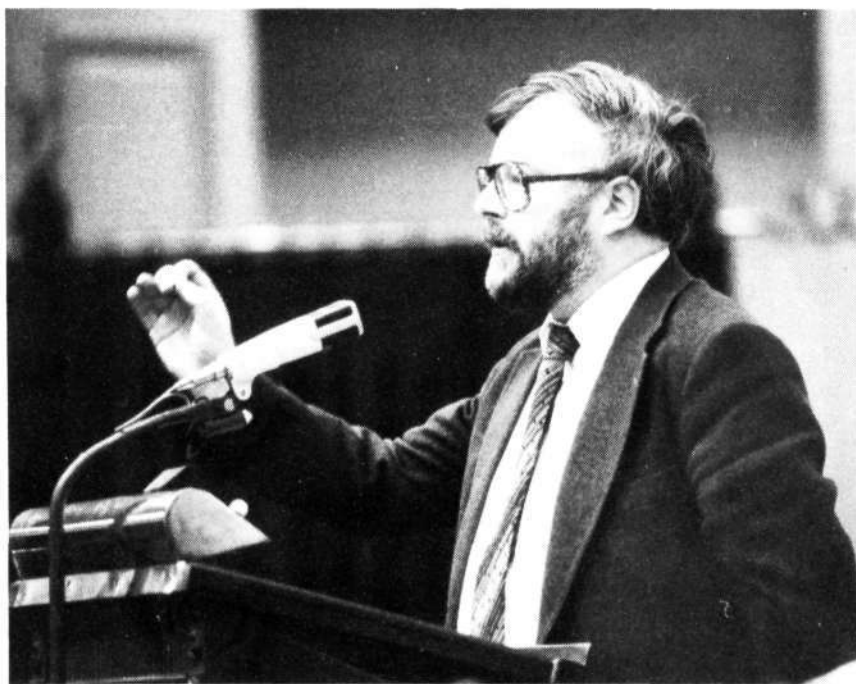
□

De heer **Wöltgens** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De wat verbrokkelde behandeling van deze grondwetsvoor-

stellen heeft een geweldige voordeel gehad – de Minister van Binnenlandse Zaken wees er al op – namelijk dat het door mij ingediende amendement bijna de status van een regeringsvoorstel heeft gekregen. Ik neem aan dat dit des te meer kracht geeft aan het gewicht, dat het amendement zelf inhoudelijk al had.

Ik wil de heer Nijpels erop wijzen dat hij zeer eenzijdig is ingegaan op één aspect van het amendement: de wet regelt het geldstelsel. Daarbij gaat het om de vraag, hoe men weet te bewerkstelligen dat een democratische procedure tot stand komt alvorens men overgaat tot een ander geldstelsel, bij voorbeeld een Europees geldstelsel. Dat moet dan bij wet geschieden. De heer Nijpels heeft erop gewezen, dat dit bij verdrag zou moeten gebeuren. Feitelijk is dat niet helemaal het geval. Ik heb opgemerkt dat het Europees monetair stelsel op basis van artikel 235 tot stand is gekomen.

Alhoewel deze Regering herhaaldelijk heeft toegezegd dat een eventuele totale unificatie van het Europese geldwezen zeker bij verdragswijziging tot stand zou komen en als zodanig dus ook een democratische procedure zou volgen, lijkt het ons toch verstandig om dat voor eens en voor altijd goed vast te leggen. Dit was maar één aspect van ons amendement. Een tweede reden waarom een dergelijke grondwetsbepaling zinvol kan zijn, is dat in de Grondwet dan ook duidelijk

De heer Wöltgens (PvdA)

Wöltgens

wordt vastgelegd de prioriteit van de wetgever in monetaire zaken. Het is de wetgever die uiteindelijk bepaalt hoe het geldstelsel, het geldwezen en de monetaire politiek er institutioneel uit ziet.

Het is erg belangrijk om dat goed vast te leggen, want daarmee wordt vastgelegd dat de uiteindelijke beslissingen over geldwezen, monetaire politiek, enz. beslissingen zijn die hier met Regering en Staten-Generaal te samen moeten worden genomen. Ook verwijzend naar vergelijkbare artikelen in grondwetten van ons omringende landen heb ik dit als belangrijk argument genoemd om een dergelijke bepaling in de Grondwet op te nemen. Met het wegvallen van de bepalingen die worden voorgesteld – even afgezien van de bezwaren van de heer Nijpels tegen het wegvallen van een bepaling daaromtrent – door de Regering zijn in feite alle bepalingen in de Grondwet ten aanzien van het geldstelsel verdwenen. Om te voorkomen dat er op dat punt onduidelijkheid ontstaat, hebben de heer Van Amelsfoort en ik ons amendement ingediend.

In dit verband wil ik ook wijzen op een ander voorstel, nl. 15 048, waarin voorgesteld wordt om artikel 72 van de bestaande Grondwet te wijzigen. De Regering heeft dat gemakshalve voorgesteld als een grondwetswijziging die betrekking heeft op bepalingen inzake ambtenaren. Ik moet zeggen, dat de eerste regel van dat artikel 72 maar bijzonder weinig met ambtenaren te maken heeft. Daar staat nl.: De Koning heeft het opperbestuur van de algemene geldmiddelen. Ik geef toe, dat deze bepaling vervolgens wordt verbijszonderd naar Colleges van Staat, ambtenaren, enz., maar deze bepaling op zich is natuurlijk niet zonder betekenis.

Wij hebben er in het voorlopig verslag en ik meen zelfs al in het eindverslag uitdrukkelijk op gewezen dat er wat dit betreft ook een samenhang bestaat met het amendement zoals wij dat indertijd hebben ingediend, een amendement dat moet waarborgen dat het parlement uiteindelijk doorslaggevend is bij het bepalen van de financiële en monetaire politiek. Ik hoop, dat de Regering gelegenheid vindt om alsnog in te gaan op de kritiek die wij al schriftelijk hebben ingebracht op de motivering om artikel 72, met name de eerste zin, te schrappen.

De heer **Patijn** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de Regering danken

voor de uitvoerige beantwoording in eerste termijn. Ik wil nog enkele punten aanroeren van het voorstel dat betrekking heeft op buitenlandse betrekkingen. In de eerste plaats betreft dat de rechtstreekse werking van verdragen en de algemene regels van volkenrecht. In eerste termijn ontspan zich met name tussen de Minister van Buitenlandse Zaken en onze collega Brinkhorst een buitengewoon interessante discussie hierover. Zelf heb ik ook een vraag gesteld over de rechtstreekse werking van verdragen; een nauwkeurige en langdurige voorbereiding van uitvoeringsbepalingen van een ondertekend en te ratificeren verdrag verhindert de toetsing van de rechtstreeks werkende bepaling van het verdrag door de rechter.

Daarop antwoordde de Minister Van der Klaauw: 'Ik zou de geachte afgevaardigde willen zeggen dat er pas sprake is van een voor het Koninkrijk geldend verdrag wanneer het Koninkrijk hierbij partij is geworden, dat wil zeggen, dat het Koninkrijk heeft verklaard, aan het verdrag gebonden te zijn en dat het verdrag voor het Koninkrijk in werking is getreden. Pas dan is er sprake van hier ten lande geldende, ieder verbindende bepaling van het verdrag. Ook pas dan kan toetsing van de nationale wet hieraan plaatsvinden.'

Iets verderop op blz. 4090 zegt hij: 'Hierbij dient te worden bedacht dat het vaak niet zo eenvoudig is, uit te maken of een verdragsbepaling voor rechtstreekse werking in aanmerking komt. Teksten van verdragen geven wat dit betreft vaak aanleiding tot moeilijkheden. Men is aan het onderhandelen over een verdrag en dan is het lang niet altijd mogelijk, de diverse verdragsbepalingen zo scherp te redigeren, dat zij evident rechtstreekse werking hebben, ook al omdat zeer veel landen de directe gelding van verdragsbepalingen in de nationale rechtsorde niet kennen.'

Dat is een curieuze passage, als je het nog eens rustig leest, want het gaat om iets dat naar mijn oordeel helemaal niet ter zake is. De vraag of andere landen de rechtstreekse werking al dan niet toekennen aan verdragsbepalingen, is niet van belang voor de situatie, zoals deze – wanneer er sprake is van een gesloten, maar nog niet geratificeerd en geïmplementeerd verdrag – in de Nederlandse rechtsorde aan de orde is. Men kan dat niet toetsen. Toetsing daarvan is niet aan de Regering. Zij kan zich niet beroepen op de grondwettelijke situatie in andere landen, om te kun-

nen zeggen dat evident rechtstreeks werkende bepalingen in een verdrag niet voorkomen. Dat maakt niet de Regering, maar de rechter uit. Daarbij is de situatie in andere landen naar mijn oordeel niet van belang.

Om die toetsing te kunnen laten plaatsvinden zal zo snel mogelijk, nog voordat uitvoeringsbepalingen zijn opgesteld en door de ministerraad aangenomen, in ieder geval publikatie moeten plaatsvinden. Een verdrag is namelijk niet van toepassing zolang volgens artikel 5.2.2a. geen publikatie heeft plaatsgevonden. Heeft de Kamer op het punt van de ratificatie van verdragen het initiatiefrecht? Kan, als de Regering terughoudend is op het punt van de implementatiebepalingen – ik denk bij voorbeeld aan het Sociaal Handvest met het stakingsrecht – er een initiatief uit de Kamer komen om te komen tot ratificatie van het verdrag, ook zonder dat de implementatiewetgeving is voorbereid?

Dit kan van belang zijn, omdat dan de rechter kan toetsen of het verdrag, eenmaal geratificeerd zijnde, rechtstreeks werkende bepalingen bevat, waarop burgers in rechtsgedingen een beroep kunnen doen. Als de Regering nalaat te ratificeren, kan in mijn opvatting de Kamer het initiatief nemen om tot ratificatie te komen, ten einde de zelfwerkende bepalingen uit een verdrag te kunnen toetsen. Als de Regering dan enkele maanden of jaren later komt met uitvoeringsmaatregelen; het zij zo, maar dit doet niet af aan de mogelijkheid om de rechtstreeks werkende bepalingen van het verdrag te toetsen, op initiatief van een Kamer die meent dat dit nodig is in verband met een situatie waarin de Regering aarzelt ratificatie te vragen, omdat uitvoeringsmaatregelen nog niet vaststaan. Klopt dit?

Ik kom dan tot de algemene regels van volkenrecht, waarover prof. Simons in zijn antwoord op blz. 4094 ongeveer het volgende zei: Daar waar de wet zelfwerking van algemene, maar ongeschreven regels van volkenrecht in de Nederlandse rechtsorde erkent, is directe werking mogelijk. Daarvoor noemde hij enkele voorbeelden. Het opnemen in de Grondwet van een generieke opdracht aan de rechter om te toetsen aan de algemene regels van volkenrecht vond hij te ver gaan. Moet, willen algemene regels van volkenrecht worden getoetst, van geval tot geval een dergelijke toetsing aan de algemene regels van volkenrecht in de wet worden ingebouwd?

Acht de Regering, naast de door de regeringscommissaris genoemde ge-

Wöltgens

vallen, een incorporatie als genoemd, mogelijk en gewenst?

Ik ben het op zich zelf met de Minister van Buitenlandse Zaken en de regeringscommissaris eens dat de wetgever hier zijn taak niet moet afschuiven op de rechter om zijn verantwoordelijkheid te ontlopen. Dat algemeen beginsel kan zeer wel op zichzelf worden aanvaard. Het is ook een algemeen beginsel dat mij zeer doet aarzelen ten aanzien van het amendement van collega Brinkhorst op dit punt. Ik wil echter wel graag antwoord krijgen op de door mij gestelde vragen.

Een volgend punt betreft de geheime verdragen. Een vraag van mijn kant werd door Minister Van der Klaauw met het volgende antwoord: 'Besluiten van geheime of vertrouwelijke aard die niet bekend worden gemaakt, kunnen de burger dus niet rechtstreeks binden.'. Sterker nog, zij hebben überhaupt geen verbindende kracht, ook niet voor de overheid die ze sloot, aangezien ze niet conform artikel 5.2.2a bekend zijn gemaakt. Is dat waar?

Ik wil een aantal voorbeelden ter zake noemen. Ik verwijs naar de niet gepubliceerde interpretatieve verklaringen in de notulen van de raadszittingen van de Raad van Ministers van de EG. Deze verklaringen zijn niet gepubliceerd, maar wel toegepast met betrekking tot verordening 1612/68 van de EG en richtlijn 68/360 van de EG inzake het vrije verkeer van werknemers. Interpretatieve verklaringen in de Raad zijn van invloed op de toepassing van deze verordening respectievelijk richtlijn.

Ik noem de Beneluxvisa-instructies. Het is natuurlijk prima dat dit aanwijzingen voor ambtenaren zijn, maar ambtenaren passen deze instructies toe op personen die van deze instructies geen weet hebben en daartegen ook niet in beroep kunnen gaan, bij voorbeeld bij het weigeren van toegang in verband met visuminstructies.

Bestaan er – en zo ja, zijn ze niet gepubliceerd – geheime afspraken in EG-verband over uitwisseling van gegevens in ernstige strafzaken. Als die er zijn, worden ze dan toegepast?

Er is een overeenkomst tussen het Ministerie van Sociale Zaken en de Zuidslavische autoriteiten van 16 mei 1977. Deze overeenkomst is niet gepubliceerd, maar is zeer wezenlijk voor de feitelijke toepassing van de werkingsovereenkomst tussen Nederland en Joegoslavië op het punt van buitenlandse werknemers.

Er is een besluit, nr. 2 van 1976 van de Associatieraad EG/Turkije. Dit besluit regelt de eerste fase van het vrije verkeer van werknemers tussen Turkije en de EG. Het heeft grote gevolgen voor de rechtpositie van Turken in Nederland. Het besluit is niet gepubliceerd in het publikatieblad van de EG, het is niet gepubliceerd in het Tractatenblad, maar het is gevonden in een publikatieblad van de Bondsrepubliek Duitsland. Nederland heeft geen publikatie gepleegd. Desondanks wordt het besluit toegepast.

Veel belangrijker is – en hiervoor zit de coördinerend bewindsman in ons midden – dat de tweede fase van dat vrije verkeer over een aantal jaren ingaat. Van verschillende zijden hebben mij vragen bereikt hoe de feitelijke toepassing van het vrije verkeer werknemers EG/Turkije op dit moment is geregeld. Als dat niet uit de doeken wordt gedaan, kan ik daarop geen antwoord geven. Het is te dwaas dat ik daarvoor een Bundesgesetzblad moet raadplegen terwijl hier de toepassing plaatsvindt.

Ik geloof dat in een organieke wet die op basis van deze grondwetswijziging (ex artikel 5.2.2.c) over bekendmaking van verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties tot stand moet komen, het volgende moet worden vermeld:

- welke besluiten en andere akkoorden van volkenrechtelijke organisaties, die geen eigen publikatieblad hebben, tot stand zijn gekomen;
- in hoeverre deze besluiten of resoluties en verklaringen Nederland binden;

- de vindplaats van deze besluiten dan wel resoluties;

- welke geheime, niet gepubliceerde overeenkomsten Nederland heeft aangegaan en over welk onderwerp.

Deze vier punten zouden naar mijn oordeel in de organieke wet moeten worden geregeld, leidende tot een jaarlijks overzicht van de kant van de Regering op dit terrein, opdat een ieder weet wat er geheim is overeengekomen (ik vind dat het niet moet gebeuren, maar het kan toch in bijzondere gevallen voorkomen), waar het is te vinden en wat de aard is van de binding die de Nederlandse Regering voor dit land is aangegaan. Graag vernem ik op het laatste een reactie van de Regering.

□

Mevrouw Korte-van Hemel (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met de bewindslieden en de regeringscommissaris te danken voor de wijze

van beantwoording van de door mij gemaakte opmerkingen. Ik ben de Minister erkentelijk voor de manier waarop hij de door mij en een drietal leden uit andere fracties ingediende motie heeft bejegend. De Minister noemde deze motie een steun in de rug. Ik vond dit wat statisch. Ik had liever gezien dat hij had gesproken van een duwtje in de rug, opdat de dynamiek waarom wij in deze motie vragen, wat meer vooropstaat.

In mijn bijdrage heb ik een vraag gesteld in verband met artikel 5.2.8, lid 2, namelijk wat in dit verband als 'historie' zou moeten worden aangemerkt, wanneer wij spreken over het administratieve recht; hier zullen immers de historie, de aard en de strekking relevant zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben geen behoefte aan het amendement dat is ingediend door de heer Roethof. Wij sluiten ons aan bij de argumentatie van de Regering op dit punt in de memorie van toelichting, namelijk dat het enerzijds te vroeg zou zijn en dat het volgens de wetstekst als zodanig anderzijds vrij staat bij de uitvoering van dit lid voorzieningen te treffen ten aanzien van de algemene regels voor het administratieve procesrecht.

Ik wil de Staatssecretaris van Justitie danken voor de wijze waarop zij mijn opmerkingen over het tuchtrecht heeft beantwoord en voor de woorden waarmee zij is ingegaan op de door mij voorshands gesignaleerde tegenstrijdigheid in de tekst. Ik acht het erg belangrijk dat zij dit verhelderd heeft.

□

De heer **Brinkhorst (D'66):** Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wil graag de Regering (ik betrek hierbij uitdrukkelijk de regeringscommissaris) van harte danken voor het zeer uitvoerige antwoord in eerste termijn. Dit betekent uiteraard niet, dat wij het op alle mogelijke punten eens zijn geworden; het heeft echter zeker bijgedragen tot verheldering van de wederzijdse standpunten. Ik wil in tweede termijn nog een aantal kanttekeningen maken.

Ik kom allereerst op de motie, die is mede ondertekend door de heren Van den Broek en Nijpels. Zij hebben zeer juist de intentie weergegeven die achter de motie schuilgaat; zij heeft namelijk geenszins de bedoeling dat er geen afweging van de verschillende in het geding zijnde belangen plaatsvindt. Wel spreekt zij heel uitdrukkelijk een intentieverklaring uit met betrekking tot de wijze waarop de relatie tussen het nationale recht en het Europese recht wordt gezien.

Brinkhorst

De heer Nijpels noemde in tweede termijn artikel 5 van het EEG-Verdrag. Het komt mij inderdaad juist voor dat deze motie in het verlengde van dit artikel wordt gezien. Het gaat uiteindelijk om de wijze waarop het bestaande Europese recht (mevrouw Kappeyne heeft hierop in eerste termijn al bij interruptie gewezen) in de bestaande verdragen wordt geïnterpreteerd.

Ik meen dat de heer Van den Broek al afdoende het argument van de Minister heeft weerlegd, dat toevoeging van het woord 'onnodig' de motie in feite van die zin geheel ontdoet.

Minister Van der Klaauw heeft ten aanzien van de beleidsafspraken gezegd, dat mijn amendement op stuk nr. 13 enerzijds niet nodig is voor een grotere betrokkenheid van het parlement en anderzijds niet wenselijk is, omdat de slagvaardigheid van het buitenlands beleid daardoor wordt aangetaast. Wat dit laatste betreft, merk ik op, dat het mij voorkomt, dat de slagvaardigheid van het buitenlands beleid vooral wordt bepaald door de kwaliteit van de bewindsman. Dit heeft veel minder betrekking op de vraag in hoeverre het in een concrete situatie gaat om de wijze waarop het parlement betrokken is bij afspraken die door de Regering worden gemaakt.

In de brief van de adviescommissie van november 1979 laat zij in het midden, of beleidsafspraken later, dat wil zeggen na hun totstandkoming de Staat op een bepaald ogenblik wel kunnen binden. De regeringsadviescommissie zegt dan: die vraag is ons in feite niet voorgelegd. Het komt mij voor dat, al naar gelang een bepaalde periode verstreken is, beleidsafspraken niet alleen de Regering, maar ook de Staat der Nederlanden kunnen binden. In die zin is de vraag aan de orde, in hoeverre er op een bepaald ogenblik toch nog die parlementaire betrokkenheid, tussen het moment dat er sprake is van een regeringsbinding en van een staatsbinding, inderdaad aanwezig kan zijn.

Ik wil dit aan de hand van een enkel voorbeeld toelichten. Kort geleden heeft professor Van Dijk in Utrecht een interessante oratie gehouden over de slotakte van Helsinki. Zoals wij weten, betreft dit geen juridisch bindende akkoorden, maar beleidsafspraken. Ik meen dat zowel deze als de vorige Regering hebben aangegeven, dat daaruit wel degelijk bepaalde verplichtingen kunnen voortvloeien voor de Staat der Nederlanden. Professor Van Dijk toont dat in zijn oratie ook heel interessant aan.

Dat betekent, dat de slotakte van Helsinki niet alleen de Regering bindt, maar wel degelijk ook de Staat der Nederlanden. Naar het mij voorkomt, heeft het parlement zich nooit uitgesproken over de wijze waarop de verschillende passages in de slotakte moeten worden geformuleerd of welke richting daaraan moet worden gegeven. Ik geef dit voorbeeld, omdat deze oratie zeer recent is uitgesproken, namelijk tussen de eerste termijn en de tweede termijn over dit onderwerp. In eerste termijn had ik zelf nog niet zo zeer aan het voorbeeld gedacht.

Ik zeg ook de Minister van Buitenlandse Zaken graag dank voor de wijze waarop hij heeft gereageerd. Ik heb de Regering een vraag gesteld met betrekking tot de plaatsing van kernwapens, namelijk in hoeverre beleidsafspraken daaromtrent voorafgaand aan een parlementaire goedkeuring worden onderworpen of niet. Daarover heeft een interruptiedebat plaatsgevonden. De Minister heeft gezegd, dat in ieder geval het parlement daarbij betrokken zal zijn. Ik heb gevraagd, of het parlement daarbij al dan niet tevooren wordt betrokken. De Minister heeft dat heel duidelijk in het midden gelaten. Eigenlijk heeft de heer Van den Broek dat ook gedaan in zijn tweede termijn. Het lijkt mij, dat het gewenst is, juist in een enigszins principiële debat als het onderhavige, dat ten aanzien van dit soort kwesties geen onzekerheid bestaat. Het is om die reden dat ik in tweede termijn toch de volgende motie wil indienen.

Motie

De **Voorzitter**: Door het lid Brinkhorst wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

gezien het advies van de Commissie inzake volkenrechtelijke vraagstukken dd. 28 november 1979;

overwegende, dat blijkens dit advies de eventuele toekomstige plaatsing van nieuwe kernwapens in Nederland kan plaatsvinden op basis van het met de Verenigde Staten gesloten Mutual Defense Assistance Agreement van 1950 in de vorm van een uitvoeringsovereenkomst op grond van artikel 62, eerst lid onder b) van de Grondwet;

van mening, dat de parlementaire betrokkenheid met betrekking tot de plaatsing van kernwapens in Nederland dient te worden versterkt;

verzoekt de Regering, toe te zeggen, dat de in verband met eventuele plaatsing van kernwapens te sluiten overeenkomsten, zo deze al aangemerkt kunnen worden als uitvoeringsovereenkomsten in de zin van artikel 62, eerste lid onder b) van de Grondwet, niettemin aan de Staten-Generaal ter goedkeuring zullen worden voorgelegd,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 17 (15 049, R 1100).

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd dat er voldoende andere instrumenten zijn die via het budgetrecht, het recht van wetgeving n het controlerecht de mogelijkheid tot ingrijpen van de kant van het parlement geven. Mede gezien de voorbeelden waarover wij hebben gediscussieerd, meen ik dat dit niet het geval is. Ik ben dus onvoldoende ervan overtuigd dat ik mijn amendement op stuk nr. 13 moet intrekken. Het komt mij voor dat het van belang is dat hierover door het parlement een duidelijke uitspraak wordt gedaan.

Ik heb nog twee punten: het vraagstuk van het 'een ieder verbindende', voorkomend op mijn amendement op stuk nr. 14, onder A, en het vraagstuk van de gelding van algemene regels van volkenrecht, met name de voorrang hiervan. Ik dank allereerst in het bijzonder de regeringscommissaris voor de uitvoerige beantwoording op beide punten. Het komt mij echter voor dat hij mij niet heeft kunnen overtuigen.

Na de grondwetsherziening van 1953-1956 hebben de Hoge Raad en andere rechterlijke colleges de invoeging van de term 'een ieder verbindende' aangegrepen om tot een vaak beperkende interpretatie te komen. Ik heb gesignaleerd dat in de jurisprudentie van het Hof van Justitie een omgekeerde tendens waarneembaar is. De Regering heeft gezegd dat zij ervan uitgaat dat de term een ruime interpretatie zal hebben. Ook de heer Van den Broek heeft hierover in tweede termijn gesproken. Hij zegt dat hij daarvan uitgaat en dat hij op grond hiervan van mening is dat de amendering niet nodig en niet gewenst is.

Ik laat de vraag in het midden in hoeverre sprake is van uitbreiding van het toetsingsrecht van de rechter. Gebleken is in de afgelopen twintig jaar - de Regering erkent dit - dat er sprake was van wisselende interpretaties van het

Brinkhorst

begrip rechtstreekse beperking. Vooral het Hof van Justitie in Luxemburg heeft hieraan de laatste jaren een uitgebreide interpretatie gegeven. Ik zie de term dus niet zo zeer als uitbreiding van het toetsingsrecht als wel als uitbreiding van het begrip rechtstreekse werking. Nog sterker: ik zie het in het verlengde van de vervlechting van de internationale en de nationale rechtsorde.

De heer Van den Broek vroeg waarom slechts een amendement op artikel 5.2.2b en niet op 5.2.2a is ingediend. Ik kan hierover kort spreken. Het is een afschuwelijke vergissing van mijn kant geweest. In de visie leidende tot toevoeging van het begrip 'een ieder verbindende', moet dit begrip ook in artikel 5.2.2a worden toegevoegd. Ik had mij dan ook voorgenomen, bij handhaving van het amendement in de artikelsgewijze behandeling een verduidelijking op dit punt aan te brengen.

Gehoord de reacties van de Kamer en van de Regering en alles overwegende, ben ik tot de conclusie gekomen dat het vanwege de ontwikkeling die ik van belang acht, in dit stadium niet wenselijk is, het amendement te handhaven. Mij is gebleken dat het amendement zal worden verworpen. Hiermee zou een ontwikkeling in omgekeerde richting worden ingezet, omdat het begrip rechtstreekse werking sterker wordt begrensd dan nu in de natuurlijke ontwikkeling van de jurisprudentie het geval is.

Ook de uitspraken van de Regering dat van haar kant uitbreiding en een ruime interpretatie van het begrip rechtstreekse werking worden voorzien, zullen zeker een leidraad voor de rechter in toekomstige gevallen zijn. Handhaving en verwerping van het amendement leiden ertoe dat aan een dergelijke ontwikkeling misschien afbreuk wordt gedaan. Op grond hiervan trek ik thans het amendement op stuk nr. 14 onder A in.

De Voorzitter: Dit is een onjuiste manier van omschrijven. U wijzigt uw amendement, want u handhaaft een deel ervan.

De heer Brinkhorst (D'66): Ik handhaaf het gedeelte onder B.

De Voorzitter: Ik verzoek u, wanneer u het rostrum hebt verlaten, een gewijzigd amendement bij de griffie in te dienen.

De heer Brinkhorst (D'66): Ik zal dit straks doen met doorstreping van het gedeelte van de tekst onder A. Mijn verontschuldiging voor deze technische vergissing.

De heer Patijn (PvdA): Ik wil de heer Brinkhorst graag een vraag stellen over het gedeelte van zijn amendement dat nu overblijft; het andere gedeelte is niet meer aan de orde. 'Algemene regels van volkenrecht' wil de heer Brinkhorst zetten aan het slot van artikel 5.2.2b van artikel II: 'niet verenigbaar is met eenieder verbindende bepalingen van verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties en van algemene regels van volkenrecht'. Bedoelt de heer Brinkhorst eigenlijk niet dat men zou moeten lezen dat deze woorden ergens anders in dat artikel zouden moeten staan, dat men dan als volgt zou moeten lezen:

'Binnen het koninkrijk geldende wettelijke voorschriften vinden geen toepassing indien deze toepassing, met inachtneming van de algemene regels van volkenrecht, niet verenigbaar is met eenieder verbindende bepalingen van verdragen en van besluiten van volkenrechtelijke organisaties?'

Met andere woorden: het gaat er niet om of de verbindende bepalingen van volkenrecht rechtstreeks voorgaan; het gaat om de vraag of bij de feitelijke toepassing in het dagelijks verkeer de Regering de algemene regels van volkenrecht in acht moet nemen. Door de verplaatsing daarvan komt er een geheel ander licht op te vallen, namelijk op de toepassing, niet op de algemene verenigbaarheid, zoals dat thans wel het geval is. *Mischien wil de heer Brinkhorst hierover eens nadenken.* Dan kunnen wij hierop bij de artikelsgewijze behandeling nog even terugkomen.

De heer Brinkhorst (D'66): Voor zover ik in eerste aanleg de opmerking van de heer Patijn heb begrepen, ben ik het niet met hem eens. Dit artikel gaat over de voorrang van regels van internationaal recht boven nationaal recht. Dat geldt zowel voor overeenkomsten als voor besluiten van volkenrechtelijke organisaties. Mijn voorstel is, die algemene regels van volkenrecht daaraan toe te voegen. De toepassing van algemene regels van volkenrecht in de nationale rechtsorde is reeds het geval. Ik neem aan dat de Regering dit toch ook uitdrukkelijk zal willen bevestigen.

Met name de vervanging van het woord 'wet' door 'recht' van 1963 in artikel 99 van de Wet rechterlijke organisaties heeft aangegeven dat de toepassing van algemene regels van volkenrecht ook inderdaad een cassatiegrond is. Daarom gaat het dus niet. Het gaat uitsluitend om de vraag van de voorrang. Het lijkt mij op grond daarvan dat ik het met de heer Patijn

niet eens ben dat deze woorden eigens anders zouden moeten staan. Ik wil dit echter graag nog bezien.

Nadat ik mijn amendement eenmaal heb ingetrokken op dit punt, wil ik nog één opmerking maken over de vraag van de rechtstreekse binding. Hierbij kom ik heel dicht in de buurt van datgene wat de heer Patijn heeft gezegd in zijn tweede termijn. Wij zien met een steeds grotere frequentie de situatie optreden dat verdragen, door Nederland getekend pas jaren later worden geratificeerd. Dat gold destijds al voor het verdrag van 1966 over burgerlijke en politieke rechten van de Verenigde Naties, alsmede voor het Europees Sociaal Handvest; op dit ogenblik is aan de orde het verdrag over de biologische wapens, waarbij ruim acht jaar is verstreken voordat tot ratificatie wordt overgegaan.

Dit is niet een verwijt aan deze Regering of aan een vorige; ik meen dat dit een structureel verschijnsel is. Hetzelfde hebben wij kort geleden kunnen zien met het verdrag over de Griekse toetreding tot de EG, waarbij wij de laatste zullen zijn van de negen lidstaten die tot ratificatie overgaan. Het lijkt mij dat dit toch verband houdt met het verschijnsel dat ook de heer Patijn heeft gesignaleerd, namelijk dat de Regering als algemene beleidslijn aangeeft – in de stukken is dat ook nog eens vastgelegd – dat pas wordt geratificeerd nadat een uitvoeringswet is gered gekomen, zodat als het ware pas dan, op dat ogenblik, in een soort van perfecte rechtstoestand, het verdrag kan gaan werken.

Welnu, ik zie een verband met het vraagstuk van de rechtstreekse binding. Immers, wanneer pas tot ratificatie wordt overgegaan nadat de uitvoeringswet tot stand is gekomen, holt men naar mijn gevoel het begrip 'rechtstreekse werking' in die zin uit.

Anders gesteld: er is een zekere vrees bij de Regering, het begrip 'rechtstreekse werking' te zeer te laten bepalen door de interpretatie van de rechter. Daarom heeft men een uitvoeringswet, juist vanwege de interpretatie, door Minister Van der Klaauw gegeven en waarop de heer Patijn al heeft gewezen, namelijk dat in bepaalde gevallen onduidelijkheid bestaat over het begrip 'rechtstreekse werking' in verdragen en dat de wetgever om die reden zegt: laten wij het dan maar interpreteren op de ons goeddunkende wijze, waardoor de rechter er in feite af kan blijven. Dat is voor mij een argument te meer geweest, het amendement in te dienen. Ik wil toch graag, nu wij ook in een open gedach-

Brinkhorst

tenwisseling deze problematiek beschouwen, hierop een reactie vernemen van de Regering.

De heer **Van den Broek** (CDA): Mischien haal ik twee zaken door elkaar. U duidt dan toch op een niet geratificeerd verdrag?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Het gaat om twee zaken. In eerste instantie gaat het om de lange termijn die ervoor nodig is, te ratificeren. Ik koppel dat met het feit dat in het algemeen alleen wordt geratificeerd nadat een uitvoeringswetgeving tot stand is gekomen. Dit betekent op zichzelf dus dat daarmee aan het begrip 'rechtstreekse werking' vaak een engere uitleg kan worden gegeven, omdat dit de uitvoeringswetgeving is die een interpretatie geeft van de betrokken verdragsbepaling.

De heer **Van den Broek** (CDA): Neen, maar die rechtstreekse werking is toch in onze huidige grondwettelijke terminologie pas aan de orde als er sprake is van een geratificeerd verdrag?

De heer **Brinkhorst** (D'66): Natuurlijk, dat is juist.

De heer **Van den Broek** (CDA): Ik kan mij pas in uw gedachtegang vinden, wanneer de algemene beginselen van volkenrecht tevens – ik ben dat niet eens met de Regering – zouden omvatten een niet geratificeerd verdrag.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Onder bepaalde omstandigheden zou dat kunnen. Ik zie de regeringscommissaris instemmend knikken. Onder bepaalde omstandigheden kunnen algemene regels van volkenrecht ook niet geschreven verdragen zijn. Bij voorbeeld bij het ...

De heer **Van der Broek** (CDA): Niet geratificeerde verdragen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): ... Weense verdragenrecht zien wij algemene regels van ongeschreven volkenrecht. Wanneer een verdrag op dit ogenblik door Nederland wordt geratificeerd, zijn daarop van toepassing de regels van volkenrecht met betrekking tot de ratificatie van verdragen, ook al heeft Nederland het Weense verdrag naar mijn gevoel nog niet geratificeerd. In die zin is het dus wel degelijk als algemene regel van volkenrecht van toepassing.

De heer **Van den Broek** (CDA): Wat zegt dat van de rechtstreekse werking? Ik begrijp het verband niet.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Neen, er is ook geen verband met dat onderwerp.

Het punt van de rechtstreekse werking en de vraag van de uitvoering van verdragen hebben naar mijn gevoel met elkaar te maken in die zin, dat door te wachten met ratificatie totdat een uitvoeringswet tot stand is gekomen de Regering – en in feite de wetgever, wegens de betrokkenheid van het parlement – een zodanige interpretatie geeft aan verdragsbepalingen dat er in bepaalde gevallen sprake zou kunnen zijn van rechtstreekse werking. Zij geeft een interpretatie die de rechter bindt, omdat vervolgens de rechter gehouden de uitvoeringswet toe te passen die een interpretatie geeft van de al dan niet rechtstreeks werkende verdragsbepalingen. In die zin is er een verband tussen de twee onderwerpen. Ik hoop dat de Regering er in tweede termijn op zal willen ingaan.

Ten slotte kom ik tot de kwestie van de voorrang van het algemene volkenrecht. In tegenstelling tot het amendement op stuk nr. 14, onder A, wil ik het amendement dat hierop slaat bepaald handhaven. Ik vind het een heel principiële onderwerp. Naar mijn gevoel zijn de argumenten van de Regering in dezen ondeugdelijk. Allereerst is er het argument van de rechtsonzekerheid, waarover de regeringscommissaris heeft gesproken, gezien het feit dat ze niet worden gepubliceerd in het *Staatsblad of de Staatscourant*.

Het lijkt mij dat het rechtsgevoel van de burgers eerder wordt geschonden wanneer deze algemene regels van volkenrecht niet worden toegepast dan wanneer zij buiten beschouwing worden gelaten wegens het argument van het niet publiceren. Om welke regels gaat het nu eigenlijk? De heren Patijn en Van den Broek hebben de Regering gevraagd daarop in te gaan. Ik sluit mij daar graag bij aan. Het gaat om zodanige fundamentele rechtsregels als de regel *pacta sunt servanda* en nog een aantal andere regels, en niet de *clausula rebus sic stantibus*, mijnheer de Vice-Minister-President.

Minister **Wiegel**: Waarom richt u die opmerking aan mijn adres? Overigens was het een prima tekst, hoor.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik vond het in dit geval wel een aardig argument van de Minister-President, maar niet omdat het zo'n zuivere regel van volkenrecht is, dat het het rechtsgevoel niet zou bevredigen, wanneer die buiten toepassing werd gelaten.

Ik keer terug naar de zaak zelve. Het gaat om heel fundamentele regels die het rechtsgevoel van de burger rechtstreeks raken. Het buiten toepassing laten van dit soort rechtsregels zou

naar mijn gevoel bepaald schadelijk zijn. Er is echter nog een veel belangrijker argument, dat ik in eerste termijn nog enigszins ter zijde heb gelaten. Op grond van het volkenrecht zelf hebben de algemene regels van volkenrecht voorrang boven geschreven volkenrecht. Alle auteurs zijn het daarover eens. Welnu, Nederland handhaaft – en ik ben de Regering daarvoor erkentelijk – in artikel 58 de bepaling dat het Koninkrijk de internationale rechtsorde wil bevorderen. Er is naar het mij voorkomt geen betere wijze om de internationale rechtsorde te bevorderen dan door een regel die in het volkenrecht zelf duidelijk vaststaat, namelijk de voorrang van algemene regels van volkenrecht zelfs boven geschreven volkenrecht, ook in de nationale rechtsorde duidelijk te incorporeren. Ik vind dit een zo belangrijk punt, dat ik om deze reden het amendement bepaald wil handhaven.

Een tweede reden daarvoor is dat de wetgever bij invoering van artikel 99 van de Wet op de rechterlijke organisatie de incorporatie van de algemene regels van volkenrecht eigenlijk al als cassatiegrond heeft aangegeven. Ik acht het koudwatervrees van de Regering nu de voorrang van deze fundamentele algemene regels van volkenrecht boven nationaal recht af te wijzen, juist waar deze in het volkenrecht een zodanige voorrang hebben.

De heer **Patijn** (PvdA): Waarom stelt de heer Brinkhorst in zijn amendement onder a voor 'een ieder verbindend' in te trekken en handhaaft hij vervolgens in zijn amendement onder b 'de algemene regels van volkenrecht'? Ik vind dat niet geheel samenhangend. De formulering luidt trouwens: algemene regels volkenrecht.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Het zijn twee geheel verschillende dingen. 'Een ieder verbindende bepalingen' slaat op geschreven regels van volkenrecht. Het gaat over een ieder verbindende bepalingen van overeenkomsten. De toevoeging 'algemene regels van volkenrecht' slaat op het ongeschreven volkenrecht. Niemand betwist daarvan dat het toepasbaar is in de Nederlandse rechtsorde. Ik wens daarvan dat het in onze grondwetsfilosofie, gezien het feit dat wij de internationale rechtsorde willen bevorderen, primeert in geval van toetsing.

De heer **Patijn** (PvdA): Gelet op de woorden 'een ieder verbindend' en 'besluiten van volkenrechtelijke organisaties', besluiten die ook een ieder verbinden, is de teneur van het gehele artikel gericht op verbindende bepalingen.

Brinkhorst

gen. De heer Brinkhorst stelt voor daaraan een minder verbindende bepaling, 'algemene regels van volkenrecht', toe te voegen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik zie dat helemaal niet. Algemene regels van volkenrecht en de vraag van rechtstreekse verbinding van overeenkomsten zijn twee naast elkaar staande categorieën. Ik geef toe dat het beter zou zijn als ook het begrip rechtstreekse verbinding uit deze tekst zou worden gehaald, aangezien dan sprake zou zijn van nog sterkere doorwerking van het internationale recht. Dit is echter een aparte categorie.

De heer **Van den Broek** (CDA): U gaat ervan uit, dat in de algemene beginselen van volkenrecht ook een onderscheid is te maken tussen een ieder verbindende bepalingen en andere bepalingen. Het probleem is dat dit min of meer uit de redactie volgt. Er is sprake van 'een ieder verbindende bepalingen van besluiten volkenrechtelijke organisaties en overeenkomsten en algemene beginselen van volkenrecht'. Ook daarin zou onderscheid kunnen worden gemaakt tussen een ieder verbindende bepalingen van algemene beginselen van volkenrecht en niet een ieder verbindende bepalingen van etc.

De heer **Patijn** (PvdA): De heer Van den Broek geeft duidelijk weer wat ik bedoel.

De heer **Brinkhorst** (D'66): De interruptie van de heer Van den Broek is zeer interessant. Juist het karakter van toepassing door de rechter, die moet beoordelen of dergelijke regels van volkenrecht voldoende zeker zijn om te kunnen worden toegepast, geeft hier de doorslag, eerder dan de vraag of daarmee de term 'een ieder verbindend' wordt geïntroduceerd.

De vergadering wordt van 14.10 uur tot 14.25 uur geschorst.

□

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet de Minister-President, de Minister van Financiën en de Staatssecretaris van Justitie verontschuldigen. Om uiteenlopende redenen kunnen zij dit debat niet bijwonen. De Minister van Buitenlandse Zaken, de regeringscommissaris en ik zijn echter mans genoeg om op passende wijze in te gaan op de opmerkingen van de zijde van de Kamer, zeker op die van de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst.

De kamerleden Patijn (PvdA) (l), Van den Broek (CDA) (m) en Brinkhorst (D'66)

De heer **Patijn** (PvdA): U hebt zelfs de Minister van Buitenlandse Zaken de laatste weken niet gemist.

Minister **Wiegel**: De Minister van Buitenlandse Zaken heb ik de laatste weken node gemist. Hij had belangrijke ambtsbezheden buiten onze grenzen. Ik meen dat dit onderwerp ook enigermate de grondwetsherziening te buiten gaat.

De geachte afgevaardigde de heer Van den Broek heeft over een aantal zaken gesproken, waarop met name de Minister van Buitenlandse Zaken en de regeringscommissaris zullen ingaan. Hij heeft ook het woord gevoerd over de motie van de heer Brinkhorst, evenals de heren Brinkhorst, Patijn en Nijpels. Zij zijn daarbij ingegaan op de kanttekeningen, die ik in eerste termijn bij die motie heb gemaakt. Ik wil nog heel kort het standpunt van de Regering samenvatten.

Het feit dat Nederland zeer nadrukkelijk onderdeel is van een bredere Europese rechtsorde past zeer wel in de voorstellen, die de Regering heeft gedaan. Een verdergaande ontwikkeling binnen de Europese Gemeenschap is volgens die voorstellen mogelijk. Anders gezegd: de Grondwet staat het Europese integratieproces bepaald niet in de weg. Om die reden – dit is mijn eerste commentaar bij de motie-Brinkhorst – lijkt mij deze motie overbodig.

Ik heb nog een andere kwalificatie bij de motie gegeven. Ik heb vragenderwijs een kanttekening gezet bij de gekozen formulering. Ik merk op, dat de formulering wel erg algemeen is. Als wordt gezien naar de inhoud van de motie, zijn verschillende interpretaties op tafel gelegd. De heer Verbrugh heeft daarover gesproken. De heer Roethof heeft in zijn interventie inder tijd onder verwijzing naar eerdere discussies in deze Kamer over de grondrechten gezegd, dat in geval van twi- felf over wat voorrang heeft – wat betreft de Grondwet, VN-verdrag of de Europese Conventie – de bepaling pre- valeert die aan de burger de meeste bescherming biedt. Als je die stelling, die juist is, legt naast hetgeen in de motie-Brinkhorst staat, kan er bepaald van frictie sprake zijn.

De heer Brinkhorst heeft daarvan ge- zegd: de interpretatie van de heer Roet- hof vind ik niet juist. Inmiddels is ge- bleken dat de motie verschillend kan worden geïnterpreteerd. Mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft haar interpretatie gegeven; zij heeft ge- zegd: wij vatten die motie zo op, dat het gaat om een Europese integratie zoals die tot uitdrukking komt in ver- dragen. Zij heeft dus haar klankkleur gegeven aan de motie.

Gezien het feit, dat die verschillende interpretaties er zijn, vraag ik mij af of de formulering van de motie wel zo gelukkig is.

Wiegel

De heer **Brinkhorst** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! De Minister schept verschillen waar die niet te constateren zijn. In de eerste plaats heb ik mij aangesloten bij hetgeen mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft gezegd. In de tweede plaats heb ik niet gezegd dat wat de heer Roethof heeft gesteld onjuist is. Ik heb gezegd dat ik het er helemaal mee eens ben en dat er geen sprake is van enige frictie met die motie. Ik denk dan ook dat de Minister bezig is verschillen te construeren, die bepaald niet bestaan, ook niet bij de indieners zoals vanmiddag nog is gebleken.

Minister **Wiegel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik construeer volstrekt geen verschillen. Ik constateer alleen feiten. Ik heb de Handelingen er nog eens uitdrukkelijk op nagelezen. De heer Brinkhorst heeft in de vorige ronde gezegd dat naar zijn mening de interpretatie van de geachte afgevaardigde de heer Roethof niet juist was.

Ik constateer met belangstelling dat hij zich nu aansluit bij hetgeen mevrouw Kappeyne van de Coppello heeft gezegd. Zij heeft duidelijk verklaard, dat waar haar fractie ziet naar de term 'Europese integratie' zij die duidelijk toespitst op het tot uitdrukking komen van dat integratieproces in de verdragen.

Blijft overeind, naast de geconstateerde interpretatieverschillen, de stelling dat niet alleen de bevordering van het Europese integratieproces een aangelegenheid is die wij uiteraard hoog in het vaandel hebben geschreven. Dat doet de Kamer en dat doet de Regering ook. Er zijn ook andere aangelegenheden. De heer Nijpels heeft gewezen op de Nederlandse belangen. De heer Van den Broek heeft de term 'wanneer het Nederlandse belang zwaar wordt geschaad' naar voren gebracht. Hij weegt dus het een tegen het ander af. De Europese integratie wordt niet alleen tegen het nationale belang afgewogen.

Er zijn ook andere elementen, als de mondiale rechtsorde, het welzijn van de wereldbevolking en de bevordering van de wereldvrede. Dat zijn alle buitengewoon belangrijke aangelegenheden. Ziet men naar een van die aspecten en weegt men dat af tegen het Europese integratieproces, dan kunnen er tussen die zeer nastrevenswaardige doelen verschillen zijn die verschillen in beleid noodzakelijk maken. Daarom meen ik dat het niet verstandig is de motie te aanvaarden.

De geachte afgevaardigde de heer Nijpels heeft gesproken over het vervallen van de monetaire bepalingen. Ook de heer Wöltgens, ditmaal zonder de heer Van Amelsvoort, heeft daarover het woord gevoerd. Van de heer Nijpels heb ik begrepen dat hij het amendement van de heer Wöltgens niet nodig acht. Ik ben het daarmee eens. De heer Nijpels heeft mij het vriendelijke citaat van Buijs dat ik naar voren heb gebracht nog voorgehouden. Ik heb hem aan het werk gezet; dat doet mij genoegen.

Hij heeft geconstateerd, dat Buijs een andere opvatting had dan Thorbecke. Buijs en Thorbecke waren beiden voortreffelijke liberalen, zoals de heer Nijpels dat ook is. Het aardige van liberalen is – ik tred nu even buiten mijn huidige functie – dat zij af en toe met elkaar van mening kunnen verschillen. Ik proef in elk geval dat in de tegenwoordige tijd de heer Nijpels en ik het eens zijn op dit punt. Daarmee is de liberale eenheid althans vandaag de dag weer bewaard.

De heer Wöltgens heeft gezegd, dat zijn amendement welhaast de status van een regeringsvoorstel krijgt. Hij heeft zich daarover verheugd betoond. Ik ben hem daarvoor erkentelijk.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Tegenover de Regering, in abstracte zin!

Minister **Wiegel**: Een ander kabinet had zich wellicht niet zo vriendelijk uitgelaten over het amendement van de heer Wöltgens, maar dit ter zijde.

Ik heb op een gegeven ogenblik duidelijk gezegd, dat het amendement naar mijn mening geen grondwettelijk obstakel is voor verdergaande Europese integratie. Een eventueel opgeven van de eigen valuta zou, ook als het amendement werd aanvaard, bij een bij de gewone wet goed te keuren verdrag kunnen worden geregeld. Ik vraag mij toch af, of het amendement niet overbodig is in zoverre, dat de grondwettelijke opdracht aan de wetgever om het geldstelsel te regelen wat merkwaardig overkomt als men zich voor ogen stelt, dat de wetgever het geldstelsel reeds geregeld heeft.

De staatscommissie-Cals/Donner heeft erop gewezen, dat onder andere de Muntwet en de Bankwet tot stand zijn gekomen, zonder dat een grondwettelijke opdracht daartoe bestond. In dat voetspoor heeft de staatscommissie ook geen grondwettelijke bepalingen omtrent het geldstelsel voorgesteld. Het zou erg onvriendelijk zijn om te zeggen, dat met dit amendement een open deur wordt ingetrapt, maar

de geachte afgevaardigde weet dat ik er over het algemeen van houd om mij vrij direct uit te drukken.

Naar mijn mening is het amendement in ieder geval niet nodig. Mocht het ooit zover komen, dat het belang van de EG-landen zou leiden tot het besluit om tot een gezamenlijke valuta over te gaan, dan zou daarvoor naar onze mening een apart verdrag ex artikel 236 van het EG-Verdrag noodzakelijk zijn. Dat verdrag zal de goedkeuring van het parlement behoeven. Ook zonder het amendement van de geachte afgevaardigden de heren Wöltgens en Van Amelsvoort zal dat geschieden. Daarom is het amendement niet nodig.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Ik vind de verwijzing van de Minister naar bestaande wetgeving niet zo sterk. Mag ik het voorbeeld noemen van de Wet openbaarheid van bestuur?

Minister **Wiegel**: Dat voorbeeld mag u wel noemen, maar van het noemen van dat voorbeeld ontgaat mij de betekenis in deze discussie.

De heer **Van der Sanden** (CDA): De wet treedt 1 mei in werking en het grondwetsartikel is pas in eerste lezing door deze Kamer.

Minister **Wiegel**: Dan onderstreept u in feite mijn stelling.

De heer **Van der Sanden** (CDA): U kunt het ook omdraaien.

Minister **Wiegel**: Neen, daarmee zegt u dat men wetgeving tot stand kan brengen, zonder dat er een grondwettelijke bepaling is. Mijn stelling ten opzichte van de heer Wöltgens is nu juist dat vanwege de regeling van het geldstelsel daarvoor geen aparte grondwettelijke bepaling nodig is. De heer Van der Sanden en ik zijn het dus eens.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Die stelling kunt u ook omdraaien. De Minister zegt dat als er al wettelijke regelingen bestaan ten aanzien van een of ander goed, dat wij willen regelen, het dan overbodig is, dit verder in de Grondwet vast te leggen. Als men die redenering consequent zou toepassen op alle elementen die in de Grondwet zijn geregeld, zou dat de Grondwet waarschijnlijk tot drie artikelen reduceren.

Minister **Wiegel**: Daarmee ben ik het volstrekt niet eens. Waar het mij om gaat – en de heer Van der Sanden is mij daarin met een ander sprekend voorbeeld bijgevallen – is dat er concrete wetgeving op dit moment tot stand is gekomen, zonder dat daartoe een grondwettelijke opdracht bestaat.

Wiegel

Ik wijs op de Muntwet en de Bankwet. Vanuit die redenering is mijn stelling dat het amendement van de geachte afgevaardigde de heer Wöltgens overbodig is. Ik wil niet zeggen dat dit voor mij een halszaak is. Dat heb ik ook al eerder geformuleerd.

Ik wijs evenwel op de algemene lijn dat de Grondwet geen overbodige bepalingen moet bevatten en zo kort en duidelijk mogelijk moet zijn. Dat is de algemene lijn, die bij deze grondwetsherzieningen is gekozen. Ik hecht er zeer veel waarde aan, die algemene lijn te handhaven. Doen de Regering en de Kamer dat niet, dan is er bij elk voorstel tot wijziging van de Grondwet wel weer een voorstel om de Grondwet verder onnodig uit te breiden. Dat is toch geen dienstige zaak.

De heer **Van der Sanden** (CDA): Ik wil nog even herhalen dat ik het onderdeel van de argumentatie van de Minister met betrekking tot het feit dat er al een Bankwet en een Muntwet is niet het sterkste vond. Daarover kunnen wij het wel eens zijn.

Minister **Wiegel**: Als ik de woorden van de geachte afgevaardigde zo mag vertalen, dat hij de rest van mijn betoog buitengewoon sterk vindt, wil ik mij wederom voor deze keer bij hem aansluiten. Toch ben ik van mening dat hetgeen ik zojuist naarvoren heb gebracht een bijzondere informatie aan deze Hoge Vergadering verschafft.

De geachte afgevaardigde de heer Patijn heeft de Regering bedankt voor het uitvoerige antwoord dat zij heeft gegeven. Hij heeft een reeks nadere vragen gesteld, die liggen op het terrein van de Minister van Buitenlandse Zaken. Ook heeft de geachte afgevaardigde enige opmerkingen gemaakt, die de regeringscommissaris zoals wij hebben afgesproken voor zijn rekening zal nemen. Dat ik verder niet op het betoog van de geachte afgevaardigde de heer Patijn inga, moge hij niet vertalen als dat ik daar geen belangstelling voor zou hebben gehad, intengedeel.

Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Korte is teruggekomen op haar motie, waarin wordt gevraagd, spoed te betrachten met de algemene regels van bestuursrecht. Zij heeft de Regering ervoor bedankt dat zij deze motie positief is tegemoet getreden. Mevrouw Korte heeft dat terecht geconstateerd, maar zij zou er toch nog een schepje bovenop willen doen; zij heeft haar motie meer bedoeld als een duwtje in de rug dan als een steun in de rug, omdat zij dynamiek wat meer aanspre-

kend vindt dat een zekere statische positie. Ik heb er geen enkel probleem mee om op dat punt een duwtje in de rug te krijgen. Ik neem aan, dat mevrouw Korte mij in de goede richting wil duwen. Of wij de problematiek nu statisch of dynamisch bekijken, zij wordt aangevat en de motie van de geachte afgevaardigde is ons daarbij zeker tot hulp.

Mevrouw Korte heeft nogmaals gezegd – ik ben haar daar erkentelijk voor – geen behoefte te hebben aan het amendement van de heer Roethof. De Regering heeft aanvaarding daarvan ook ontraden. Zij heeft nog een nadere vraag gesteld naar aanleiding van het betoog van de Staatssecretaris van Justitie die ik, zoals ik al aan het begin van mijn beantwoording zei, hier moet verontschuldigen. De Regeringscommissaris zal het antwoord op die vraag voor zijn rekening nemen.

□

Minister **Van der Klaauw**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Van den Broek heeft wederom gesproken over het artikel betreffende de bevordering van de internationale rechtsorde en opnieuw voorgesteld om de woorden 'bij het voeren van het buitenlands beleid' te schrappen, zoals ook in amendement nr. 15 wordt voorgesteld. Reeds in eerste termijn heb ik hier uitvoerig over gesproken, maar ik wil herhalen dat de Regering dit amendement onnodig vindt.

Het gaat om het verkeer tussen staten, maar dat betekent uiteraard niet dat ook niet bij andere onderdelen van het beleid de bevordering van de internationale rechtsorde aan de orde kan komen en dat het een exclusieve zaak zou zijn voor het buitenlands beleid. Als onderdelen van het binnenlands beleid kwesties met andere staten raken, dan zal natuurlijk ook met die bevordering van de internationale rechtsorde rekening moeten worden gehouden. De Regering blijft dus op het standpunt staan dat het amendement op nr. 15 onnodig is, maar mocht het toch worden aanvaard, dan zal de Regering daar geen bezwaar tegen maken. Daarbij houd ik er ook rekening mee dat deze bepaling staat in het geheel van het deel buitenlandse betrekkingen van de Grondwet.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Van den Broek heeft gesproken over het amendement op nr. 13 en gezegd, dat amendement te beschouwen als een doorbreking van ons constitutioneel systeem en dat het de slagvaardigheid van het beleid zou aantasten. Ik deel deze opvatting, hetgeen ik ook in eerste termijn heb gezegd.

Tot de heer Brinkhorst zeg ik dat slagvaardigheid van het beleid vanzelfsprekend samenhangt met de bewindsman. Hij kan daarvan uit blijven gaan. Aan de andere kant kan het een binding voor de bewindsman betekenen die zijn slagvaardigheid kan beïnvloeden.

De heer Van den Broek heeft verder gesproken – trouwens ook de heer Brinkhorst deed dit – over de kwestie van het plaatsingsbesluit van TNF-wapens. Daarbij zei de heer Van den Broek dat het verstandig zou zijn – welke opvatting ik deel – om de discussie daarover grondiger en dieper te voeren in het overleg dat met Minister Scholten en mij zal worden gevoerd in de betrokken kamercommissie. Dat lijkt mij verstandiger. De motie die de heer Brinkhorst ter zake heeft ingediend, behoort naar mijn mening dan ook eigenlijk niet thuis bij dit debat. Zij loopt vooruit op discussies die wij in de kamercommissie zullen entameren. De Regering heeft dan ook geen behoefte aan deze motie.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Toen het in december ging om de politieke discussie over een concrete situatie, heb ik gezegd dat wij de motie toen niet konden behandelen. Ik heb haar nu aangepast aan een juridische constructie die te maken heeft met opvattingen over de betekenis van het begrip 'uitvoeringsovereenkomst'. Het lijkt mij dat de motie in ieder geval volstrekt binnen de orde van het debat is, omdat zij rechtstreeks te maken heeft met de wijze waarop goedkeuring door het parlement wordt verleend aan bepaalde uitvoeringsovereenkomsten.

Minister **Van der Klaauw**: Het gaat om een bepaald feit waarover politiek al veel is gesproken. Dat hoort naar mijn mening niet thuis bij deze algemene behandeling van de Grondwet. Het lijkt mij verstandig om de discussie hierover te verwijzen naar de betrokken kamercommissie, wanneer daar zal worden gesproken over besluitvorming binnen de NAVO.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik reageer alleen op het feit dat de Minister zei dat de motie buiten de orde was. Ik heb de Voorzitter dit niet horen zeggen en ik neem aan dat wij dan ook bij dit onderwerp over deze motie kunnen spreken. Het gaat er uitsluitend om, de parlementaire betrokkenheid bij internationale overeenkomsten te versterken, hetgeen geheel past in het kader van de behandeling van de Grondwet op het punt van de buitenlandse betrekkingen.

Van der Klaauw

Minister Van der Klaauw: Ik heb gezegd dat naar mijn mening die motie hierbij niet thuishoort. Dat is nog iets anders dan buiten de orde zijn. Na een besluit van de Kamer om haar binnen de orde te achten, zou het verre van mij zijn om dit tegen te spreken.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Nijpels is teruggekomen op het amendement van beleidsvoornemens die specifiek liggen op het terrein van het buitenlands beleid. In eerste termijn is dit antwoord er tussendoor geslipt, waarvoor mijn verontschuldigingen. Ook wat het buitenlands beleid betreft, geeft de Regering er de voorkeur aan, de discussie af te wachten die over dit onderwerp zal worden gehouden bij het grondwetsontwerp over de wetgeving. Dat lijkt ons een betere gelegenheid, omdat het idee van amendering van beleidsvoornemens niet alleen onderdeel is van de buitenlandse politiek, maar in een veel breder kader een rol speelt.

Verder sprak de heer Nijpels over voornemens voor een nieuwe internationale informatie-orde en de gevolgen daarvan voor het ANP. Er is nog geen nieuwe internationale informatie-orde. Het onderwerp is sinds geruime tijd in discussie bij de UNESCO en er zijn resoluties over aangenomen, welke echter geen bindend karakter hebben en derhalve ook geen enkel gevolg voor het ANP. Mocht het ertoe komen dat een en ander in een verdragstekst wordt vastgelegd, dan zal dit verdrag ter goedkeuring aan het parlement moeten worden voorgelegd. Eventuele gevolgen voor het ANP kunnen dan in de discussie in het parlement worden bezien. U kunt er van overtuigd zijn dat ik bij dit alles blijf uitgaan van de vrijheid van pers.

De heer Nijpels sprak wederom over de juridische puzzel die hij mij verleden keer ter overdenking heeft meegegeven. Ik heb daarbij toen een aantal kanttekeningen gemaakt, zonder een direct antwoord daarop te kunnen geven. Het ging om de vraag hoe een ieder verbindende besluiten aan uitdrukkelijke goedkeuring kunnen worden onderworpen.

Theoretisch bestaat de mogelijkheid dat Nederland bij het aangaan van een internationale overeenkomst, waarbij dus die bevoegdheid wordt vastgelegd, een voorbehoud zou maken. Een voorbehoud dat de uitdrukkelijke goedkeuring hier te lande stelt als voorwaarde voor de verbindendheid van latere besluiten van die organisatie voor ons land. Naar mijn mening zou dit echter het hele systeem van de

opdracht van de besluitbevoegdheid die aan internationale organisaties wordt gegeven, ondergraven. Het lijkt mij niet dat dit een te verwerklijken wens is.

Ik kom tot de vragen van de heer Patijn. Hij kwam terug op een debat dat wij in eerste termijn hebben gevoerd. Ik heb toen gesteld dat de vraag of verdragsbepalingen rechtstreekse werking hebben, vaak niet zo gemakkelijk te beantwoorden is. Ik heb toen verwezen naar het feit dat het tijdens de onderhandelingen vaak niet mogelijk is, verdragsbepalingen te formuleren die een evident rechtstreekse werking hebben. De heer Patijn stelt dat deze verwijzing niet terecht is, omdat hier de rechter en niet de wetgever bepaalt of verdragsbepalingen rechtstreeks werken.

Ik heb verwezen naar de onderhandelingen over een verdrag, met de bedoeling aan te geven dat, gegeven het feit dat de meeste landen de figuur van de rechtstreekse werking niet kennen, zij het niet nodig vinden om te streven naar een formulering van verdragsbepalingen die zodanig is dat daaruit klaar en duidelijk blijkt of een dergelijke bepaling wel of geen rechtstreekse werking heeft.

De soms onvermijdelijke vaagheid van verdragsbepalingen kan ertoe leiden dat de Regering uitvoeringswetgeving noodzakelijk acht, juist om ongewenst geachte vaagheden in verdragsbepalingen te verduidelijken. Daarbij blijft overeind dat het in ons constitutionele systeem de rechter is die uitmaakt of een verdragsbepaling een rechtstreekse werking heeft.

De heer Patijn vroeg voorts of de Kamer het initiatiefrecht heeft ter zake van goedkeuring van verdragen. Uiteraard heeft de Kamer dit op grond van de algemene regeling. De Regering heeft, volgens dezelfde regeling, de verantwoordelijkheid, een dergelijk wetsontwerp te bekrachtigen.

Het is ook aan de Regering om te beslissen of het Koninkrijk ook daadwerkelijk partij zal worden bij het betrokken verdrag.

De heer Patijn (PvdA): Ik verwachtte dit antwoord, omdat ook mij de bepalingen van de Grondwet ter zake buitengewoon goed bekend zijn. Het maakt echter voor de rechter bij de interpretatie van een overeenkomst en de vraag of er rechtstreeks werkende bepalingen aan de orde zijn, een aanzienlijk verschil of de overeenkomst bij de Kamer is ingediend, dan wel nog helemaal niet is ingediend, dan wel of beide Kamers de overeenkomst hebben goedgekeurd, op initiatief van de

Kamer zelf of omdat de Regering een goedkeuringsontwerp heeft ingediend, en alleen de bekrachtiging nog achterwege is gebleven. Dit is immers een regeringsdaad waarvan ik mij niet kan voorstellen dat de rechter zegt: ik zal op grond van het achterwege blijven van de bekrachtiging door de regering de self-executing bepaling niet toepassen. Juridisch heeft de Minister gelijk, politiek naar mijn mening niet.

Minister Van der Klaauw: Ik ben blij dat ik, ik geloof voor het eerst van mijn leven, het juridische gelijk aan mijn zijde heb. Ik maak als historicus grote vooruitgang!

De heer Patijn (PvdA): Ik zal maar niet zeggen dat het voor het laatst in uw leven is, dat u politiek niet gelijk hebt.

Minister Van der Klaauw: Neen, want dat heb ik meestal!

Mijnheer de Voorzitter! De heer Patijn is verder ingegaan op de kwestie van verdragen die een vertrouwelijk of geheim karakter hebben. Hij heeft een aantal voorbeelden gegeven van besluiten die naar zijn mening de burger raken zonder dat zij behoorlijk bekend gemaakt zijn of bekend zijn, bij voorbeeld doordat ze noch in het Tractatenblad, noch in het publicatieblad van de EG zijn gepubliceerd.

Hij heeft o.m. genoemd de Benelux-visuminstructies. Ik heb al in eerste termijn gezegd dat deze instructies richtlijnen geven voor de regeringen, maar dat ze niet rechtstreeks rechten en verplichtingen in het leven roepen voor burgers. Het is natuurlijk waar dat een vreemdeling bij het aanvragen van een visum in geval van weigering geconfronteerd kan worden met de uitvoering van die richtlijnen. Tegen die weigering kan de vreemdeling in beroep gaan.

De mogelijke confrontatie met de uitvoering van de niet bekende Benelux-besluiten inzake visumverlening is overigens nog geen reden om die besluiten bekend te maken. Overwogen dient te worden dat toelating geen recht maar een gunst is en dat het verlenen ervan moet worden afgewogen tegen de belangen (ik denk bij voorbeeld aan de veiligheidsbelangen) van de staat. Die belangen vorderen dat de Benelux-richtlijnen niet openbaar worden gemaakt.

Dan heeft de heer Patijn besluiten genoemd in EG-verband, zoals de interpretatieve verklaring in de notulen van de Raad, waarbij verordening 1612-68 en richtlijn 68-360 inzake het vrije verkeer van werknemers worden vastgesteld en die betrekking heeft op de zogenaamde vrije termijn van vesti-

Van der Klaauw

ging. Mijnheer de Voorzitter! Conform het reglement voor de Raad van Ministers zijn de notulen en de daarin opgenomen verklaringen geheim, maar het Hof in Luxemburg kent uitdrukkelijk alleen interne werking toe aan dergelijke verklaringen. Zij binden de burgers dus niet.

Vervolgens hebben wij het besluit van 1976 van de Associatieraad met Turkije, dat gevolgen zou hebben voor Turkse werknemers. Ik zou hierbij willen verwijzen naar artikel 22 van het associatieverdrag met Turkije. Dat artikel verplicht partijen (de EG en de lidstaten enerzijds en Turkije anderzijds) om de maatregelen te nemen ter uitvoering van genomen besluiten. De besluiten hebben dus geen rechtstreekse werking.

Dan kom ik op het administratieve akkoord van 1977 inzake de toepassing van het Verdrag van Belgrado van 1977 inzake de sociale zekerheid. Hierbij moet sprake zijn van een misverstand, want volgens mijn gegevens is dat verdrag wel degelijk gepubliceerd, namelijk in het Tractatenblad nr. 157 van 1977.

In het kader van het 'espace judiciaire' worden geen afspraken gemaakt die niet de vorm van een verdrag krijgen. Er is dus geen kans, dat er op dit terrein verplichtingen ontstaan voor burgers die zij niet kennen. Die verzekering kan ik geven.

De heer **Patijn** (PvdA): Ik bedank de Minister voor dit uitvoerige antwoord. Voortdurend zegt hij, dat hierbij geen sprake is van bepalingen die de burgers rechtstreeks binden. Dat is op zich zelf interessant, maar het is een interpretatie van de Regering, die de inhoud van deze bepalingen kent. Hoe weet een burger, een rechter die van de kant van de Regering in een geding tussen bij voorbeeld een vreemdeling en de overheid geconfronteerd wordt met het inroepen door de overheid van deze geheime bepaling, dat het een bepaling betreft die de burgers niet rechtstreeks bindt, als er op geen enkele wijze een mogelijkheid is tot kennisname van deze bepalingen? Dat is het eeuwige, grote probleem.

De Minister zal op zich zelf gelijk hebben, als hij zegt, dat zowel aan de Benelux-visumovereenkomsten als die interpretatieve verklaringen bij het vrije verkeer van werknemers wellicht burgers niet rechtstreeks rechten kunnen ontlenen. Hoe weten zij dat, te meer als de overheden dat in een geding tegen hen kunnen inroepen, dus dat zij helaas niets voor de betrokkene

kunnen doen, omdat zij gehouden zijn aan bepalingen die zij niet kunnen overleggen aan de rechter? Hoe kan de rechter dan zelf de directe werking van een dergelijke bepaling beoordelen? Men zal dan toch, zoals dat het geval is in artikel 5.2.2.c, eerst moeten weten hoe die bepaling luidt?

Minister **Van der Klaauw**: Laten wij uitgaan van de Benelux-richtlijnen. Als er geen Benelux was geweest, hadden wij nationale richtlijnen gehad. Die zouden ook de Regering en de betrokken ambtenaar bepaalde aanwijzingen geven inzake de toelating van vreemdelingen. Het ligt nu vast in een verdrag, omdat er een Benelux is. In wezen is daartussen dus geen verschil.

Ik wil er daarbij van uitgaan, dat het aan de Regering is om te bepalen of een bepaalde vreemdeling al dan niet kan worden toegelaten, hem een visum kan worden verstrekt of niet. Dat is het duidelijke uitgangspunt. Zoals ik al heb gezegd, kan de vreemdeling daartegen in beroep gaan, maar de Regering moet zekere richtlijnen hantieren en deze dienen geheim te zijn.

Ik zie het probleem zeer goed dat de heer Patijn aan de orde stelt. Uitgaande van de noodzaak dat bepaalde zaken geheim dienen te blijven, heeft men echter altijd te maken met het probleem dat die niet kunnen worden gepubliceerd.

De heer **Patijn** (PvdA): De Minister heeft gezegd: als wij geen Benelux-richtlijnen hadden, hadden wij nationale richtlijnen. In een eerder debat is mij duidelijk geworden, dat het niet aan de Minister ligt, dat deze Benelux-richtlijnen niet zijn gepubliceerd. Immers, als het aan hem had gelegen, zouden die wel gepubliceerd zijn. De Minister heeft toen gezegd: u weet, de partners ... (etcetera). De nationale richtlijnen omtrent visumverlening zijn in ieder geval gepubliceerd. Die zijn dus bekend en zijn ter inzage. Een vreemdeling die een beroep doet op visumbepalingen weet dan ook waaraan hij zich te houden heeft, als het gaat om Nederlandse bepalingen.

Men blijft te maken hebben met het eeuwige probleem, dat het een eenzijdige beoordeling betreft van de kant van de Regering en niemand anders, of een bepaling een rechtstreekse werking tegenover die burger heeft, dus of hij zich daarop kan beroepen. Geen rechter, geen burger heeft daarmee dan ook iets te maken. Als de Regering echter zegt, dat het zo is, dat de burger daarmee niets te maken heeft, heeft die burger zich daarbij neer te leggen.

Dit is buitengewoon onbevredigend. Ik hoop dat de Minister nog in wil gaan op mijn voorstel over een jaarlijkse publicatie, maar misschien doet de regeringscommissaris dat.

Minister **Van der Klaauw**: Ik maak hierbij de aantekening dat het niet de ingezetene, maar de vreemdeling is waarom het gaat.

De heer **Patijn** (PvdA): Ik heb voorbeelden genoemd die op het vreemdelingenrecht betrekking hadden. Ik ben ervan overtuigd dat twee jaar spuurwerk over Nederlandse onderdanen soortgelijke bepalingen kan opleveren, met name inzake de 'espace judiciaire' space.

Minister **Van der Klaauw**: Hierop heb ik u bevredigend geantwoord.

De heer **Patijn** (PvdA): Dat klopt.

Minister **Van der Klaauw**: De heer Patijn heeft verder in het algemeen gesproken over geheime of vertrouwelijke verdragen. De besluiten van een organisatie die voor ons van belang zijn, zijn de externe besluiten. Dit zijn besluiten die zich richten tot of gevolgen hebben voor de lidstaten of de burgers ervan. Volgens zowel de huidige Grondwet als de voorgenomen veranderingen erin zullen de externe besluiten die naar hun inhoud een ieder kunnen verbinden, rechtstreeks in de nationale rechtsorde worden toegepast, mits bekend gemaakt.

Voor bekendmaking komen dus in ieder geval in aanmerking de externe besluiten die de Nederlandse burgers kunnen verbinden. Hiernaast komen naar analogie met de verdragen voor bekendmaking in aanmerking de externe besluiten die voor het Koninkrijk rechten en verplichtingen in het leven roepen, alsook besluiten die voor hun uitvoering de medewerking van de Staten-Generaal behoeven. Deze besluiten zijn te vinden in het Tractatenblad en dergelijke.

Hieraan heeft de heer Patijn de vraag verbonden of een overzicht kan worden gepubliceerd van geheime besluiten en overeenkomsten. Hierop dien ik een negatief antwoord te geven. Wat is anders de zin van het hebben van geheime overeenkomsten? In het algemeen stel ik hierbij dat het beleid van het kabinet en naar mijn mening van alle vorige kabinetten is geweest, steeds ernaar te streven, zo weinig mogelijk geheime besluiten of overeenkomsten te sluiten.

De heer **Patijn** (PvdA): Het gaat mij niet om de publicatie van de inhoud van de geheime overeenkomsten,

Van der Klaauw

maar om de publikatie van het bestaan ervan. Welke geheime overeenkomsten zijn gesloten? Als wij bij voorbeeld niet weten dat er geheime Benelux-visumbepalingen bestaan, kunnen de ambtenaren die de visumbepalingen ten uitvoer leggen, hieraan geen gevolg geven. Dit is slechts mogelijk via geheime interne instructies. Dit is enigszins aan de magere kant, om het zachtjes te zeggen.

Ik vraag slechts de mededeling dat geheime overeenkomsten zijn afgesloten met bepaalde partners over bepaalde punten. Wat in deze overeenkomsten staat, is ter beoordeling van de Regering. Als de Kamer hierop controle wil uitoefenen, zal zij hiervoor middelen en wegen weten te vinden.

Het feit dat geheime overeenkomsten bestaan, moet zeker zijn. Wij komen er anders toch achter, omdat de administratie zich erop beroept en rechthebbenden hiervoor advocaten zullen inschakelen. Wij weten dan niets van de inhoud, maar wel van het bestaan van de overeenkomsten.

Minister Van der Klaauw: Vanzelfsprekend sprak ik niet over de inhoud. Ook als ik titels geef, blijkt duidelijk waarover de overeenkomsten gaan. Ik meen dat dit niet juist is. Ik merk nogmaals op dat het aantal geheime overeenkomsten zo gering mogelijk moet zijn.

Ik meen dat ik de heer Brinkhorst op verscheidene punten al heb geantwoord. De oratie van professor Dijk heb ik nog niet gelezen. Deze lag niet in Balikapan voor mij gereed.

In het algemeen merk ik over het voorbeeld van de staatsbinding door beleidsafspraken op dat in Helsinki een declaratie tot stand is gekomen. Het is niet beoogd dat deze bindend is.

Onder bepaalde omstandigheden kan echter een binding na tijdsverloop ontstaan. Dit veronderstelt endosseering door het parlement – bij voorbeeld door uitspraken, waarbij ik denk aan moties en dergelijke, door het budgetrecht, als dit eruit zou voortvloeien, en eventueel als nadere uitwerking in de vorm van verdragen, zo deze uitwerking uit 'Helsinki' zou voortkomen. Bij een dergelijke multilaterale afspraak moet die binding bovendien ook voor alle partners gelden, niet alleen voor Nederland.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Is de Minister bereid, aan de Adviescommissie volkenrechtelijke vraagstukken te vragen, de niet beantwoorde vraag waarop de heer Erades, voorzitter van de commissie, in zijn brief wees toch na-

der te laten uitzoeken, juist omdat dit de mogelijkheid geeft dat beleidsafspraken na verloop van tijd niet alleen de Regering maar ook de staat als zodanig binden, zonder dat enige activiteit onderweg van de zijde van het parlement mogelijk is?

Minister Van der Klaauw: Dat wil ik wel overwegen. Ik wil er nu echter geen directe uitspraak over doen.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Wil de Minister dan de Kamer berichten wat de resultaten van zijn overweging zijn geweest?

Minister Van der Klaauw: Dat zal ik zeker doen, mijnheer de Voorzitter.

□

De heer **Simons**, regeringscommissaris voor de Grondwetsherziening: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik voor het gedeelte van de beantwoording dat voor mij is overgebleven allereerst beginnen met het wetsontwerp inzake de codificatie, mede omdat mevrouw Korte-van Hemel hierover een vraag heeft gesteld. Die vraag luidt: wat is bij de uitleg van de delegatiebevoegdheid van artikel 5.2.8, tweede lid – het gaat hierbij om het administratieve recht – te verstaan onder 'de historie van de grondwetsbepaling'? De geachte afgevaardigde bedoelde hiermee natuurlijk dat die historie bijzonder kort is; wij zijn hiermee bezig. Ik meen dat zij hierin gelijk heeft.

Het betreft hier een nieuwe grondwetsbepaling. Daarom bestaat die grondwetshistorie tot dusverre in hoofdzaak uit datgene wat van verschillende zijden is opgemerkt, in de gewisselde stukken en in de beraadslaging, en dientengevolge uit datgene wat is gezegd over de ruimte die de voorgestelde bepaling laat aan de lagere wetgevers voor nadere regeling en uitwerking van de algemene regels van bestuursrecht. Omdat dit niet zonder inhoud is, heb ik toch nog even naar aanleiding van de vraag van de geachte afgevaardigde datgene opgeslagen wat in de memorie van toelichting stond.

De term 'algemene regels' duidt erop dat geen uitputtende en expliciete regel is bedoeld, doch dat wordt beoogd, waar dat mogelijk is voor het gehele land en voor verschillende takken van bestuur algemeen geldende bepalingen van bestuursrecht te maken. Met het tweede lid is niet in strijd dat lagere lichamen met betrekking tot hun eigen bestuur autonoom – daarbij zou misschien een vraagteken moeten staan – algemeen bestuursrechtelijke regels opstellen, uiteraard onder de

voorwaarde dat zij daarbij niet met een hogere regeling in strijd komen'. Dit wordt nog nader uitgewerkt.

Een historie begint natuurlijk, zeker voor een persoon maar ook voor een instelling, op een bepaald ogenblik. Men kan dan trachten, nog verder terug te grijpen. Ik meen niet dat dit nodig is. Ik meen dat de geachte afgevaardigde ook op een opmerkelijke wijze heeft bijgedragen tot de historie van deze bepaling, waarop dan later een beroep zou kunnen worden gedaan.

Ik wil met name nu nog spreken over het gewijzigde amendement van de geachte afgevaardigde, de heer Brinkhorst, ofschoon ik ook andere afgevaardigden beantwoord. Wij hebben – uiteraard zeg ik: gelukkig – niet meer te maken met het door hem ingetrokken gedeelte A van het amendement. Aan de beschouwingen die daaraan zijn gewijd, wil ik liever niet een vervolg geven.

Ik beperk mij nu tot het gewijzigde amendement. Bij aanvaarding hiervan zou artikel 5.2.2.b komen te luiden: Binnen het Koninkrijk geldende wettelijke voorschriften vinden geen toepassing, indien deze toepassing niet verenigbaar is met een ieder verbindende bepalingen van verdragen, besluiten van volkenrechtelijke organisaties en algemene regels van volkenrecht.

Hierbij rijst de vraag, wat onder die algemene regels van volkenrecht wordt verstaan. Ik geloof niet dat het aan mij is, daarover een uitputtende beschouwing te leveren. Het zou ook niet passen zo'n beslag op uw tijd te leggen, daargelaten of ik in staat zou zijn dat te doen. Wel kan ik zeggen dat dit begrip ruim en verscheiden is en dat – daarin vond ik de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst aan mijn zijde – soms ook een niet geratificeerd verdrag geacht kan worden algemene regels van volkenrecht te bevatten.

Men kan het dan misschien ongeschreven volkenrecht noemen, in die zin dat het nog niet geschreven is voor het land waar er toevallig een beroep op wordt gedaan. Men kan wel zeggen dat het toch eigenlijk in de beraadslagingen van juristen en andere volkenrechtkundigen die zich met de totstandkoming van het verdrag hebben beziggehouden een soort van codificatie is van tevoren misschien nog vrij onbepaalde regels van algemeen volkenrecht, die door de vastlegging in zo'n verdrag – ook al is dat dan nog niet geratificeerd, bij voorbeeld voor Nederland – een nadere en op zich zelf wenselijke precisering hebben gevonden.

Simons

Dat ter verklaring van mijn beroep daarop, mijnheer de Voorzitter, waarin ik zo gelukkig was de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst aan mijn zijde te vinden.

Ook is gevraagd, waaraan de Regering denkt als zij spreekt over algemeen volkenrecht. Zoals ik al zei, is het een verscheiden materie die heel ver gaat en die zich uitstrekt van zeer algemene regels tot meer gedetailleerde regels. Op een enkel punt zou ik in dit verband nog even willen ingaan. Er is hier gezegd dat de regel *pacta sunt servanda* een regel van algemeen volkenrecht is.

Welnu, ik ben zo vrij om te menen dat het een regel is van nog algemene aard; niet slechts van volkenrecht, maar een algemene rechtsregel, een algemeen rechtsbeginsel dat niet slechts op het terrein van het volkenrecht geldt, maar waarop bij voorbeeld ook een beroep zou worden gedaan wanneer het gaat over burgerlijk recht en ander recht. Daarover zijn wij het in wezen wel eens. Ik meen dat men aan de praktijk moet overlaten, wat precies de inhoud is van het algemeen volkenrecht.

Ik geloof dat men de Regering onrecht doet, wanneer men haar ervan verdenkt dat zij eigenlijk tegenstander is van het algemeen volkenrecht in de nationale sfeer. Op zich zelf – de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst heeft er nog eens op gewezen – geldt het algemeen volkenrecht ongetwijfeld ook binnen de Nederlandse sfeer. Hij heeft een beroep gedaan – en ik heb het in eerste termijn ook genoemd – op artikel 99 van de Wet op de rechterlijke organisatie.

Het volkenrecht geldt hier zeker, maar de vraag rijst of het volkenrecht ook moet gelden in bepaalde andere gevallen. Het geldt op vele terreinen; ik heb vele voorbeelden genoemd waarin de wetgever uitdrukkelijk heeft gezegd: Deze materie wordt beheerst of in belangrijke mate bepaald door het algemeen volkenrecht. Welnu, daarmee kan een ieder vrede hebben. De vraag die overblijft, is evenwel deze. Wanneer er nu eens een wetsvoorschrift is dat in strijd is met het algemeen volkenrecht, waar dient dan het primaat te liggen? Moet de rechter dan uitmaken of bij directe toepasbaarheid van het algemeen volkenrecht dit moet prevaleren boven de wettelijke regeling? Of is het de wetgever aan wie die vraag zou moeten worden gesteld?

Het is een rechtspolitieke keuze die moet worden gedaan en waarover men verschillend kan denken. Ik erken dat ten volle. Ik ben van mening dat het geheel in de lijn van ons Nederlands rechtsstelsel ligt, niet het primaat aan de rechter te geven. Mijns inziens moet de rechter niet worden toegestaan de wet opzij te zetten als dit niet geschiedt op grond van een geschreven en daardoor geldende bepaling van een verdrag dat direct toepasselijk is of op grond van besluiten van volkenrechtelijke organisaties. Ik erken echter dat men daarover anders kan denken. Het is een keuze die moet worden gedaan.

Ik meen dat de Regering in 1953 en 1956 een verstandige keuze heeft gedaan. Zij zag zich daarin gesteund door het parlement dat de bepalingen vaststelde waaruit wordt afgeleid dat het ongeschreven volkenrecht bij strijd met Nederlandse wettelijke voorschriften geen prioriteit daarover heeft. Die strijd roept dan de vraag op, of wijziging moet worden gebracht in de wettelijke voorschriften. Die vraag kan zeer goed worden toevertrouwd aan de wetgever. Op een ander terrein kennen wij het stelsel van de onschendbaarheid van de wet. Dat noopt de rechter zich te buigen voor het gezag van de wet. In de praktijk doen wij de werking van het volkenrecht mijns inziens met dit stelsel geen onrecht.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Ik heb er in tweede termijn op gewezen, dat de algemene regels van volkenrecht op grond van het volkenrecht voorrang hebben boven het geschreven volkenrecht. Kan dit geen argument zijn dat de regeringscommissaris wat betreft deze materie tot een andere conclusie brengt in verband met artikel 58, waarin bevordering van de internationale rechtsorde een belangrijke doelstelling van de Nederlandse Grondwet wordt genoemd?

De heer **Simons**: Twee punten onderschrijf ik hierin, in de eerste plaats de opmerking van de geachte afgevaardigde dat het algemene volkenrecht prevaleert boven het geschreven volkenrecht. Dat is op zich geen regel die het laat prevaleren boven het geschreven nationale recht. Daar moet de keuze worden gedaan door de wetgever in de Nederlandse verhoudingen. De Nederlandse wetgever kan in zeer veel gevallen aanleiding vinden zijn wetgeving aan te vullen en in een bepaald geval wel het volkenrecht toepasselijk te verklaren.

Vloeiende deze verplichting niet enigszins voort uit het artikel dat op aan-

drang van de Kamer gelukkig weer wordt opgenomen over het bevorderen van de ontwikkeling van de internationale rechtsorde? Men kan erin lezen dat het een voorschrift is, dat zich niet specifiek tot de rechter maar tot de wetgever richt. De wetgever zal daarin ook aanleiding kunnen vinden – daarmee kom ik geheel in de lijn van de heer Van den Broek, die vooral bang was dat het te veel zou worden gezien in het verband van de buitenlandse betrekkingen – zijn wetgeving in overeenstemming te brengen met het algemeen volkenrecht.

Ik zie daarin helemaal geen strijd. Men kan er hoogstens een stimulans in zien tot het meer en meer geldend worden van het algemeen volkenrecht, ook voor de Nederlandse rechtsorde. De heer Brinkhorst juicht dat ongetwijfeld toe.

Ik meen dat dit het juiste systeem is. Een ander systeem is echter ook mogelijk. Dit systeem is echter geenszins in strijd met het volkenrecht. Het is een bewuste keuze geweest die door de grondwetgever in de jaren 1953 en 1956 is gedaan. Zouden wij in de afgelopen jaren een buitengewoon afwijzende houding van de wetgever in dit opzicht hebben gemerkt, die à tort et à travers zijn eigen bepalingen zou willen handhaven tegenover algemeen volkenrecht, dan zou er voor ons reden tot grote bezorgdheid zijn. Dat is evenwel niet het geval geweest. Ik heb in eerste termijn wetgeving genoemd die ligt na de jaren 1953 en 1956. Men kan dit mijns inziens gerust aan de verdere ontwikkeling en taakvervulling door de wetgever overlaten.

De heer **Brinkhorst** (D'66): Richt artikel 58 zich niet ook tot de rechter, dus niet alleen maar tot de wetgever?

De regeringscommissaris zegt dat het een kwestie is van een rechtspolitieke keuze dat men de wetgever vooral de opdracht geeft. Juist doordat de rechter ook algemene regels van volkenrecht toepast, zoals wij weten op grond van met name artikel 99 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening, lijkt het mij dat derhalve ook de bepalingen van de algemene regels van volkenrecht juist door de rechter in een bepaald geval kunnen worden geïnterpreteerd, zoals trouwens al is gezegd.

De heer **Simons**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het zuiver een kwestie is van interpretatie, wanneer een rechter geplaatst wordt voor de vraag hoever een nationale wettelijke bepaling strekt, of deze al dan niet inbreuk maakt op het volkenrecht dan wel dat hij er een overeenstemming tussen

Simons

ziet, kan het zijn – wie kan precies in het gedachtenleven van de rechter treden – dat overwegingen mede een rol spelen om zoveel mogelijk te zoeken naar een volkenrechtsconforme uitlegging van de wet. Daarbij gaat het dan om een uitlegging.

Voor het opzij zetten van een wetsbepaling zal hij het mandaat van de wetgever nodig hebben. Dat is het systeem. Ik meen dat het een goed systeem is. Ik meen dat de Kamer er goed aan doet, het te aanvaarden en het amendement van de geachte afgevaardigde de heer Brinkhorst niet aan te nemen.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Naar mij blijkt, wenst geen van de leden het woord te voeren over de onderdelen van de aan de orde zijnde wetsontwerpen en de daarop voorgestelde amendementen die, naar mij is gebleken, voldoende zijn ondersteund.

Ik stel voor, de in verband met deze wetsontwerpen noodzakelijke stemmingen te doen houden morgen, na de middagpauze.

Daartoe wordt besloten.

De behandeling van de wetsontwerpen wordt geschorst.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het **voorstel van de leden Jansen en Van der Hek tot het instellen van een parlementair onderzoek naar effecten van het gedrag van multinationale ondernemingen (14 451)**.

De beraadslaging wordt hervat.

□

De heer **Bolkestein** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik zal in **tweede** termijn weinig tijd van de Kamer vragen, omdat de schriftelijke en mondelinge voorbereiding van het onderhavige voorstel buitengewoon uitgebreid en grondig is geweest. Ook gisteren hebben wij een uitgebreide en bij tijd en wijle zelfs zeer interessante gedachtenwisseling over dit voorstel gehad.

Voor ik nader inga op het nieuwe gewijzigde voorstel van de initiatiefnemers herinner ik eraan, dat de heer Waltmans mij gisteren heeft gewezen op een omissie die ik heb begaan, door de initiatiefnemers niet te danken voor het initiatief dat zij hebben genomen en voor de vele tijd en moeite die

zij in de uitwerking van het initiatief hebben gestoken. Mijn fractie is beide initiatiefnemers daarvoor zeer erkentelijk.

Ik beperk mijn aandacht nu tot de **twee** voorstellen die ter tafel liggen. Er is enige twijfel over hetgeen het voorstel op stuk nr. 15 precies inhoudt. Er schijnen twee stukken nr. 15 in omloop te zijn.

De heer **Jansen** (PPR): Bij de griffie is uiteraard maar één stuk nr. 15 ingediend.

De heer **Bolkestein** (VVD): Luidt paragraaf 1 daarvan dan:

'De Kamer besluit onderzoek in te stellen naar grensoverschrijdende activiteiten van multinationale ondernemingen en naar het beleid van overheden dat daarop betrekking heeft, met het oog op de in nationaal en internationaal verband geconstateerde noodzaak tot het stellen van regels met betrekking tot deze activiteiten.'

De heer **Van der Hek** (PvdA): Dat is de juiste tekst.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik dank de initiatiefnemers voor deze verduidelijking.

Mijnheer de Voorzitter! Ik erken volmondig dat de initiatiefnemers met dit nieuwe gewijzigde voorstel een belangrijke stap in de richting van het voorstel van de heer Van Dijk en mijzelf hebben gedaan. Ik ben de initiatiefnemers erkentelijk voor deze toename. Niettemin treden op twee punten duidelijke verschillen van inzicht aan de dag, tussen het nieuwe gewijzigde voorstel en het voorstel van de heer Van Dijk en mij.

Ten eerste blijft het uitgangspunt van stuk nr. 15 de grensoverschrijdende activiteiten van multinationale ondernemingen, terwijl het uitgangspunt van het voorstel van de heer Van Dijk en mij de internationale codes en richtlijnen, de ervaringen die daarmee zijn opgedaan en het beleid dat de Regering voert of behoort te voeren is. Dat is een belangrijk verschil van inzicht. Op dit punt hebben de initiatiefnemers mij niet kunnen overtuigen. Indien wij het uitgangspunt van de initiatiefnemers volgen, belasten wij mijns inziens de bijzondere commissie – van het nut daarvan zijn wij overtuigd – met een zo omvangrijk terrein van onderzoek, dat dit als een molensteen om de hals van de commissie zal hangen.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Als de heer Bolkestein zich afvraagt, of de commissie dat onderwerp wel aankan, is

dat een zeer praktisch argument. Ik kan mij voorstellen dat men wat dat betreft afbakeningen zou aanbrengen. Begrijp ik echter goed dat het de heer Bolkestein niet gaat om een principieel argument?

De heer **Bolkestein** (VVD): Het onderzoek van de bijzondere commissie moet zinnig zijn. Het moet een juiste afbakening hebben en juist gedefinieerd zijn zowel wat het gebied als wat de tijd betreft. Mij lijkt dat de formulering die de initiatiefnemers hebben gebruikt in hun nieuwe voorstel een niet zinnige omvang heeft.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Als men dat extensief interpreteert kan men daaraan een geweldige omvang geven. Het is duidelijk dat de commissie zelf tot afspraken zou kunnen komen om het werk zinniger te maken. Men zal toch moeten toegeven dat het onderzoek op zich naar de grensoverschrijdende activiteiten van multinationale ondernemingen niet onzinnig is.

De heer **Bolkestein** (VVD): Dit heeft er natuurlijk mee te maken. Aan de andere kant spreken wij hier over wat men zou kunnen noemen de Grondwet van die in te stellen bijzondere commissie. Het is toch niet van belang ontbloed dat wij de omgrenzing van het onderzoeksterrein zo nauwkeurig mogelijk vaststellen. Om zinnig te werk te kunnen gaan, moeten wij het uitgangspunt kiezen, zoals dat is voorgesteld door de heer Van Dijk en mijzelf.

Daarbij komt een tweede punt, waarop mijn fractie met de initiatiefnemers van mening verschilt, namelijk de beperking in de tijd. Ik lees het nader voorstel op stuk nr. 15 nog steeds zodanig, dat de indieners een permanente bijzondere commissie voor ogen hebben. Dat is iets waarin mijn fractie weinig ziet. Vandaar dat in het voorstel van de heer Van Dijk en mij wordt gesproken over het afsluiten van het onderzoek. Er staat niet vermeld, binnen welke tijd dat zou moeten gebeuren, maar er staat in ieder geval iets vermeld over de afsluiting van het onderzoek, uiteraard met een verslag aan de Kamer en een tussentijdse rapportage. Dit zijn twee duidelijke verschillen van inzicht, die de initiatiefnemers van mijn fractie scheiden. Dat zijn ook de redenen waarom ik eraan hecht het door de heer Van Dijk en mij gedane voorstel te handhaven.

□

De heer **Nijhof** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Het debat van gisteravond had in zoverre een verrassend verloop

Bolkestein

dat wij werden geconfronteerd met twee in plaats van met een voorstel, namelijk ook met het voorstel van de heren Van Dijk en Bolkestein. In de loop van het debat leek er over de inhoud van die voorstellen vrijwel consensus te bestaan. Zoals uit de bijdrage van de heer Bolkestein van zojuist is gebleken is dat toch niet helemaal het geval. Ik wil hierbij de procedurele kanttekening plaatsen dat ik mij zou kunnen voorstellen dat de commissie voor de werkwijze zich in de toekomst gaat beraden over de vraag, hoe in gevallen als deze het beste kan worden gehandeld.

Dit nieuwe voorstel heeft niet de procedure van voorlopig verslag en memorie van antwoord doorlopen. In principe zou het de leden voor de nodige problemen kunnen plaatsen bij het bepalen van een verantwoord standpunt. Het voorstel is, zeker op het moment dat het werd ingediend, van een omvang en een principiële zwaarte die minstens gelijk zijn aan die van het voorstel van de initiatiefnemers. Dat op zich zelf rechtvaardigt dat dit voorstel ook zo'n procedure zou hebben doorlopen. Misschien kan op dit praktische probleem in de toekomst worden teruggekomen.

De **Voorzitter**: Ik herhaal wat ik gisteren heb gezegd, namelijk dat zolang de beraadslaging niet is gesloten een ieder het recht heeft, een nieuw voorstel te doen. Op dat moment hebben anderen het recht, schorsing van de beraadslaging te vragen. Zo simpel is dat.

De heer **Nijhof** (DS'70): Akkoord. Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat de twee voorstellen door twee verschillende achtergronden zijn ontstaan.

Het voorstel-Jansen/Van der Hek, zoals ook door de heer Jansen in zijn historisch overzicht uiteen is gezet, werd sterk geïnspireerd door knelpunten die boven waren komen drijven rondom de problematiek van het verschijnsel multinational, economische concentraties, fusies, de oliecrisis en bij voorbeeld het werk van het Church-committee in de VS. Dat leek te gaan wijzen op een werkwijze die vooral toegespitst was op onderzoek, bij voorbeeld in de vorm van hearings en wellicht, zo nodig, uitmondend in een parlementaire enquête. Daar, althans zo heb ik dat ervaren, lag het accent.

Het voorstel van de heren Van Dijk en Bolkestein ademt de geest van primair inventariseren wat er aan regel-

geving op dit moment beschikbaar is en als dat bekeken is en besloten is of dat al dan niet voldoende is, al dan niet alsnog te besluiten tot een vorm van veldonderzoek. Waar dat in uit zou monden, zou dan moeten blijken. Dat is naar mijn mening een toch duidelijk accentverschil.

De verbreding in het voorstel van de heren Van Dijk en Bolkestein, voor zover het nadruk legt op regelgeving, beoordeel ik positief, maar voor zover het het veldonderzoek eigenlijk vrijwel uit het vizier doet verdwijnen, met name daar waar wij als Nederland de mogelijkheid toe hebben, beoordeel ik het als een verarming.

Van een aantal vragen die zijn gesteld, verlang ik op dit moment geen nader antwoord, omdat ik geloof dat dit met name in de commissie van onderzoek zelf moet worden besloten. Ik denk in dit verband aan vragen die zijn gesteld over begripsafbakening, keuze van onderzoeksvelden, de daarin aan te brengen prioriteiten, enz. Op dit punt kan ik mij met de gedragslijn van de initiatiefnemers, nl. om daar de commissie voornamelijk zelf over te laten beslissen, verenigen. Dat lijkt mij de beste aanpak om te werken in een vorm van een serie van deelonderzoeken waarin nadere structuur kan worden gebracht door een duidelijke prioriteitsstelling.

Het verheugt mij dat de indieners blijkens het door hen ingediende amendement op nr. 13 en hun nieuwe voorstel op nr. 11 – in hoeverre dat nog actueel is, zal wel blijken uit hun beschouwingen in tweede termijn – in ieder geval zijn teruggekomen van het eventuele verwijt van een negatieve invalshoek bij de opzet van de door het voorgestane onderzoeken. Ik vind dat een erg principiële zaak; de onderzoekers gaan uit van een integrale aanpak, zowel negatieve als positieve aspecten omvattende. Ik geloof ook, dat voor zover dat binnen de aard van het onderzoek mogelijk is, het vraagstuk van de representativiteit erg belangrijk is.

Dat betekent dus dat zo mogelijk niet alleen eng nationalistisch onderzocht dient te worden, maar ook grensoverschrijdend. Op het terrein van de deskresearch zal dat uiteraard zeker kunnen. Bovendien wordt in de loop van het onderzoek de graad aan representativiteit voor zover het gaat om de deelname van het aantal multinationale ondernemingen, zoveel mogelijk, desnoods via maatregelen en instrumenten die de Kamer daartoe heeft, gewaarborgd.

Ik betreur het sterk, uit de interventie van de heer Bolkestein te moeten con-

cluderen dat men – hetgeen ik gisterenavond in mijn optimisme nog wel verwacht had – toch niet tot overeenstemming is kunnen komen.

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Na de indiening van het gewijzigde voorstel nr. 10 – het begin van het debat – hebben wij nog enkele wijzigingen ontvangen. Eerst kwam de wijziging op nr. 13, waarvan ik wil zeggen, dat het mij genoeg heeft gedaan dat de indieners daarin het woord 'schadelijk' hebben geschrapt, want hierdoor is veel van het negatieve uit het oorspronkelijke voorstel, waartegen ik bezwaren had, weggenomen. Dat de indieners nu een onderzoek naar de grensoverschrijdende activiteiten centraal willen stellen, maakt veel meer de indruk van een objectief onderzoek.

Het voorstel-Van Dijk/Bolkestein op nr. 11 verkies ik boven het voorstel op nr. 13, omdat in nr. 11 een duidelijke nadere omschrijving van het in te stellen onderzoek staat, nl. gericht op de internationale regelgeving. Het element van oeverloosheid is daarmee naar mijn mening helemaal verdwenen en daartegen heb ik in eerste termijn nogal wat bezwaren tegen uit.

Mijnheer de Voorzitter! Later kwamen voor mij echter de moeilijkheden, want daarna kregen wij van de indieners wijziging op wijziging. Na het voorstel waarin het woord schadelijkheid kwam te vervallen, kwam voorstel nr. 14. Dat begon al veel te lijken op het voorstel van de heren Van Dijk en Bolkestein. Als de twee voorstellen in elkaar waren geschoven, zouden twee van mijn drie bezwaren tegen het oorspronkelijke voorstel verdwenen zijn. Daarom zou ik erg blij geweest zijn als men de beide voorstellen ineen had geschoven, maar dat is niet gelukt.

Ik vind de situatie hierdoor moeilijk geworden, aangezien de twee partijen iets voorstellen dat niet veel van elkaar verschilt, maar desondanks niet met elkaar tot overeenstemming zijn gekomen. De indieners zijn echter begonnen met een voorstel waar ik vierkant tegen was. Daarop is een alternatief voorstel gekomen, waarover ik wel een vraag heb, maar waarin ik mij toch aardig kan vinden. Nu de voorstellers pas daarna met allerlei wijzigingen kwamen, waardoor zij gaandeweg ook de richting van het alternatieve voorstel uit gaan, voel ik mij – als ik moet kiezen – meer vertrouwd met het alternatieve voorstel. Ik wil niet de gekloofde haar opzoeken om dan te zeggen

Verbrugh

dat het voorstel op nr. 15 verwerpelijk is, maar mij voorkeur voor nr. 11 ligt aan het feit dat de geschiedenis van nr. 11 anders is. Ik vind het alleen maar bijzonder jammer dat men niet tot elkaar is kunnen komen.

Ik zei zoëven dat twee van mijn drie bezwaren zouden zijn weggenomen. Ik heb namelijk nog een derde bezwaar, zowel tegen het voorstel van de heren Jansen en Van der Hek, als tegen het voorstel van de heren Van Dijk en Bolkestein – en dat is niet weggenomen. Waarom wordt namelijk niet aan de Regering gevraagd om het beoogde onderzoek te verrichten? Er is een verdeling van werkzaamheden tussen Kamer en Regering en die houdt toch niet in dat, als er behoefte is aan resultaten van een onderzoek op een moeilijk toegankelijk gebied, het parlement de eerst aangewezen instantie is om zo'n onderzoek door een commissie te laten verrichten?

Het is wel gebleken dat de Regering zich niet bijster toeschietelijk heeft getoond om het onderzoek zelf ter hand te nemen, maar dat hoeft ons toch niet af te schrikken? De Regering is een tijd lang geconfronteerd met een eenzijdig onderzoek naar schadelijke effecten van multinationale ondernemingen. Voor een Regering die ook de positieve betekenis van multinationale ondernemingen kent, lijkt mij dat ook geen goed onderwerp voor onderzoek.

Verder hebben opvolgende kabinetten zich al sinds halverwege de jaren zestig gemakkelijk neergelegd bij een verschuiving van de werkzaamheden en verantwoordelijkheden van de Regering naar het parlement. Men ziet daar een soort democratisering in, maar het neveneffect daarvan is dat het parlement er steeds maar last op last bij krijgt en dat parlementariërs niet toekomen aan het andere werk dat men van een volksvertegenwoordiger verwacht. Daarom meen ik dat de Kamer eerst aan de Regering moet vragen om een onderzoek te laten instellen.

Als het dan geen ambtelijke commissie kan zijn omdat die te veel afhankelijk is van de Regering, kan ik mij voorstellen dat het onderzoek door de Regering wordt opgedragen aan een commissie van onafhankelijke deskundigen. Als de Kamer dit nu rechtstreeks aan de Regering zou vragen, maar de Regering daarna nog weer komt met allerlei bedenkingen, dan wordt het inderdaad tijd om zelf een parlementaire commissie samen te stellen om de koe bij de horens te vat-

ten. Ik verneem gaarne van de initiatiefnemers en wellicht ook nog van een spreker na mij waarom zij dit niet willen doen. .

□

De heer **Van Dis** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de beide indieners mijn waardering betuigen voor de antwoorden. Wellicht verleide de tijdsgebrek de tweede spreker tot het overslaan van een aantal opmerkingen en vragen. Gemakshalve rangschikte hij die onder het onderwerp 'door de eventuele commissie zelf te behandelen punten'. Toen de heer Jansen aldoor aan het woord was, dacht ik: Van der Hek komt niet meer aan zijn trek. Gelukkig kon de heer Van der Hek toch in een half uur de saillante punten behandelen.

Met belangstelling nam ik kennis van de nadere beschouwingen over de vraag hoe het algemeen belang moet worden omschreven. Ik kreeg de indruk dat de eerste indiener een wat meer ideologisch gefundeerde uitzetting gaf, terwijl de laatste spreker uiterst pragmatisch te werk ging en zich baseerde op machtsverhoudingen. Onze fractie heeft in beide benaderingen gemist een noodzakelijke toetsing van al het menselijke handelen aan objectieve, buiten de mens liggende normen en waarden die voor elk menselijk individu of menselijke samenleving onmisbaar zijn.

Als die norm – en u weet dat ik die ontleen aan de Goddelijke wet die fundamentele zaken stelt tot welzijn van enkeling en samenleving – metterdaad weer zal functioneren, zullen vele vragen nader tot een oplossing worden gebracht. Vreest God en houdt zijn geboden, want dat betaamt alle mensen en heeft de belofte van zegen voor dit en voor het toekomstige leven. Deze dimensie behoort bij de discussies, ook over het algemeen belang, te worden meegenomen.

In die situatie zal er ook minder spanning behoeven te zijn tussen de doelstelling van de multinational, gericht op continuïteit om in het kader van die organisatie, kapitaal, arbeid en leiding, waaruit dan dergelijke ondernemingen bestaan, in stand te houden en het maatschappelijk belang. Beide behoren die fundamentele normen als basis te nemen.

De discussie heeft in ieder geval duidelijk gemaakt dat het ideaal er niet is. Ter wille van het algemeen belang, met name als het gaat om de bescherming van de zwakken, is er de overheid die al of niet ver gaande randvoor-

waarden moet stellen, waardoor de handelingsruimte uiteraard wordt beperkt.

Het was mij alleen daarbij niet duidelijk of het zijn bedoeling is dat die randvoorwaarden corrigerend dan wel dirigerend zouden moeten zijn. Onze fractie zegt: corrigeren. Ik hoor echter graag hoe hij het ziet.

De discussie heeft ook meer evenwicht gebracht in de zienswijze op de transnationale onderneming. Uiteraard zien ook wij negatieve kanten, maar het moet wel in het juiste licht worden geplaatst. Het beste komt dit tot uitdrukking in het gewijzigde voorstel. Daarin zijn de woorden 'schadelijke effecten' verdwenen. Wij nemen daarvan dankbaar akte. Nochtans is in de laatste versie sprake van een wat andere opzet dan de indieners aanvankelijk hadden voorgesteld. Er is veel gelijkheid, zelfs woordelijke gelijkheid in bepaalde opzichten met het door de heren Bolkestein en Van Dijk als beter alternatief ingediende voorstel.

De punten 2 en 3 geven naar ons oordeel weinig verschillen te zien. De pijn zit naar ons oordeel in de opdracht sub 1. Die opdracht is vaag en onzes inziens te algemeen en betekent dat de commissie inderdaad een permanente commissie zal worden. De grensoverschrijdende activiteiten zijn legio. Waar ligt dan de grens? Wij vinden de formulering van het voorstel-Van Dijk/Bolkestein meer omlind en het lijkt ons nog altijd de sterke voorkeur te verdienen.

Overigens zien wij het nieuwe voorstel slechts als een stap in de richting van een parlementaire enquêtecommissie, met het onder andere onder ede horen van getuigen en al. Ik leid dit tenminste af uit de wijze waarop de heer Van der Hek de mogelijkheden daartoe aanstipte. In zo'n situatie is een te algemeen gestelde opdracht naar ons oordeel toch niet op zijn plaats, ook niet ten opzichte van de onderhavige bedrijven zelf, die dan helemaal niet meer weten waaraan ze toe zijn, met name wat hun relatieve concurrentiepositie betreft.

Mijnheer de Voorzitter! Het zal u duidelijk zijn dat naar ons oordeel de aanpak van het voorstel van CDA/VVD, te weten het uitgaan van de internationale kaders, ons meer aanspreekt dan die van het tweede gewijzigde voorstel der indieners. Wij menen dat daardoor vermoedelijk zinvoller gewerkt kan worden. Bovendien geschiedt de aanpak in het internationale kader, hetgeen juist is omdat het om internationale zaken en aspecten gaat.

□

De heer **Van Dijk** (CDA): Voorzitter! Ik dacht gisteravond om 11 uur dat wij er wel zouden kunnen uitkomen. Wij waren elkaar zo dicht genaderd, dat wij toch met enige massage en aanpassing van de tekst er wel in zouden slagen om een gemeenschappelijk voorstel te formuleren. Dit is helaas niet gelukt. Ik moet de initiatiefnemers mijn compliment maken voor de souplesse en de inspanning die zij hebben getoond in de afgelopen paar uur om toch tot elkaar te komen.

Wij kwamen echter tot de conclusie dat er toch enkele verschillen, zij het nuanceverschillen, bleven zitten en dat het voor de politieke duidelijkheid beter leek onze voorstellen te handhaven en afzonderlijk aan het oordeel van de Kamer te onderwerpen. Ik zou de punten opblazen tot majeure proporties als ik een lang betoog ging houden. Ik heb niet veel tijd nodig om toch nog even aan te stippen waar deze verschillen zitten.

De heer **Waltmans** (PPR): Mag ik ervan uitgaan dat van uw kant ook die souplesse die u van de initiatiefnemers roemt, aan de dag is gelegd?

De heer **Van Dijk** (CDA): Wij kwamen gisteren tot de conclusie dat bescheidenheid de mens siert. Als er complimenten in onze richting gemaakt moesten worden, zou ik ze graag van de andere zijde verwachten.

De heer **Wöltgens** (PvdA): U wacht helaas vergeefs!

De heer **Van Dijk** (CDA): Het zit soms tegen in het leven.

Die nuanceverschillen betreffen allereerst het begin van de tekst van het voorstel. Daarbij naderen wij elkaar heel dicht. Wij hebben in ons alternatieve voorstel het onderzoek zich laten richten op waar het ons om gaat, namelijk het opvullen van het rechtsvacuüm, in het bijzonder de internationale rechtsorde. Daarop dient naar onze mening het onderzoek gericht te zijn, niet op de gedragingen van multinationale ondernemingen.

Men kan mij onmiddellijk de vraag voorwerpen of wij dan geen informatie nodig hebben over de gedragingen van multinationale ondernemingen. Hierop antwoorden wij natuurlijk: Ja, allicht. Als ik een kromme vergelijking mag gebruiken: wij willen een huis bouwen en daarvoor hebben wij bouwmaterialen nodig. Dan zouden wij liever de opdracht zo formuleren dat zij luidt in termen van het bouwen van het huis, en niet in termen van het aandragen van de bouwmaterialen.

Als iemand ons vraagt, of wij die bouwmaterialen dan niet nodig hebben, is het antwoord natuurlijk: ja.

Voorts zijn die bouwmaterialen er naar onze overtuiging al in belangrijke mate. Wij hebben hierbij gisteren uitvoerig stilgestaan. Wij hebben daarom liever, dat het onderzoek allereerst gebruik maakt van informatie die er al is. De heer Nijhof construeert onze tegenstelling als een tegenstelling tussen desk- en fieldonderzoek. Dit gaat nu net langs het punt; daar ligt het onderscheid niet. Het onderscheid is bij ons secundair en pragmatisch bepaald. Als er desk-research is gedaan, maken wij daarvan graag een optimaal gebruik, maar als het tekort schiet (ik heb dit gisteren herhaaldelijk gezegd) dient de bijzondere commissie de mogelijkheid te hebben door het horen nieuwe informatie te verzamelen. Daar ligt één punt van verschil.

Het tweede punt van verschil is gisteren in de discussie naar voren gekomen. Het betreft de vraag of er met ons onderzoeksvorstel nog mogelijkheden blijven voor nationale regelgeving, als internationale regelgeving te kort schiet. Waarschijnlijk heb ik gisteren een beetje verbaasd gereageerd, omdat ik geconfronteerd ben met de vraag waarom ik dat niet in mijn voorstel zet. Het antwoord is eigenlijk, dat de nationale overheid altijd sinds mensenheugenis regels heeft gesteld met betrekking tot ondernemingen, het gewone nationale ondernemingsrecht en dus met betrekking tot internationale of multinationale ondernemingen. Zij blijft dat natuurlijk doen. Hierbij denk ik in het bijzonder aan wat wij verleden jaar hebben gedaan met betrekking tot de regels voor ondernemingen in verband met de Arabische boycot. Toen hebben wij zuiver nationaal een aantal regels gesteld.

De vraag, of onze onderzoeksopzet nog plaats laat aan nationale regelgeving is hoogst verwonderlijk, want daarmee vraagt men, of datgene wat altijd conventioneel het geval geweest is, dus de conventie, blijft bestaan. Natuurlijk gebeurt dat. Dit behoeft ik echter niet vast te leggen in dit voorstel. Ik zou dat eerder moeten doen als het tegendeel het geval zou zijn.

De vraag blijft dan – ik zie deze vraag ook al bij anderen opkomen – of dit onderzoek zich dan nog richt op de noodzaak tot nationale regelgeving. Dat is besloten in onze onderzoeksopdracht, zoals die nu is geformuleerd. Wij constateren de noodzaak tot regelgeving – ik zeg niet: internationale regelgeving – met betrekking tot de grensoverschrijdende activiteiten in de eerste paragraaf.

In de tweede paragraaf zeggen wij: de bijzondere commissie onderzoekt het terrein van bestaande en in voorbereiding zijnde internationale richtlijnen en de ervaringen die daarmee worden opgedaan, dus ook de toereikendheid daarvan. Daaruit vloeit natuurlijk bij implicatie voort om de geconstateerde noodzaak, het vacuüm, te vullen, als de internationale regelgeving ontoereikend is. Dat zal de bijzondere commissie wel rapporteren. Daaruit vloeit bij implicaties de noodzaak tot nationale regelgeving voort.

De heer **Waltmans** (PPR): Ik begrijp niet goed wat nu het bezwaar is tegen punt c in het nieuwe gewijzigde voorstel van de indieners.

De heer **Van Dijk** (CDA): Absoluut niets. Alleen vinden wij het overbodig om het in ons voorstel op te nemen.

De heer **Waltmans** (PPR): Als u zegt, dat het overbodig is om dat op te nemen, wil dat zeggen, dat u daartegen ook geen bezwaren hebt.

De heer **Van Dijk** (CDA): Ik heb tegen punt c geen enkel bezwaar.

De heer **Waltmans** (PPR): Dat kan dus niet de reden zijn waarom u het voorstel van de indieners afwijst.

De heer **Van Dijk** (CDA): Neen. De initiatiefnemers moeten straks ook maar bevestigen, dat dit punt bij het falen van onze pogingen om de voorstellen in elkaar te schuiven geen enkele rol heeft gespeeld.

De heer **Waltmans** (PPR): Misschien heb ik het niet goed begrepen, maar welk punt is dat dan wel geweest?

De heer **Van Dijk** (CDA): Ik heb het eerste punt genoemd en ik kom nu op het derde punt.

De heer **Waltmans** (PPR): Ik vond dat, eerlijk gezegd, enigszins marginaal. Het stond mij niet helder voor de geest, dat het niet anders kon. Ik dacht niet: CDA en VVD moeten dan wel afhaken, want dat kan men niet in goede moede van het CDA en de VVD vragen.

De heer **Van Dijk** (CDA): De conclusie dat wij er niet uitkomen, heb ik niet alleen getrokken, maar ook de initiatiefnemers. Om te dansen, heeft men twee partijen nodig.

Mijnheer de Voorzitter! Het derde punt kan een breed punt genoemd worden. Wij stellen er hoge prijs op, vast te stellen, dat deze bijzondere commissie geen quasi vaste commissie is. Het onderzoek zal op een bepaald moment moeten worden afgesloten, waarna de bijzondere commissie

Van Dijk

sie kan worden opgeheven. Daarom wensen wij het woord 'afsluiten' in de tekst te handhaven.

De heer Verbrugh heeft gevraagd, waarom niet aan de Regering wordt gevraagd, een dergelijk onderzoek in te stellen. Ik ben het in hoge mate met de heer Verbrugh eens wat dit betreft. Als de heer Verbrugh geluisterd had naar ons voorstel dat gisteren mondeling werd voorgedragen, had hij kunnen weten, dat die weg ons ook voor de geest staat. Als wij informatie nodig hebben, stellen wij ons voor, dat allereerst de Regering wordt gevraagd, ons die informatie te verschaffen. Daarna heeft de Kamer ook nog zelf een verantwoordelijkheid.

Heeft de Kamer controlerende verantwoordelijkheden – die hebben wij toch? – dan zal een zekere zelfstandigheid in de informatieverzameling waarborgd moeten blijven en zal voor de bijzondere commissie, als de informatie, verschaft door de Regering, onvoldoende, ontoereikend of onvolledig zijn, de mogelijkheid open moeten blijven om die aan te vullen met additionele informatieverzameling.

□

De heer **Wöltgens** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De gang van zaken rondom dit uiterst eenvoudige voorstel tot instelling van een bijzondere commissie, wat de Kamer misschien ongeveer eenmaal per maand doet, stemt zeer droevig, omdat hij is te plaatsen in het licht van het onderwerp van een congres dat onlangs in Amsterdam is gehouden over de machteloosheid van het parlement. Deze is groot, omdat het parlement zich zelf tot machteloosheid doemt. Wat hebben wij vandaag en gisteren hier zien gebeuren?

Uit vrees voor de mogelijkheid dat de multinationale ondernemingen bij voorbaat in het verdachtenbankje worden geplaatst, plaatst men liever de Kamer in de verdachtenbank. Als men beziet op welke argumenten het voorstel van de heren Jansen en Van der Hek nu nog door CDA en VVD wordt afgewezen, moet men vaststellen dat de Kamer zelf niet wordt vertrouwd.

De heer **Van Dijk** (CDA): Wilt u aantonen dat wij uit angst voor het plaatsen van multinationale ondernemingen in het verdachtenbankje tot een afwijkend voorstel zijn gekomen en dat wij dit niet hebben gedaan op basis van de door ons gehanteerde argumentatie dat veel van de gevraagde informatie al beschikbaar is?

De heer **Wöltgens** (PvdA): Laten wij de argumenten bezien die de heren Van Dijk en Bolkestein naar voren hebben gebracht tegen het gewijzigde voorstel van de heren Jansen en Van der Hek. De heer Van Dijk heeft zelf gewezen op de bijna verbazingwekkende soepelheid die de indianers aan de dag hebben gelegd ten einde een gemeenschappelijke basis in het parlement te vinden waarop een dergelijke commissie kan werken. Een van de typische kenmerken van multinationale ondernemingen is hun enorme flexibiliteit met kapitaal, arbeid enzovoorts. Ik was op een gegeven moment zelfs ervoor bevreesd dat de twee indianers van het voorstel zodanig door het onderwerp waren gebiologeerd dat zij zich teveel in deze flexibiliteit hadden geplaatst.

De heer Van Dijk zegt dat, als men wil dansen, er twee mensen nodig zijn. De heren Van Dijk en Bolkestein hebben geen punt, geen komma en geen letter van hun voorstel gewijzigd. De heren Jansen en Van der Hek hebben wijziging op wijziging aangebracht ten einde tegemoet te komen aan de bezwaren van de heren Van Dijk en Bolkestein. Dit is een vreemde vorm van dansen. De heren Van Dijk en Bolkestein staan stijf stil en de heren Van der Hek en Jansen doen alle mogelijke tango's ten einde hun partners tot beweging te brengen.

De heer **Van Dijk** (CDA): Ik heb u een vraag gesteld, waarop u geen antwoord heeft gegeven.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Ik was juist hieraan toe.

De heren Van Dijk en Bolkestein zeggen dat zij bezwaar hebben tegen punt 1. Hierin staat: 'De Kamer besluit onderzoek in te stellen naar grensoverschrijdende activiteiten van multinationale ondernemingen.' De heer Van Dijk zegt dat hij hiertegen is, maar niet uit principiële overwegingen. God zij dank; dit valt mee. Omdat elders al onderzoek hiernaar is geweest, kan men niet meer principieel ertegen zijn. Als men dan toch ertegen is, moet men praktische argumenten verzinnen. Het eerste is dat het onderzoek een mer à boire is.

De mensen die in de commissie komen te zitten, zijn niet op hun achterhoofd gevallen. Dit zijn redelijke mensen, die in deze Kamer door de kiezers worden afgevaardigd. Zij weten zelf dat zij zich niet moeten verzuipen in een mer à boire en dat zij een duidelijke afbakening van het terrein waarop zij hun onderzoek zullen verrichten, tot stand moeten brengen.

Waarom heeft men deze enorme koudwatervrees? Het is vrees voor het parlement zelf en voor de mogelijkheid dat wij komen tot iets wat men niet wil, namelijk een onderzoek naar de gedragingen van multinationale ondernemingen. De heer Nijhof heeft zeer goed begrepen dat een van de verschillen tussen het voorstel van de heren Van Dijk en Bolkestein en dat van de heren Jansen en Van der Hek is dat de eersten wensen te vermijden dat feitelijk onderzoek wordt verricht naar gedragingen van multinationale ondernemingen.

Uiteraard zal geen verstandig mens onderzoek verrichten naar zaken die al zijn onderzocht. Waar duidelijke lacunes bestaan – in alle rapporten wordt erop gewezen dat zeer veel lacunes in de informatie over multinationale ondernemingen bestaan – is een zeer vruchtbaar werkterrein.

De heer **Van Dijk** (CDA): Toont u eens aan wat u nu zegt, namelijk dat wij uit vrees geen onderzoek naar gedragingen van multinationale ondernemingen zouden wensen in te stellen als de informatie die wij willen hebben er nog niet is. Het staat toch in ons voorstel? Leest u dat nu eens goed. Daarin staat dat de commissie bij het uitvoeren van haar taakopdracht – dat houdt ook in bij de informatieverzameling – vertegenwoordigers van multinationale ondernemingen kan horen, enzovoorts, enzovoorts.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Ik lees niet het voorstel van de heer Van Dijk. Ik spreek over zijn bezwaren tegen het voorstel zoals dat nu door de heren Van der Hek en Jansen op stuk nr. 15 is ingediend. De heren Van Dijk en Bolkestein hebben gezegd dat datgene wat in dit voorstel onder punt 1 staat – en met name de zinsnede 'De Kamer besluit onderzoek in te stellen naar grensoverschrijdende activiteiten van multinationale ondernemingen' – hen te ver gaat en dat de Kamer hiermee in een 'mer à boire' terecht zou komen.

Dit is door de heer Bolkestein en – zij het misschien met een nuanceverschil – door de heer Van Dijk naar voren gebracht. Ik meen dat men daarmee de Kamer probeert tegen zichzelf te beschermen. Dat gaat mij nu echt net iets te ver. Wij zijn er zelf bij, redelijke mensen zoals wij hier bij elkaar zitten.

De heer **Van Dijk** (CDA): U bent weer bezig, de argumentatie die gisteren en vandaag is gebruikt in een negatief daglicht te plaatsen. De argumentatie die wij hebben gebruikt bij het standpunt dat dit nu in hoge mate onnodig

Wöltgens

is, is dat dit onderzoek in hoge mate heeft plaatsgevonden en dat die informatie er is.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Wat bestaat er nu voor bezwaar tegen het voorstel zoals dat nu door de heren Jansen en Van der Hek is gedaan, dit onderzoek te verrichten, ervan uitgaande dat alle mensen die in die commissie zitten er weinig neiging, tijd en behoefte toe zullen gevoelen, reeds gedaan onderzoek nog eens over te doen? Dat spreekt zo vanzelf dat wij er helemaal niet over behoeven te discussiëren. U hebt echter een duidelijk bezwaar. U houdt een eigen voorstel overeind tegenover dit voorstel.

Dan moet ik aannemen dat u dit, terwijl de heren hier alles hebben gedaan om u ter wille te zijn, een zeer principiële zaak vindt, een heel belangrijke zaak. Dan kan dit niet alleen op de kleine, pragmatische grond het geval zijn, zoals u nu dreigt te suggereren. Dan moeten wij dat toch echt gaan plaatsen in de lijdensweg die de parlementaire geschiedenis van de benadering van multinationale ondernemingen vanaf de jaren '60 tot nu toe heeft ondergaan.

Ik kom tot het tweede argument waarom u hebt afgehaakt van het gewijzigde voorstel van de leden Jansen en Van der Hek: u wilt een termijn waarop het onderzoek zal worden afgesloten. Ik moet u eerlijk zeggen dat dit voor mij geen halszaak is. Ik ga er echter van uit dat de mensen die in die commissie zitten, wanneer zij de indruk hebben dat zij zo ongeveer wel alles weten wat er met de multinationals aan de hand is, zelf hun conclusies zullen kunnen trekken en zelf hun werkzaamheden als beëindigd zullen kunnen beschouwen, bij voorbeeld – misschien – doordat er geen multinationale ondernemingen meer zouden zijn of om een andere reden.

Het is duidelijk dat die mensen best in staat zullen zijn, dat zelf te beoordelen. Waarom moet nu hier al deze paal worden geslagen, die moet verhinderen dat deze commissie eventueel langer dan door de heren gewenst het gedrag van multinationale ondernemingen zou onderzoeken? Waar komt die geweldige vrees vandaan? Wat kunnen die parlementariërs voor geweldige schade aanrichten als zij twee dagen langer zitten te onderzoeken dan hier wordt voorgesteld? Het is volstrekt onbegrijpelijk.

Deze bezwaren lijken nergens naar; het lijkt slechts een futiliteit. Omdat zij zo hardnekkig zijn volgehouden, moet

ik echter aannemen dat deze bezwaren ook hun diepgang hebben en dat dit – nogmaals – moet worden geplaatst in de gehele lijdensweg die de parlementaire benadering van multinationale ondernemingen al vanaf de jaren '60 tot de dag van vandaag heeft ondergaan.

De heer **Van Dijk** (CDA): Het is een kwestie van duidelijkheid. Als u een commissie wilt die op een gegeven ogenblik haar onderzoek zal afronden, zeg dat dan.

De heer **Wöltgens** (PvdA): Ik meen dat inderdaad ruimschoots is gebleken dat hier een kwestie van duidelijkheid aan de orde is.

□

De heer **Waltmans** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Als ik vaststel, dat onze collega's Jansen en Van der Hek een voorstel hebben gedaan, dat zij op 22 april 1980 een nota van wijzigingen hebben ingediend, dat zij op diezelfde dag met een nieuw gewijzigd voorstel zijn gekomen en dat zij op 23 april met een tweede gewijzigd voorstel zijn gekomen en als ik voorts vaststel dat het op de valreep ingediende voorstel van de heren Van Dijk en Bolkestein in geen enkel opzicht gewijzigd is, denk ik dat je in gemoede niet kunt volhouden dat anderen dan de indieners zich in het gemeen overleg binnen de Tweede Kamer uitermate coöperatief en constructief hebben opgesteld.

Stuk nr. 15 was een poging van de indieners om tot een algemeen aanvaardbaar voorstel te komen. De tekst is breedvoeriger geformuleerd door de indieners. Ik denk dat mijn fractie onder deze omstandigheid haar voorkeur behoudt voor het oorspronkelijke sobere en zuiver gestelde voorstel en ook een voorkeur heeft voor een bijzondere commissie met een permanent karakter, die dan immers ook veel structureler kan werken. Kijk maar naar het voorbeeld van een desbetreffende commissie in de Verenigde Staten. Ik kan het niet anders zien dan dat de heren Van Dijk en Bolkestein zich afwachtend opstellen en het primaat geven aan het internationale, zonder daaraan de duidelijke conclusie te verbinden dat, wanneer de internationale regelgeving faalt, niet aanwezig is, niet op tijd aanwezig is of in onvoldoende mate aanwezig is, de nationale regelgeving een verplichting zou moeten zijn.

De PPR heeft een voorkeur gehad voor het oorspronkelijke voorstel. Dat is uit de schriftelijke voorbereiding duidelijk gebleken. Niet elke verande-

ring behoeft per definitie een verbetering te zijn. Wat ik in het geheel niet begrijp, is dat CDA en VVD zo weinig vertrouwen hebben in de zelfwerkzaamheid en de zelfbeperking van de in te stellen bijzondere commissie. En dan gaat het niet meer over de bijzondere commissie alleen in dit geval, maar wordt het een wat algemener vraagstuk.

Hoeveel vertrouwen heb je als Tweede Kamer in de bijzondere commissies die je zelf instelt? Ik denk dat dit vertrouwen heel groot moet zijn, omdat de Tweede Kamer er in elke omstandigheid op elk moment zelf bij is om te corrigeren wanneer zij in meerderheid meent dat de bijzondere commissie wegen begaat die niet begaanbaar zijn of terechtkomen in het drinken van een oceaan van problemen.

Ik denk niet dat de heren Van Dijk en Bolkestein het gemeen overleg binnen de Tweede Kamer geoptimaliseerd hebben, gezien de uitkomst van dat gemeen overleg. Ik denk dan ook dat de conclusie juist is, dat de souplesse bij de initiatiefnemers groter is geweest dan bij de heren Van Dijk en Bolkestein. Over dansen gesproken, ik denk dat de heren Van Dijk en Bolkestein zich meer beperkt hebben tot de afwachtende rol die in rituele dansen aan sommige partners is voorgeschreven.

Ik kom nog even terug op het voorstel van de leden Van Dijk en Bolkestein. In de aanhef van het voorstel constateren zij dat de noodzaak aanwezig is tot het stellen van regels met betrekking tot de grensoverschrijdende activiteiten van de multinationale ondernemingen. Als je dit constateert, betekent dat nog niet dat het je er verder van ontheft, uitvoering te geven aan die constatering. Dat hoort er redelijkerwijze en noodzakelijkerwijze toch ook bij.

Als ik mij voor de geest haal wat de heren Van Dijk en Bolkestein concreet hebben gezegd over hun eigen voorstel, begrijp ik nog steeds niet waarom het niet mogelijk zou zijn geweest tot een zodanig voorstel te komen, dat het algemeen aanvaard zou kunnen worden.

Mevrouw Bischoff van D'66 heeft mij verzocht hier namens haar en haar fractie te zeggen, dat zij het tweede gewijzigde voorstel van de heren Jansen en Van der Hek ondersteunt, waarbij zij vooral de nadruk legde op haar sympathie voor onderdeel c van punt 2.

Alles bij elkaar hebben de twee indieners ontstellend veel werk verzet om te komen tot een bijzondere com-

Waltmans

missie die een parlementair onderzoek zou instellen naar effecten van het gedrag van multinationale ondernemingen.

Wat het resultaat ook wordt en welk voorstel ook wordt aangenomen, niemand zal willen en kunnen ontkennen, ook de heren Van Dijk en Bolkestein niet, dat dat voorstel dan naar de geest en naar de activiteiten die zijn verricht in ieder geval de verdienste is van de heren Jansen en Van der Hek.

□

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Met genoeg heb ik de betogen van de verschillende sprekers aangehoord, aangezien zij duidelijk waren. Een gevoel van teleurstelling over de conclusies van een aantal gachte afgevaardigden, met name de heren Van Dijk en Bolkestein, kan ik echter niet onderdrukken.

Ik ga in de allereerste plaats in op het eerste bezwaar dat de heer Bolkestein heeft genoemd. De heer Van der Hek zal ingaan op het tweede bezwaar, respectievelijk de bezwaren 1 en 3 van de heer Van Dijk.

Het is goed ons af te vragen waarmee wij bezig zijn. In de ontwerp-resolutie van de Europese volkspartij, met als eerste ondertekenaar de heer Beumer, wordt het Europees parlement in overweging gegeven uit te spreken dat de multinationals door hun gedrag de democratisch geordende markteconomie kunnen benadelen, enerzijds door misbruik van hun oligopolistische positie en anderzijds door gebruikmaking van verschillen tussen de nationale groeiprognozes, programmeringen van winsten, investeringen, wetgevingen of door veronachtzaming van regels van sociaal overleg. In de ontwerp-resolutie worden nog een aantal overwegingen genoemd waarin soortgelijke aspecten aan de orde worden gesteld. Alleen al uit deze overweging blijkt, dat het noodzakelijk is, onderzoek te doen naar het gedrag van multinationale ondernemingen.

De heren Bolkestein en Van Dijk willen dat onderzoek wordt ingesteld naar de bestaande regelgeving. Zo iets doe je alleen maar als je het redelijke vermoeden hebt, dat die regelgeving te kort schiet en moet worden aangevuld. Wil je aantonen dat de regelgeving moet worden aangevuld, dan moet je beginnen met een onderzoek naar het gedrag van multinationale ondernemingen.

Wat betreft de volgorde van het onderzoek kun je ook eerst een inventarisatie maken van datgene wat er op het

gebied van regelgeving is. Ik neem aan, dat de heren Bolkestein en Van Dijk van mening zijn dat ook een inventarisatie moet worden gemaakt van meningen die naar voren zijn gebracht over de wijze waarop de regelgeving te kort schiet. Daarmee ben je in feite gewoon bezig met het onderzoeken van het gedrag van multinationale ondernemingen.

Ik geef de heer Nijhof toe, dat de indieners vanuit een bepaald punt zijn vertrokken, namelijk de maatschappelijke constatering dat regelgeving en wetgeving op dit moment internationaal en nationaal onvoldoende zijn om het gedrag van multinationale ondernemingen in voldoende mate in overeenstemming te brengen met het algemeen belang. Dat startpunt is in ons voorstel tot uitdrukking gekomen.

In de bezwaren tegen ons voorstel klonken onduidelijkheden door over de bedoelingen die wij met ons voorstel hebben. Wij zijn daarom tot het uiterste gegaan in een poging om al die onduidelijkheden weg te nemen, zij het met behoud van de essentie van ons voorstel. Als daartegen bezwaar bestaat, moet men het uitspreken en daaraan conclusies verbinden. Die essentie hebben wij neergelegd in de toelichting op ons zeer sobere voorstel, in de memorie van antwoord, in het mondeling overleg en in de nota naar aanleiding van het eindverslag.

Daaruit blijkt dat de elementen, die nu op stuk nr. 15 zijn te vinden, stuk voor stuk voortvloeien uit de toelichting, die wij tot nu toe op ons voorstel hebben gegeven en dat de essentie van dit voorstel bewaard is gebleven.

De heer **Bakker** (CPN): Ik wil iets vragen, met als excuus dat ik niet in twee termijn heb gesproken omdat de planning in dit parlement zodanig is, dat je wel eens volkomen in de knoop kan raken. Houdt dit betoog – ik heb dit gisteravond ook niet begrepen – in dat toch die twee punten, waarop u zei dat de zaak zich in de allereerste plaats zou moeten concentreren, namelijk de effecten op de belastingheffing en de dragingen die de monetaire stabiliteit in gevaar brengen, centraal blijven staan, ook in deze ingewikkelde, nieuwe formulering die u aan uw voorstel hebt gegeven?

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gezegd dat naar onze mening deze twee voorstellen onderzoeksgebieden betreffen, waaraan de commissie prioriteit zou moeten geven. Dat houd ik staande, ook in deze ingewikkelde formulering. Ik geef toe dat de formulering wat ingewikkelder

is geworden, hoewel de heer Bakker een meester is in het lezen van ingewikkelde stukken en het daaruit halen van de essentie.

De heer **Bakker** (CPN): Dat was een eufemisme zoals u wel weet.

De heer **Jansen** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot de relatie, die bestaat tussen het eerste bezwaar en het tweede bezwaar. Het is juist – ik meen dat de heer Nijhof dit opmerkte – dat er een relatie bestaat tussen het gedrag onderzoeken van multinationale ondernemingen en de vraag of de commissie aan een einddatum moet worden gebonden. De indieners menen dat, wanneer men nagaat op hoeveel gebieden – ik heb de overweging van de heer Beumer aangehaald – twijfel bestaat over het effect van een en ander, het van belang is dat deze commissie een taak op zich neemt die niet op afzienbare termijn en zeker niet op korte termijn kan worden vervuld. De commissie zal een aantal deelonderzoeken moeten verrichten en zal na elk deelonderzoek moeten constateren dat er nog veel 'gaten' zijn in het kader waarvan onderzoek te verrichten is. Zij zal telkens weer voor een rapportage moeten zorgen. In die permanentie van de commissie ligt opgesloten het maken van een periodiek verslag van de voortgang.

De Kamer zal moeten weten waarmee de commissie bezig is. Ook als het twee tot drie jaar duurt voordat een deelonderzoek wordt afgesloten, achten de indieners het van belang dat de Kamer periodiek op de hoogte blijft van de zaak waarmee de commissie bezig is en welke kant zij uitgaat. De Kamer moet daarover ook een debat kunnen voeren en moet zelfs kunnen zeggen: nu heffen wij de commissie op, want het wordt ons – ik zeg maar wat – te gek.

Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt een nogal formeel argument maar ik heb in het Reglement van Orde nog eens nagegaan hoe het zit met bijzondere commissies en vaste commissies. In artikel 30 staat, dat voor zaken van elk departement de Kamer een vaste commissie instelt. Bovendien wordt in artikel 16 bepaald dat de Kamer kan besluiten, ook voor andere dan de genoemde doeleinden bijzondere commissies in te stellen. Ik denk dat wij het nu hebben over een commissie voor andere dan de genoemde doeleinden. Ik heb nergens in het Reglement van Orde een beëindigingsbepaling aangekomen, dat wil zeggen de wijze waarop de Kamer bijzondere commissies zou moeten opheffen. Het gebeurt wel,

Jansen

maar daarvoor geldt geen enkel voorschrift. Ik geloof ook niet dat je het onderscheid tussen een bijzondere en een vaste commissie moet leggen bij het feit dat in het ene geval sprake is van permanentie en in het andere geval niet.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Verbrugh heeft ons en de heren Bolkestein en Van Dijk gevraagd waarom wij de Regering niet hebben ingeschakeld. Ik wil de heer Verbrugh op twee dingen wijzen. In de eerste plaats hebben wij een brief geschreven aan de Minister van Economische Zaken die onderwerp heeft uitgemaakt van de be-raadslagingen die wij hebben gevoerd. De Regering heeft te kennen gegeven geen behoefte te hebben aan verder onderzoek. Niettemin blijft – ik verwijs nogmaals naar de heer Beumer – overeind dat een meerderheid in deze Kamer van mening is, dat verder onderzoek noodzakelijk is.

Een tweede aspect dat de heer Verbrugh noemde was de staatsrechtelijke ontwikkeling. Ik zou mij kunnen voorstellen dat de heer Verbrugh het met mij eens is, dat dit een zo algemeen aspect is dat dit eigenlijk onderwerp van debat zou moeten zijn als het gaat over de werkwijze van de Kamer of de raming van de middelen. Ik denk aan de verhouding tussen Regering en commissies zoals die zich sinds de jaren '60 ontwikkeld heeft.

De heer **Verbrugh** (GPV): De indiener zegt dat de Regering op een brief van de Kamer heeft geschreven geen behoefte aan nader onderzoek te hebben. Er is echter een groot verschil tussen het voorstel op nr. 15 en het voorstel dat al jaren geleden is gedaan. Het zou voor de hand liggen, bij de Regering te informeren wat zij er met dit gewijzigde voorstel van vindt.

De heer **Jansen** (PPR): De Regering heeft te kennen gegeven geen behoefte te hebben aan hetgeen in de brief was neergelegd. De Regering, zeker de Minister van Economische Zaken, is natuurlijk mans genoeg om ons te laten weten dat een onderzoek op een andere manier best aardig zou kunnen zijn. De Regering heeft ons echter ook die mededeling niet gedaan.

De heer Van Dis kwam terug op het algemeen belang. Hij miste een toetsing aan objectieve, buiten de mens gelegen waarden. Hij drukte dat uit als: Vreest God en houdt Zijn geboden.

Er zijn twee wijzen waarop het algemeen belang tot uitdrukking komt: in regel en wetgeving en in een politieke beoordeling. Zowel bij het tot stand brengen van de wetgeving als bij het

directe gebruik van politieke beoordeling spreekt iemand vanuit de waarden en oordelen die in zijn persoon gelegen zijn. De heer Van Dis zal wat ik heb aangehaald als vanuit zijn persoon komende naar voren brengen en gebruiken als toetsingsgrond voor hetgeen naar zijn mening in het algemeen belang aan de orde is. Ik denk dat ieder van ons zo zijn belangen en inzichten grondvest.

Het is duidelijk dat de wijze waarop de heer Van Dis de waarden waarop hij zich baseert hanteert, zeker wat betreft de wijze waarop hij die onder woorden brengt, een andere invalshoek is dan die van de indieners; op sommige momenten misschien een heel andere invalshoek. Dat is dan een verschil van inzicht in het tot stand komen van waarden en normen waarmee wij naar mijn mening zullen moeten proberen te leven.

De heer Van Dis heeft mij gevraagd of de randvoorwaarden corrigerend of dirigerend zijn. Ik heb allereerst gedacht aan corrigerende randvoorwaarden. Dat neemt niet weg dat er op een zeker ogenblik ook dirigerende randvoorwaarden nodig kunnen zijn. Op hetzelfde moment waarop een overheid een dirigerende maatregel neemt en zegt dat een of ander goed moet worden geproduceerd of een of andere dienst worden verricht, zal die overheid daarvoor de verantwoordelijkheid moeten nemen. Dan is er sprake van een staatsbedrijf of van een bedrijf waarin de overheid in ieder geval een aanmerkelijk belang heeft. Er is dan een andere toestand ingetreden.

De heer Van Dis heeft terecht een relatie gelegd tussen de eerste opdracht in ons nieuw gewijzigde voorstel en het derde punt, de kwestie van de permanentie. Ik heb dat al uiteengezet.

Mijn antwoord aan de heer Bolkestein was in hoge mate ook een antwoord aan de heer Van Dijk, althans op de punten die ik mij had voorgenomen te behandelen. Wat de nationale regelgeving betreft, bestaat mijns inziens geen onduidelijkheid meer. Zou ik iets te zeggen hebben gehad over het voorstel van de heren Van Dijk en Bolkestein, dan had het mij wenselijk geleken die te expliciteren. De opmerking van mevrouw Bischoff, overgebracht door de heer Waltmans, wijst erop dat dit gevoel niet alleen bij mij leeft.

Hij heeft dit zo nadrukkelijk naarvoren gebracht dat, wanneer niet ons voorstel, maar dat van de heer Van Dijk zou worden aangenomen, hetgeen ik zou betreuren, de commissie in ieder geval weet dat dit de opzet en de bedoeling is.

Ik wil afsluiten, onder dankzegging voor wat de heren Waltmans en Wöltgens ter bemoediging van de indieners hebben gezegd.

□

De heer **Van der Hek** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik denk dat de heer Nijhof een voortreffelijke analyse van de situatie heeft gegeven. Ook ik dacht dat het tot de mogelijkheden zou behoren om de voorstellen naar elkaar toe te buigen en tot een gemeenschappelijk voorstel te komen. Het is niet zo geweest. De heer Nijhof heeft volstrekt terecht geconstateerd waar, op zijn zachtst gezegd, accentverschillen zouden liggen. Ik ga daarop verder niet in. De heer Jansen heeft dit al uitgewerkt, behalve één punt, waarover ik een nadere opmerking wil maken.

Wat is nu het onderwerp van het onderzoek: het gedrag van deze ondernemingen, dan wel de regelgeving met betrekking tot het gedrag? Het tweede punt van verschil is inderdaad de wijze, waarop de bijzondere commissie zal hebben te opereren. Wat zeggen de heren Van Dijk en Bolkestein in hun voorstel? De bijzondere commissie zal haar onderzoek afsluiten met een verslag aan de Kamer over haar bevindingen, maar kan dit onderzoek in verschillende fasen verdelen en daarover tussentijds rapporteren. Wat zeggen wij?

De bijzondere commissie doet periodiek verslag aan de Kamer over de voortgang van het onderzoek en de bevindingen daarbij. Je vraagt je af, wat nu het hemelsgrote verschil is. Wij menen dat dit niet zo'n groot verschil is. Nu blijkt dat de heren Bolkestein en Van Dijk zozeer persisteren bij hun voorstel, dat wij ons hebben moeten afvragen, wat men eigenlijk beoogt.

Ik denk dan toch dat de beide indieners van het alternatieve voorstel twee essentiële beperkingen willen aanbrengen. Ten eerste: Men moet de multinationals niet al te zeer in al hun gedragingen terstond willen toetsen in een bijzondere commissie van de Kamer, maar eerst kijken naar bestaande regels. Ten tweede: Het onderzoek moet in de tijd nadrukkelijk beperkt worden. Welnu, wij moeten constateren dat schade wordt gedaan aan ons oorspronkelijk voorstel en wel op twee wezenlijke onderdelen.

Wij hebben flexibiliteit getoond. Wij hebben ons als dansparen over de vloer bewogen, zij het wat imaginair, want wij dachten dat er iets aan onze zijde was dat meedanst, maar dat was blijkbaar een schim. De werkelijke partner stond achter het gordijn stokstijf. In die figuratie moet je natuurlijk toch vaststellen, wat de conclusie moet zijn. Wij moeten de Kamer als

Van der Hek

voorstellers in een volstrekt heldere positie met betrekking tot de besluitvorming brengen.

Wij hebben namelijk ook geconstateerd dat de fracties van de VVD en het CDA niet zijn gekomen met een aanpassing van hun voorstel, hetgeen tot de mogelijkheden had behoord.

De heer **Van Dijk** (CDA): Ik wil u toch even onderbreken. Wilt u met uw laatste zinnen in deze Kamer zeggen dat de heer Bolkestein en ik met geen enkel voorstel zijn gekomen om ons oorspronkelijk voorstel toe te buigen naar het uwe?

De heer **Van der Hek** (PvdA): Uiteindelijk hebt u geen enkel voorstel meer gedaan, behalve dan uw oorspronkelijke voorstel.

De heer **Van Dijk** (CDA): Integendeel, wij hebben kort voordat wij besloten om toch twee voorstellen in de Kamer onafhankelijk te handhaven, een drietal voorstellen aan u voorgelegd. Ik zie de heer Jansen instemmend knikken en u zult daar dus ook wel van op de hoogte zijn. Dus 'het stokstijf achter de gordijnen staan en helemaal niets doen' is een onjuiste voorstelling van zaken.

De heer **Van der Hek** (PvdA): U hebt voorstellen gedaan met betrekking tot ons voorstel. Wij hebben getracht naar de mate van het mogelijke over te nemen, maar wat wij uiteindelijk niet hebben aangetroffen, is het volgende; als dan blijkt dat wij het op een tweetal wezenlijke onderdelen niet eens kunnen worden, hebt u vervolgens geen poging ondernomen om uw voorstel aan te passen aan datgene waar dan wel overeenstemming over was, maar hebt u uw oude voorstel gehandhaafd. Vervolgens bent u er ook niet toe overgegaan – hetgeen ook tot de mogelijkheden behoorde – om in een situatie van grote mate van overeenstemming het meningsverschil neer te leggen in een amendement.

In al het pogen tot het bereiken van overeenstemming hebt u toch volhard bij uw uiteindelijke voorstel en hebt u de Kamer niet geconfronteerd met een schriftelijk stuk, dat van uw zijde een toebuigen is naar ons door uw eigen voorstel ook nog nader aan te passen en u bent ook niet overgegaan tot het intrekken van uw oorspronkelijke voorstel en dat te vervangen door een amendement op ons voorstel, ten einde ook daarmee te benadrukken dat de meningsverschillen gering zouden zijn.

De heer **Van Dijk** (CDA): Uw voorstel van zaken komt op twee punten

tekort. In de eerste plaats weet u zeer wel dat ik aanpassing van ons eigen voorstel op een drietal punten heb voorgesteld. In de tweede plaats heb ik die inderdaad laten varen op het ogenblik waarop bleek dat wij geen overeenstemming zouden krijgen. Toen bleek, dat het duidelijker zou zijn als wij ons oorspronkelijk voorstel, dat geen amendering is, in de verste verte niet van uw oorspronkelijk voorstel op nr. 10, zouden handhaven.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Ik denk dat u hier de kern raakt; u hebt zich bereid verklaard, uw voorstel in overleg met ons aan te passen, mits wij ook in ver gaande mate, nog verder gaande mate bereid waren het onze aan te passen.

De heer **Van Dijk** (CDA): Nu zijn wij er!

De heer **Van der Hek** (PvdA): Wij bereikten evenwel een grens waarop verder gaande overeenstemming niet mogelijk was. Toen hebt u geconcludeerd: Wij doen niets meer, wij handhaven ons oorspronkelijk voorstel, wij maken er geen amendering van, wij wensen ook niet nader om meningsverschillen, ook uit onze tekst, tot een minimum te beperken. U koos toen een zuivere, maar zeer harde opstelling die nogal contrasteert met de opstelling die wij hebben gekozen in dit Huis. Dat stel ik hier vast.

In dat licht gezien, blijft ons indieners slechts een mogelijkheid over, namelijk om al onze pogingen vastgelegd in voorstellen aan de Kamer terug te nemen en het oorspronkelijke voorstel op nr. 10 te handhaven en dat stellen wij de Kamer nu voor. Ik wil hierbij nog wel opmerken dat wij het amendement van de heer Nijhof op nr. 12 op ons oorspronkelijke voorstel op nr. 10 volstrekt aanvaardbaar vinden.

De **Voorzitter**: Ik wil nog wel opmerken dat dit voorstel van de indieners een nieuw stuk nodig maakt. Technisch gesproken is het een nieuw voorstel.

De heer **Van der Hek** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Als u dat zegt, is het zo en het zal dan stuk nr. 16 worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, morgen te beslissen over de voorstellen-Van der Hek/Jansen en Van Dijk/Bolkestein.

Daartoe wordt besloten.

De behandeling wordt geschorst.

Aan de orde is voortzetting van de behandeling van de **brief van de Minister van Verkeer en Waterstaat inzake Ta-**

riefmaatregelen Openbaar Vervoer 1980 (16 138);

en van:

de motie-Castricum c.s. over een gratis openbaar-vervoerkaart (16 138, nr. 2);

de motie-Castricum c.s. over een overgangstijd bij de te nemen harmonisatiemaatregelen (16 138, nr. 3).

De beraadslaging wordt hervat.

De **Voorzitter**: Ik wil vooraf een opmerking van orde maken. Al improviserend hebben wij gisteren een nieuwe procedure afgesproken, die naar mijn mening aldus in het Reglement van Orde past. Gisteren heeft de Kamer in tweede termijn gesproken, waarna de beraadslaging is geschorst. De Minister krijgt nu de gelegenheid om in tweede termijn te antwoorden, maar hij zou zich wat dat betreft kunnen beperken tot het in één zin aanbieden van de schriftelijk gegeven antwoorden, waarna de Kamer in derde termijn kan spreken. Ik zie de Minister knikken. Daar kan hij het natuurlijk ook bij laten. Dan is nu het woord in derde termijn aan de Kamer, waarbij wij een spreektijd van drie minuten per spreker hebben afgesproken.

□

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Minister en zijn medewerkers voor het pakket schriftelijke informatie dat wij vanmiddag mochten ontvangen. Ik vind het wat vervelend dat ik hierna een opmerking moet maken die in de ogen van de Minister mogelijk afbreuk doet aan de door mij zoëven uitgesproken waardering. Ik moet echter constateren dat de gevraagde informatie, die de Kamer echt inzicht moet geven in de gevolgen voor het openbaar vervoer van de invoering per 1 oktober a.s. van de harmonisatie en integratie, niet voldoende is om er goed mee uit de voeten te kunnen.

De lijst van tariefvergelijkingen is zeer onvolledig. Amsterdam, Rotterdam en Den Haag ontbreken. Ook ontbreken vergelijkende tarieven van zo'n 36 stadsdiensten, uitgevoerd door streekvervoerders. Retourtariefvergelijkingen met het streekvervoer ontbreken. Het wegvallen van reductietarieven op het voertuig ontbreekt, evenals de tariefsvergelijking van ongeveer 20 streekvervoerders. De informatie die wij van de Minister gekregen hebben en waarvoor ik hem erkentelijk ben, vind ik niet voldoende. Wil de Minister alsnog informatie geven over de grote steden, de landelijke gemiddelden, de effecten van het retourtarief en het wegvallen van het reductietarief op het voertuig?

Castricum

De Staatssecretaris zou zeggen dat in de lijst appels met peren worden vergeleken. Er wordt vergeleken tussen enkele ritprijzen nu en prijzen voor een strippenkaart in de voorverkoop. Die laatste is uiteraard overal goedkoper. Dat is ook nu al zo als een enkele reis wordt vergeleken met een rittenkaart. Bij abonnementen op het streekvervoer worden tienrittenkaarten vergeleken met een weekabonnement, maar tienrittenkaarten worden meestal niet in één week opgemaakt.

Gevraagd en ongevraagd hebben ons naar aanleiding van het debat van gisteren uit het land vele reacties bereikt. De Minister gaat in zijn beantwoording onder andere in op het BOV-persbericht dat gisteren ter sprake is gebracht. In het algemeen is er bij de betrokken gemeentebesturen en bedrijven grote onvrede over de vorm van overleg, zo er al van echt overleg sprake is geweest, over de maatregelen die de Minister in zijn brief heeft afgekondigd. Die kritiek kregen wij van vele zijden te horen.

Ik wil nog een opmerking maken over de promotiecampagne die wij per motie hebben voorgesteld en die de Minister als 'grutterij' heeft weggevuifd. Mijn fractie vindt echter dat zo'n actie kan bijdragen aan het succesvol invoeren van de nieuwe kaartsystemen en het dichter bij brengen van het openbaar vervoer bij de mensen.

De Minister zei dat onze suggestie om alle Nederlandse huishoudens te voorzien van een gratis strippenkaart ongeveer f 15 miljoen zal kosten. Ik heb dat gisteren bestreden. De Minister heeft daarop nauwelijks weerwerk gegeven. Ik wil hem uitnodigen dit alsnog te doen. Wanneer nu die 6-strippenkaart te duur uitvalt, kan eenmalig bij voorbeeld een 3-strippenkaart bij de folder die huis aan huis wordt bezorgd, worden ingesloten. Wij vinden dat deze actie serieus kan bijdragen aan de bevordering van het openbaar vervoer en aan het aan de man en vrouw brengen van het nieuwe systeem, waar de Minister eigenlijk best een beetje trots op is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geprobeerd duidelijk te maken in deze korte spreektijd dat wij bepaald niet tevreden zijn met de reacties van de Minister. Wij vinden dat op dit moment het openbaar vervoer en de samenleving niet gediend zijn met de voorgestelde tariefstijgingen per 1 oktober a.s. Mijn fractie heeft al een motie ingediend die ertoe strekt de extreme tariefsaanpassingen per 1 oktober a.s. als gevolg van de versnelde harmonisatie af te vlakken.

Tot slot wil ik een uitspraak aan de Kamer vragen. Wij stellen voor, de normale tariefstijging per 1 oktober te reduceren tot 5,5%. Hieraan koppelen wij de vraag of de Minister bereid is bij de begrotingsbehandeling voor het komende jaar te bezien in hoeverre in de toekomst kan worden gewerkt aan een meer naar elkaar groeien van de tarieven in stad/streekvervoer en bij de spoorwegen.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Castricum, Van Thijn en Lambers-Hacquebard wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat een terughoudend tarievenbeleid past in een tijd van gematigde loonkostenstijging en een toenemende vraag naar openbaar vervoer;

tevens overwegende, dat prijsverhogingen die uitgaan boven de gemiddelde stijging van de kosten van levensonderhoud in ernstige mate passagiers zullen afstoten;

voorts overwegende, dat een deel van de kostenstijging opgevangen wordt door het toegenomen en nog steeds toenemend aantal betalende passagiers;

van mening, dat ook in het tarievenbeleid de wil tot bevordering van het openbaar vervoer tot uitdrukking gebracht moet worden;

nodigt de Regering uit, de tarieven voor het openbaar vervoer per 1 oktober aanstaande gemiddeld met 5,5% te verhogen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 5 (16 138).

□

De heer Cornelissen (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het is niet vanwege het openbaar vervoer dat ik wat laat ben binnengekomen. De Minister is, in al zijn voortvarendheid, wat eerder begonnen dan wij dachten.

De Voorzitter: Er staat op de agenda 'ongeveer 5 uur' en wij zijn om dertien minuten vóór 5 begonnen.

De heer Cornelissen (CDA): Ik wil ook alleen maar prijzende woorden laten horen omdat wij voorlopen op ons schema; ik heb het wel eens anders meegemaakt.

Ik dank de Minister voor de antwoorden op de vragen die wij hebben gesteld. Ik wil nog ingaan op de energiekosten. In de f 70 miljoen stijging energiekosten in een periode van pakweg anderhalf jaar, zit f 25,8 miljoen voor het NS-personenvervoer. De Minister bevestigt dat de NS voor 1980 de stijging van de energiekosten ramen op f 16,4 miljoen waarbij nog eens komt f 2 miljoen voor stationsverwarming, en dergelijke. Er is dus in 1980 ten opzichte van 1979 sprake van een totale stijging van f 18 miljoen, zoals ik gisteren al mededeelde. Dat wil zeggen een stijging van ongeveer 15%.

De cijfers sterken mij in mijn opvatting dat de stijging van de energiekosten bij het streek- en stadsvervoer relatief veel hoger is. Ik heb hiervoor gisteren een percentage van 35 voor het streekvervoer en een percentage van 30 voor het stedelijk vervoer genoemd, zulks in vergelijking met 15% bij de NS. Met andere woorden: het energie-aspect tikt veel zwaarder aan bij de bus dan bij de trein. De trein is bij uitstek energie-zuinig.

Ik kom dan op de financiële resultaten bij de NS. Uit de cijfers op blz. 4 concludeer ik dat er in 1978 een meevaller is geweest van 29 mln. bij het NS-reizigersvervoer. De Minister zegt, dat het bedrag intussen is aangewend. Uiteraard rijst de vraag, of de Minister wil zeggen voor welk doel.

Voor 1979 is het beeld nog gunstiger. De Minister bevestigt dat sprake is van meevallende opbrengsten voor het personenvervoer in de orde van grootte van ten minste 35 mln.

De heer De Beer (VVD): Er staat dat inkomsten met 35 mln. zijn gestegen. Er is echter ook sprake van verhoogde uitgaven. Het is dus niet het saldo.

De heer Cornelissen (CDA): Daarop kom ik uiteraard nog.

De heer De Beer (VVD): De opbrengsten zijn dus per saldo niet 35 mln. hoger.

De heer Cornelissen (CDA): Laten wij het eerst eens zijn over de opbrengsten, waarbij de Minister een meevalter van ten minste 35 mln. constateert.

De heer De Beer (VVD): Als er bij de kosten sprake is van een tegenvaller van 40 mln., zijn wij 5 mln. slechter uit.

De heer Cornelissen (CDA): Daar kom ik op.

Ik wil allereerst vaststellen dat, als uit de mond van een zo voorzichtig bewindsman de mededeling komt dat er sprake is van een meevaller van ten minste 35 mln., dit de burger in deze dagen weer moed geeft. Maar dan kom ik op de kosten. Ik moet zeggen

Cornelissen

dat de opmerking hierover wat zonderling is, omdat zij suggereert (de Minister zegt: over de kostenontwikkeling kan ik nog geen gekwantificeerd oordeel geven) dat de NS in januari voorlopige bedrijfsresultaten heeft verstrekt met een wat scheve voorstelling van zaken.

Wat de opbrengstenkant betreft, gaat de Minister akkoord met wat de NS zegt, maar bij de kostenkant zet hij grote vraagtekens. Dit suggereert dat de NS de zaak wat zonniger heeft voorgesteld dan het geval is. Op mijn beurt zet ik weer grote vraagtekens bij de opmerking van de Minister dat die 35 mln. niet als een netto-resultaat kunnen worden beschouwd.

Ik kom dan aan 1980. Ik merk op dat, anders dan de Minister gisteren heeft medegedeeld, het op de begroting voor 1980 uitgetrokken bedrag voor afdekking NS-reizigersvervoerstekort van 768,6 mln. inmiddels is verlaagd tot 759,4 mln. Dit bedrag is het saldo van kosten en opbrengsten, een en ander op basis van rekenregels. De conclusie van de Minister valt voor mij als een donderslag bij heldere hemel, namelijk dat de energiekosten ad 25,8 mln. niet binnen de nu beschikbare ruimte kunnen worden opgevangen.

Een argumentatie hiervoor ontbreekt, of het moet de opmerking zijn dat aan de kostenkant is uitgegaan van te mooie veronderstellingen en dat dit ook zou gelden voor de opbrengstenkant. Ik wijs dan echter bij voorbeeld op het geraamde bedrag voor opbrengst reizigersvervoer ad 755 mln. Ik neem aan dat hierbij niet de internationale reizigers zijn begrepen. Toch lijkt mij dit bedrag aan de lage kant, als ik let op het toegenomen en nog toenemend aantal reizigers en op de verhoging van de tarieven per 1 oktober 1979 en 1 oktober 1980. Ik kan de conclusie van de Minister dat er geen ruimte is voor het opvangen van de energiekostenstijging, niet delen.

Ik herhaal de feiten. Meevaller 1978: 29 miljoen. Meevaller 1979: ongeveer 35 miljoen. Te zamen is dit al 64 miljoen.

Dat is altijd nog meer dan het dubbele van de stijging van de NS-energiekosten in anderhalf jaar.

Ik wijs ook nog eens op het feit, dat de tarieven voor de trein 50% à 60% hoger liggen dan de tarieven bij het streek- en stedelijk vervoer.

Ik blijf van mening, dat het gewenst en verantwoord is, bij de Spoorwegen te volstaan met een geringere verhoging dan de 7%. Ik voel mij daarbij gesteerd door de opmerkingen op blz. 7

van het Tarievenplan Openbaar Vervoer, waarin de Minister de wenselijkheid erkent van een verkleining van het huidige tariefverschil tussen NS en het overige openbaar vervoer.

Wil de Minister bij de differentiatie van de NS-verhogingen zo veel mogelijk de vastrechtkaarten ontzien, zoals de bejaardenpas? Immers, de mensen betalen dan toch al de verhoging via het duurdere treinkaartje. Men moet dan niet tegelijkertijd het vastrecht, het toegangstarief, verhogen.

Ik kom er niet aan, op dit punt een uitspraak van de Kamer te vragen. De tijd ontbreekt mij om deze wat meer toe te lichten.

Motie

De Voorzitter: Door het lid P. A. M. Cornelissen wordt de volgende motie voorgesteld;

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van mening, dat terughoudendheid bij verhoging van overheidsstarieven gewenst is;

tevens van mening, dat aan tariefsverhoging bij het openbaar vervoer niet valt te ontkomen onder meer vanwege de sterk gestegen energieprijzen;

overwegende, dat het gewenst is het grote verschil in niveau tussen de NS-tarieven en de tarieven van het stads- en streekvervoer te verkleinen;

voorts overwegende, dat de extra-kosten ten gevolge van de sterk gestegen energieprijzen bij het NS-reizigersvervoer kunnen worden opgevangen door de meer-opbrengsten van het toegenomen aantal treinreizigers;

nodigt de Regering uit, de reizigerstarieven bij de NS per 1 oktober a.s. met niet meer te verhogen dan gemiddeld 5,5%;

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 6 (16 138).

De heer Cornelissen (CDA): Mijnheer de Voorzitter! ...

De heer Castricum (PvdA): Moet ik uit hetgeen de heer Cornelissen heeft gezegd en hij nu per motie aan de Kamer vraagt, opmaken, dat hij de bepaald excessieve prijsstijgingen als gevolg van de versnelde harmonisatie per 1 oktober in het stads- en streekvervoer voor zoete koek neemt?

De heer Cornelissen (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Daarvoor verwijs ik

graag allereerst naar wat ik daarover gisteren heb gezegd. Wij vinden het prachtig, als de Minister het goede doel (harmonisatie van de tarieven en vereenvoudiging van de kaartsoorten) wat eerder kan realiseren dan aanvankelijk is verwacht, namelijk 1 oktober 1980 in plaats van 1 oktober 1981. Dat moet dan echter wel kunnen, zonder dat daaruit excessen voortvloeien.

Daarover hebben wij een groot aantal cijfers gekregen. Wij hebben een stuk gekregen omstreeks drie uur. Ik ben bezig geweest om dat te kwantificeren. Mijn voorlopige conclusie is, dat er per saldo meer afwijkingen van de 7% zijn in gunstige zin dan in ongunstige zin. Dat neemt de pijn bij de mensen die met de forse verhoging geconfronteerd worden, niet weg.

Daarom wil ik graag deze gelegenheid aangrijpen om de Minister te vragen, daarop nog nader in te gaan en vooral dit punt aan de orde te stellen bij het nadere contact dat er met de openbaar-vervoersbedrijven zal zijn.

Wij moeten erkennen, dat, als een harmonisatie en een vereenvoudiging tot stand worden gebracht, er altijd uitschieters zijn. Ik wil zelf graag ook weten hoeveel die uitschieters nominaal kunnen bedragen. Het gaat in dit geval niet alleen om procenten, hoewel dat ook belangrijk is. Uiteindelijk betalen wij in dit land nog altijd met centen en guldens en niet met 'procenten' en 'proguldens'. Vandaar dat ik het ook belangrijk vind, de gegevens in 'gelds-bedragen' te vernemen.

Samenvattend, ik krijg de indruk dat er meer tariefsveranderingen aan de goede kant van de streep zitten dan aan de verkeerde. Er is echter een aantal stijgingen, oplopend tot 20% en meer, waarvan ik zeg: het zal je maar treffen. Vooral als men een sterabonnement voor twee zones heeft, is men 'de klos'. Ik vraag de Minister of hij erop wil ingaan hoe hij dit incidentele probleem waarmee de reizigers worden geconfronteerd, denkt op te vangen.

Ik ga ervan uit - de Minister heeft gisteren gezegd, dit in welwillende overweging te men - dat hij in positieve zin wil nadenken over het laten voortbestaan van de dagkaart. Uit de brief heb ik begrepen dat ook een maximumaantal zones wordt ingevoerd.

□

De heer De Beer (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in deze termijn kort spreken; ik heb slechts twee punten, die beide min of meer de motie betreffen die de heer Cornelissen zojuist heeft ingediend.

De Beer

Uit debatten in eerste termijn en de nadere gegevens die wij intussen van de Minister hebben gekregen, is gebleken dat, zelfs wanneer een tariefverhoging van 7% als gemiddelde bij de spoorwegen plaatsvindt, niet alle meerkosten voor de energie worden goedge maakt. Wij schieten nog altijd ongeveer f 10 miljoen tekort. Om deze reden is er voor ons al geen enkele aanleiding, te bepleiten dat de tariefstijging bij de NS lager wordt dan de 7%.

De heer **Cornelissen** (CDA): Uit cijfers van de Minister blijkt dat er in 1978 een meevaller van f 29 miljoen en in 1979 een van ongeveer f 35 miljoen bij de NS was. Ik beaam de opmerking van de heer De Beer dat het laatste bedrag meer of minder kan worden; het is nog niet duidelijk wat het uiteindelijke resultaat zal zijn. Gezien deze meevallers, vraag ik mij af waarover de heer De Beer spreekt.

De heer **De Beer** (VVD): Wij hebben zojuist al gesproken over het bedrag van f 35 miljoen. Als een winkelier zegt dat hij dit jaar ten opzichten van het vorige f 1000 meer heeft verdiend en hierbij verzwijgt dat hij f 1200 meer kosten heeft gehad, stelt hij de zaak zeer eenzijdig voor. Over het bedrag van f 35 miljoen van de heer Cornelissen zullen wij dus niet meer spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Wij spreken over zeer hoge tekorten in de orde van grootte van f 700 à 880 miljoen per jaar. Deze grote verliezen van de NS op het personenvervoer worden door ons allemaal via de belastingmiddelen bijgepast. Als op deze enorme bedragen plotseling een meevallertje komt in de orde van grootte van f 20 à 30 miljoen, doet de heer Cornelissen alsof er winst is gemaakt. Zo is de zaak echter niet. Wij moeten allemaal zeer veel geld bijleggen, al is het f 30 miljoen op de f 700 miljoen minder dan wij ons hadden voorgesteld.

Dat het tekort enkele tientallen miljoenen gulden meevalt is voor ons geen enkele aanleiding, te zeggen dat de verhoging dit jaar minder mag zijn. In 1980 blijken de hogere energiekosten in de orde van f 18 tot 20 miljoen te zijn. Als wij de tariefstijging van 7% toepassen, worden deze hogere kosten niet goedge maakt. Dan dekken wij slechts f 8 miljoen van de f 18 miljoen.

De overige f 10 miljoen wordt aan het tekort toegevoegd. Onder deze omstandigheden zie ik geen aanleiding, de tariefverhoging lager te doen zijn dan de al te geringe 7%. Wij nemen met de verhoging van 7% geno-

gen, omdat het verstandig is, de tarieven gemiddeld niet al te fors te verhogen. Nogmaals er is echter ook geen aanleiding tot een lager percentage.

Het tweede punt dat ik te berde wil brengen, is mijn vraag aan de Minister wat de budgettaire consequenties zijn, als het voorstel van de heer Cornelissen wordt aanvaard en uitgevoerd.

De heer **Cornelissen** (CDA): De heer De Beer trekt kennelijk de bedrijfsresultaten die in januari jongstleden door de NS zijn gepubliceerd, in twijfel. Deze komen uit op een positief saldo in 1979 van f 35 miljoen.

Ook vraag ik hem of, nu eindelijk gelukkig meer reizigers van de trein gebruik maken en er hogere opbrengsten zijn, desondanks de tarieven fors moeten worden verhoogd. Men wil het openbare vervoer bevorderen of men wil het niet.

De heer **De Beer** (VVD): Deze twee punten kan ik heel kort beantwoorden. Over dat bedrag van f 35 mln. hebben wij nu al enkele malen gesproken. Dat is alleen maar de opbrengstenkant; de kostenkant moet daar nog tegenover worden gesteld. Dat kan men niet blijven doen. De heer Cornelissen moet nu eens ophouden met er alleen maar op te wijzen dat de inkomsten groter zijn en over hogere kosten maar te zwijgen.

Onder de gegeven omstandigheden is, ook al wordt de tariefsverhoging van 7% toegepast, voorts zeker sprake van een bevordering van het openbaar vervoer, om de doodeenvoudige reden dat het alternatief dat de mensen hebben nog veel duurder is. Onder de gegeven omstandigheden behoeft dus voor een vervoersafstotend effect van een verhoging van 7% geen vrees te bestaan.

□

Mevrouw **Lambers-Hacquebard**

(D'66): Mijnheer de Voorzitter! Om te beginnen spreek ik mijn dank uit aan de Minister voor zijn aanvullende, nu veel uitgebreidere, informatie. Ten aanzien van het tariefbeeld dat nu volgt uit de schriftelijke stukken kan men toch wel zien dat hier en daar wel degelijk aanmerkelijke verhogingen optreden, ook in gulden uitgedrukt. Zeker over iets langere afstanden betekent het hier en daar echt verhogingen die mensen zullen voelen; het verschil valt op.

Wat het overleg met de betrokken gemeenten en met de openbaar-vervoerbedrijven betreft, wordt in beide brieven die de Minister in afschrift heeft bijgevoegd gezegd dat 'bij nade-

re beschouwing' de conclusie was getrokken over hoe het nu moet gaan worden. Dit stond ook in de stukken aan ons. Ik vraag mij dan toch af wat dan de aanleiding tot die 'nadere beschouwing' is geweest, met andere woorden: welke nieuwe inzichten waren er opeens die er niet hadden kunnen zijn toen men het tarievenplan ging opstellen?

De tweede vraag die zich opdringt, is: in hoeverre omvatte die nadere beschouwing nu echt een gedegen overleg met de betrokken bedrijven? Ik vrees dat deze vraag een bijna retorische is. Het antwoord is kennelijk dat dit overleg niet heeft plaatsgevonden. Ik wil de Minister toch vragen, bij dat soort 'nadere beschouwingen' juist uiterst zorgvuldig de belanghebbenden te betrekken.

Ik kom tot een enkele opmerking over de cijfers voor de energieprijsstijgingen, om te beginnen ten aanzien van NS, waar men een meevaller heeft gehad van f 35 mln. De vergoeding van het Rijk aan NS voor 1980 is in absolute getallen al lager gesteld – f 10 mln. – dan die in 1979. Neemt men daarbij de verdere redenering van de Minister in aanmerking, dan geeft dit aanleiding op te merken dat men zo het Rijk rijk rekent. Immers, men stemt de vergoeding vooraf kennelijk al af op waarschijnlijk meevallende opbrengsten. Vervolgens zegt men dat die meevaller geen netto-resultaat is, en ten slotte dat de energiekosten niet binnen de beschikbare ruimte kunnen worden opgevangen. Dat kan men natuurlijk met een dergelijk berekeningsmodel altijd aantonen.

Ik meen dat wij er toch vanuit moeten gaan dat, als men niet tevoren al naar de kant van de bijdragen van het Rijk op die manier toerekent, de conclusie wel degelijk moet zijn dat doorberekening van de energiekosten niet op deze manier in de prijzen terecht zou moeten komen. Dat zal ook duidelijk zijn uit onze mede-ondertekening van de door de heer Castricum ingediende motie.

Wat het stads- en streekvervoer betreft, heb ik nog enkele vragen die niet helemaal uit de stukken blijken. Zien wij hoe de gegevens over NS wordt uitgesplitst, dan is mijn vraag: hoe veel stijgen de energiekosten voor het stads- en streekvervoer wanneer men de rekenmethodiek volgt die voor de NS dat bedrag van f 18 mln. oplevert? Ik neem aan dat het hiervoor dan ook lager zal uitkomen. Hoe veel levert bij het stads- en streek vervoer 1% extra tariefsverhoging op? Welke ontwikkeling doet zich bij het stads- en streekvervoer aan de opbrengstenkant voor?

Lambers-Hacquebard

Dat plaatje zou men, om de redenering van de Minister te kunnen volgen, ook voor deze sector moeten kunnen invullen.

Minister **Tuijnman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Kamer voor de waardering die zij aan het adres van mijn ministerie heeft uitgesproken voor de snelheid, waarmee vele gegevens zijn gerangschikt. De heer Castricum vindt de lijst onvolledig, omdat Amsterdam, Den Haag en Rotterdam er niet op voorkomen. Zoals ik gisteren heb gezegd, ook al heb ik ze toen niet bij name genoemd, moeten wij met deze gemeenten nog een nadere regeling maken, gelet op de gecompliceerdheid van de zaak. De afspraak voor het overleg is gemaakt.

De kwestie is dus niet, dat deze gemeenten met opzet weggelaten zijn. De gegevens met betrekking tot de kleinere gemeenten en een vrij groot aantal vervoermaatschappijen mogen worden beschouwd als een representatief gemiddelde. Wanneer mij gevraagd wordt, voor de andere gemeenten deze gegevens nog te produceren, heb ik daar niet de minste moeite mee en zullen ze worden geproduceerd.

De heer **Castricum** (PvdA): De Minister zegt dat hij nog met de grote gemeenten moet overleggen. Uit de gegevens die wij hebben ontvangen, blijkt dat er in een groot aantal gevallen sprake is van excessieve prijsstijgingen per 1 oktober. Wij hebben zelf gepoogd een en ander op basis van de ons ter beschikking staande informatie voor de grote steden door te rekenen. Daarbij kwamen wij in de grote steden in een aantal gevallen tot prijsverhogingen van meer dan 40 en 50%.

Minister **Tuijnman**: Maar voor wat? Dan moet u er bij vertellen voor welke kaartsoort het geldt.

De heer **Castricum** (PvdA): Bij voorbeeld rittenkaarten, het stijgingspercentage bij gebruik van een voertuigenstrippenkaart,...

Minister **Tuijnman**: De moeilijkheid is dat wij hier met een mer à boire van cijfers zitten, mijnheer de Voorzitter. Wij hebben geprobeerd een en ander zo goed mogelijk op het lijstje te vergelijken. Inderdaad zijn er een aantal uitschieters naar boven, maar er is evenzeer sprake van een aantal verlagingen, zoals de heer Cornelissen al betoogde. Het zijn als het ware communicerende vaten. Alles draait

rond de verhoging van 7%. Daar moet ik, eerlijk gezegd, bij uitkomen. Dat is het budgettaire element daarvan.

De heer **Castricum** (PvdA): U zegt, dat u nog moet onderhandelen met de grote steden.

Minister **Tuijnman**: Bij deze grote steden hebben wij te maken met een aantal specialismen. Wij hebben de afspraak al in het verleden gemaakt; dat is een doorlopende afspraak, waar wij ons aan houden. Voor de andere gemeenten geeft dat naar ik aanneem geen problemen.

Gisteren kwam ineens de open brief of wat het ook was ter sprake. Ik heb hem nog steeds niet. Wij hebben hem telefonisch moeten opvragen.

De heer **Castricum** (PvdA): Zal ik u een kopietje bezorgen?

Minister **Tuijnman**: Wij kennen nu de inhoud ervan en daar gaat het eigenlijk om. Wat mij eigenlijk stomverbaast, is dat men namens alle gemeenten spreekt. Er zijn gemeenten die, wanneer dit niet doorgaat, de verlagingen niet zullen kunnen toepassen. En die zijn onder bepaalde omstandigheden niet gering. Ik heb zo mijn vragen over het zenden van dat stuk. Hoewel de zaak drie weken bekend was, dwarrelde het uitgerekend een uur vóór deze behandeling op tafel. Ik heb zo mijn ideeën daarover.

De heer **Castricum** (PvdA): De Minister is toch ook bekend met een brief van het college van burgemeester en wethouders van Rotterdam van een paar maanden geleden, waarin ook zij al hun verontwaardiging uitspreken over de manier waarop al deze maatregelen tot stand komen.

De Minister zegt dat hij nog met Amsterdam, Rotterdam en Den Haag moet praten.

Aangezien wordt gesproken van onderhandelen, neem ik aan dat ook valt te praten over tariefstijgingen en -verlagingen. Daarbij wijs ik erop, dat de opbrengsten in de drie grote steden van zodanige omvang zijn dat zij wel degelijk invloed hebben op het gemiddelde van 7%. Hoe kan de Minister dan nu al zeggen dat hij op een percentage van 7 uitkomt?

Minister **Tuijnman**: Dergelijke dingen kun je niet op een goudschaaltje afwegen. Mijns inziens is dit ook niet de plaats om erover te praten. Het gaat erom dat wij zeggen, dat wij in die orde van grootte moeten uitkomen. Het gaat met name om de zones in relatie tot het stersysteem. Een aantal dingen

moeten nog worden uitgewerkt. Dat kan hier niet gebeuren: dat is werk voor technici op ambtelijk niveau.

In die situatie meen ik dat het goed is hier uitte zetten hoe de zaak in elkaar zit. Ik ben ervan overtuigd, dat als de operatie achter de rug is iedereen verschrikkelijk blij zal zijn, in ieder geval degenen die hiermee na mij te maken krijgen. Zij komen in een geschud bed. Wij moeten het nu doen; dan zijn wij ervan af. De geregelde gebruiker van het openbaar vervoer krijgt tal van mogelijkheden in te spelen op de voor hem gunstige systemen. Dat het in de praktijk werkt weten heel wat kamerleden, aangezien velen in dit huis jaar kaarten NS en openbaar-vervoerkaarten hebben. Dat het werkt blijkt ook uit de enorme toevloed naar het openbaar vervoer.

Ik zal zorgen voor de aanvullende gegevens waarom de heer Castricum heeft gevraagd. Wat ik heb gegeven is representatief voor een beoordeling van de zaak. Men moet mij echter niet lastig vallen met een uitschieter bij een van de stads- of streekvervoerbedrijven. Waar een grote sprong wordt gemaakt, is sprake van een grote achterstand ten opzichte van het geheel. Is men in het verleden wat te ver doorgeschoten, dan moet men weer een stapje terug doen

De heer **Castricum** (PvdA): Ik bestrijd dat hetgeen de Minister ons heeft verstrekt representatief is. Wij hebben, met onze beperkte informatie, gepoogd te berekenen hoe groot de stijgingspercentages in grote steden zullen zijn. Onze uitkomst wijkt aanmerkelijk af van de percentages die de Minister heeft genoemd.

Minister **Tuijnman**: Is dit huis nu de plaats om de tarieven van het openbaar vervoer tot in details te bespreken! Dat moeten wij doen in een openbare commissievergadering, waar alle tariefdeskundigen aanwezig zijn. De heer Castricum kan de Minister niet vragen of het hier dan wel daar een kwartje minder is.

De heer **Castricum** (PvdA): Dit is de plaats om de tariefverhogingen voor het openbaar vervoer per 1 oktober te bespreken. Ondanks de uitvoerige behandeling van de Tarievennota verleden jaar is zonder enige vooraankondiging de versnelde harmonisatie op de Kamer afgekomen. Dit is dan de plaats om te spreken over de excessen bij de tariefverhogingen. Wij willen immers allen het openbaar vervoer verbeteren! Een dergelijke discussie behoeft

Tuijnman

niet in een openbare commissievergadering of in mondeling overleg plaats te vinden.

Minister **Tuijnman**: Ik vind het flauw dat met geen woord wordt gerept over de verlagingen. Die zijn er adequaat. Er is sprake van een evenwicht.

Waarom was die harmonisatie zo noodzakelijk? Omdat wij nationaal die strippenkaart wilden invoeren. Wanneer wij met verschillende kaartsoorten blijven werken, kunnen wij met die strippenkaart niet uit de voeten. En dan doe ik het ook niet, omdat anders veel te grote afwijkingen ontstaan en ik niet meer weet waarmee ik bezig ben. Bij het gegeven budget moet ik nu eenmaal op deze zaken letten.

De heer **Castricum** (PvdA): De Minister heeft het vorige jaar bij de behandeling van de Tarievennota gezegd dat het in bepaalde gevallen mogelijk zou zijn, uitwassen in tariefverhogingen bij het invoeren van de harmonisatie en de integratie over een wat langere termijn uit te smeren. Blijkbaar kan dit nu op geen enkele manier meer.

Minister **Tuijnman**: Geen enkele is niet juist. Er zijn een paar uitzonderingen, waarbij een aanpassing geldt. Daarover zijn afspraken gemaakt. Die hebben echter geen invloed op de strippenkaart. In die gevallen gaat het om abonnementszaken. Dat zijn aflopende zaken. Wanneer ik in de gevallen, waarin sprake was van 1981, de zaken niet kan terugdraaien naar 1980, kom ik in moeilijkheden; dan kan ik dit systeem niet invoeren.

De heer **De Beer** (VVD): Als een PvdA-Minister aan het bewind zou zijn geweest, die dezelfde voortvarendheid had betracht als de huidige Minister om eindelijk eens een slepende kwestie van minstens tien jaar tot een goed einde te brengen in het belang van de consumenten in Nederland, zou men van de kant van de fractie van de PvdA niets anders dan lovende woorden hebben gehoord over de voortvarendheid en de doortastendheid. Nu het een VVD-Minister is, wordt er van alle kanten geëmmert over kwartjes.

De heer **Castricum** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik...

De **Voorzitter**: Nee, het is geen onderlinge discussie. Wij zijn bezig met de derde termijn nota bene. Het woord is aan de Minister.

Minister **Tuijnman**: Mijnheer de Voorzitter! De promotie zit de heer Castricum erg hoog. Hij heeft gevraagd wat

deze zaak zal kosten. Ik kan zo snel mijn papieren niet vinden; ik kom er nog op terug.

Gevraagd is van verschillende zijden of deze tarieven een afstotende werking hebben. De praktijk wijst uit dat dit niet het geval is. De tariefverhogingen hebben in wezen al gewerkt, voordat de oliecrisis begon; wij zijn met de eerste tariefverhoging van start gegaan in oktober 1978, terwijl de echte doorzetting van de energiecrisis plaatsvond in april-mei van het vorige jaar. Vandaar, dat ik nu met meer zekerheid durf te zeggen, dat wij bezig zijn met een structureel verschijnsel van de groei van het openbaar vervoer.

Er is nog wat meer aan de hand. Wij zijn ook bezig – dit is door de heer Cornelissen sterk bepleit – met het oplossen van knelpunten met betrekking tot de NS. Wij zijn in discussie met de directie van de NS over het nog meer beschikbaar stellen van rijdend materiaal. Men moet daarbij wel bedenken dat wij een deel van de daarmee gepaard gaande investeringen jaarlijks op de begroting terugvinden. De rente en de aflossing moeten ergens boven water komen. Men kan zeggen, dat ik die f 12 miljoen op dit moment best kan ophoesten. Dat bedrag is op het totale bedrag natuurlijk niet zo groot, maar het pakt wel uit in de structurele doorwerking in mijn begroting, niet alleen in deze jaren maar juist ook in toekomstige jaren.

De heer **Cornelissen** (CDA): Dat geldt toch ook voor de structurele toename van het aantal reizigers, waarop de Minister zojuist terecht heeft gewezen?

Minister **Tuijnman**: Ware het nu zo dat alle reizigers die erbij kwamen in een belangrijke mate met het aanwezige materieel en personeel en de bestaande infrastructuur konden worden verwerkt, dan kwamen wij in een schitterende situatie. Dat gebeurt nu net niet. Wij moeten meer personeel en meer materieel hebben.

De heer **Cornelissen** (CDA): Ik begrijp en onderschrijf de redentie van de Minister, maar tot nu toe is overigens – daarin ligt ook de verklaring van de goede cijfers – de meeropbrengst voornamelijk verkregen.....

Minister **Tuijnman**: De heer Cornelissen praat nu over meeropbrengsten, maar wij praten eigenlijk over geringere verliezen.

De heer **Cornelissen** (CDA): Het een hangt toch samen met het ander?

Minister **Tuijnman**: De Kamer wil dat de hartaders van ons openbaar vervoer, met name de trein, worden bewerktuigd. Zij weet dat wij een achterstand van tientallen jaren hebben in te halen, niet zozeer ten gevolge van verwaarlozing, maar wel omdat de toen bestaande situatie moet worden aangepast. In de huidige moeilijke budgettaire situatie speelt elk miljoen een rol. Het is belangrijk dat wij geen geld weggeven, zeker niet structureel, omdat wij dat de komende jaren geweldig goed kunnen gebruiken om de spoorwegen op te krikken.

Ik vind dat in de redenering van de heer Cornelissen al te zeer alleen wordt gerekend met de prijs van het treinkaartje. Ik zou daar dan ruimte voor moeten maken, maar daar denk ik geen seconde over. In de Kamer is nooit over het openbaar vervoer gesproken als over een gecompartmenteerde activiteit. Wij zien altijd een grote samenhang. De heer Cornelissen vroeg mij zojuist waaraan het geld voor het openbaar vervoer tot nu toe is besteed. Het is besteed aan de verliezen op het goederenvervoer en aan de verliezen op het streekvervoer. Dat is gebeurd in een samenhang, en niet in een denken in compartimenten.

De meeropbrengsten – laten wij maar even niet flauw zijn en niet over minder grote verliezen praten – zijn lang niet voldoende voor het jaar waarin wij nu bezig zijn. Mij is gevraagd waarom ik voor het openbaar vervoer ook met rekenregels heb gewerkt. Dat gebeurt in de hele rijksbegroting, dus ook in mijn begroting. De uitgangspunten zijn echter anders geweest.

Ik hoop zeer dat de heer Cornelissen gelijk krijgt.

De heer **Cornelissen** (CDA): Dat hopen wij dan natuurlijk samen, maar....

Minister **Tuijnman**: Ik herinner echter aan het begin van mijn speech van gisteren. Ik wilde de Kamer nog eens confronteren met het probleem waarmee het kabinet zit. Tal van beslissingen uit het verleden zijn in budgettaire zin gebaseerd op een redelijke groei. Die groei is eruit. De berekening klopt niet meer.

De heer **Cornelissen** (CDA): Gebruikt de Minister nu eigenlijk niet een andere argumentatie dan gisteren? Hij zegt nu met zoveel woorden, dat het bij de spoorwegen wel goed gaat, maar dat hij de grotere opbrengsten, dus kleinere verliezen, nodig heeft om grotere tekorten bij het streekvervoer en het

Tuijnman

stadsvervoer af te dekken? Dat is een andere redenering dan die van gisteren.

Minister Tuijnman: Dat is de redenering niet. Ik heb de zorg voor het openbaar vervoer. Voor het totale openbaar vervoer heb ik een budget. Binnen dat budget vinden bewegingen plaats. Een deel van de toekomstige strippenkaarten zal door de NS worden verkocht, misschien voor vijf of zes mln. Dat komt dan bij de inkomsten van de NS en moet later worden verrekend. Ik heb eigenlijk bezwaar tegen dit soort boekhoudkundige discussies, omdat de werkelijkheid vaak veel ingewikkelder is dan over het voetlicht kan worden gebracht.

Toen ik met een van mijn medewerkers vanmiddag nog eens over deze cijfers zat te praten, wees hij erop dat het grote probleem eigenlijk is dat men heel moeilijk in woorden kan uitdrukken wat al die cijfers betekenen.

Mevrouw Lambers-Hacquebard

(D'66): Er zit toch een vreemd element in de redenering van de Minister. Toen wij verleden jaar het tarievenplan behandelden, was iedereen het erover eens, dat het openbaar vervoer in ieder geval moest worden bevorderd. Ook nadien is die doelstelling steeds omstandig door iedereen onderschreven, bij voorbeeld bij de behandeling van het Structuurschema Verkeer en Vervoer. Het wij er bij mij niet in dat – en die indruk vestigt de Minister nu – hij niet ook al verleden jaar bij het Tarievenplan had kunnen beseffen dat, wanneer men het openbaar vervoer gaat bevorderen, dit natuurlijk betekent dat er naast de meeropbrengsten door de grotere verkoop van kaarten natuurlijk ook meer kosten aan de kant van de overheid zullen zijn.

Wanneer wij stellen dat wij het openbaar vervoer bevorderen – dat betekent dat wij in de totale vervoerssector een verschuiving laten plaatsvinden – houdt dit in dat een bijpassing van de middelen voor het openbaar vervoer moet worden gevonden in minder uitgaven voor het wegverkeer. Dat lijkt mij de enige logische oplossing. Je kan niet stellen dat alles wat extra naar het openbaar vervoer gaat en meerkosten geeft door tariefsverhoging moet worden gedekt. Dan kan je het openbaar vervoer niet bevorderen.

Minister Tuijnman: Niemand kan ontkennen dat wij het openbaar vervoer

bevorderen. Dat gebeurt. Als je ziet wat wordt besteed aan materiaal en mensen, kan je niet zeggen dat er onder dit kabinet niets is gebeurd. Daar is hard aan gewerkt en daar gaan wij mee door. Ik daag iedereen in deze Kamer uit om te zeggen dat hij verleden jaar al op de hoogte was van deze explosieve ontwikkeling van de energieprijzen. Deze is nu aan de gang en waarschijnlijk zijn wij nog niet aan het eind.

Wij kunnen in deze Kamer natuurlijk zeer roerende verhalen houden over wat eigenlijk zou moeten met de auto en het openbaar vervoer. Om niet in een grote hypocrisie te vervallen, wil ik erop wijzen, dat wij wel wensen kunnen uitspreken, maar dat wij te maken hebben met denkende Nederlanders, die uiteindelijk zelf zullen beslissen wat zij doen. Wij kunnen een pakket aanbieden om daarmee de mensen een goed openbaar vervoer te bieden, zodat zij niet in de auto gaan zitten. Dat doen de mensen ook. Wat zien wij in Noord-Holland? De mensen gaan daar niet meer in de file in de Coen- en Veltunnel zitten, maar reizen per trein. Dat zijn de treinen, waar de kinderen soms wel eens in het bagagerek zitten, maar daar komen wij overheen.

Mevrouw Lambers-Hacquebard

(D'66): Mijn argument sloeg vooral op wat de Minister eerst zei, namelijk dat door de aanschaf van meer materieel en het aantrekken van personeel de kosten stijgen. Dat is logisch. Als men meer mensen naar het openbaar vervoer haalt, is dat de consequentie die men in ieder geval moet nemen, ook aan de kant van het Rijk.

Minister Tuijnman: Inderdaad, dit is harder gelopen dan wij dachten. Dat heb ik gisteren al gezegd. Toen wij met het openbaar vervoer begonnen, hebben wij tegen elkaar gezegd, dat wij in ieder geval moesten proberen de vervoersafval te voorkomen. Wij zouden moeten proberen tot een status quo te komen. En nu blijkt dat er een groei van vier à vijf procent in zit (waarschijnlijk nog veel meer). Dat heeft ons wat overvallen. Men moet wel bedenken dat de rijtuigen, die wij vandaag bestellen, in de leveranties van 1983 zitten. Ik ben daarom blij dat wij ze hebben besteld. De volgende maand beginnen de eerste wagons te komen. Ik hoop dat wij daarmee een hoop oplossen.

De heer Cornelissen (CDA): Kan de Minister in dit verband meedelen wat er waar is van de berichten, dat in Zweden, waar de tarieven van de Spoorwegen.....

De Voorzitter: Neemt u mij niet kwalijk, maar ik wil u verzoeken in deze derde termijn niet geheel nieuwe vragen te stellen. Laat u de Minister nu rustig antwoorden. Als er eventueel een onduidelijkheid of iets dergelijks is, kan er worden geïnterrumped.

Minister Tuijnman: Mijnheer de voorzitter! Dit is bij de begrotingsbehandeling uitvoerig behandeld. De situatie is voor zover mij bekend niet gewijzigd.

Wel weet ik – gisteren had ik namelijk een gesprek met mijn Engelse collega – dat in verschillende Europese landen sprake is van tariefsverhogingen tussen 12 en 20%. Engeland en België verhogen de prijzen met 20%.

De heer Cornelissen (CDA): En West-Duitsland?

Minister Tuijnman: Daar is sprake van een verhoging met 4,5%!

De heer Cornelissen heeft nogmaals gewezen op het grote prijsverschil tussen de trein en het streek- en stadsvervoer. Dat is juist en dat hebben wij bij de behandeling van het tarievenplan ook geconstateerd. Het is echter een ander soort vervoer. Het zal uitermate moeilijk zijn om de tarieven meer naar elkaar toe te brengen, want de tarieven van het streek- en stadsvervoer zouden dan belangrijk moeten worden verhoogd en ik vind dat wij die kant niet op moeten gaan. Wij zullen ermee moeten leren leven.

De heer Cornelissen heeft ook nog gesproken over de twee zones. Die drie zones worden nu eigenlijk vervangen door het sterabonement voor drie zones. Daar zit die verschuiving in.

De dagkaart wil ik nog wel in overweging nemen. Er moet in ieder geval nog wat overleg over worden gevoerd.

De heer Castricum heeft gevraagd of ik nog met die promotie-actie kom in de vorm van het gratis toesturen van een openbaarvervoerkaart. Dat kost 4,5 mln. maar een daalder, dus ongeveer 7,5 mln. Dat is wel een heel bedrag.

De heer Castricum (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Kan de Minister mij een inzicht geven in wat bij voorbeeld de koffie-actie de NS heeft gekost. Er is altijd gesuggereerd, dat dit soort acties in feite alleen maar geld opbrengen, omdat ze vervoer aantrekken en nieuwe klanten in de trein brengen. Als dit verhaal juist is, dan klopt de rekensom die de Minister zoeven maakte in geen dele.

Minister Tuijnman: Het gaat er uiteindelijk om wat er nu wel of niet verkocht wordt. Ik weet niet of al die koffiebonen zijn ingewisseld.

Tuijnman

De heer **Castricum** (PvdA): Wat heeft die actie eigenlijk gekost?

Minister **Tuijnman**: Dat weet ik niet! Ik ben niet de directie van de NS!

De heer **Castricum** (PvdA): Als wij iets aan de directie van de spoorwegen vragen, zegt u dat wij bij u moeten zijn.

Minister **Tuijnman**: Dat vind ik correct en dat doet u ook. Ik moet zeggen dat ik dat erg plezierig vind, want daarvoor weet ik waar u mee bezig bent en dan kan ik mij daar ook op beraden. Het is een kwestie van een goed politiek spel; het is namelijk wat men noemt gemeen overleg, maar dan 'gemeen' in de algemene betekenis.

De heer **Cornelissen** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De Minister wil toch niet zeggen dat hij het onoirbaar zou vinden als wij onze informaties vragen bij bijvoorbeeld de spoorwegen en andere vervoersbedrijven?

Minister **Tuijnman**: Dat lijkt allemaal erg aardig, maar het gevolg daarvan is wel dat ik niet weet waar men mee bezig is. Gisteren bij voorbeeld is men ook gekomen met bepaalde gegevens waardoor ik mij afvraag waar de betrokken afgevaardigde mee bezig is. Wij zijn hier bij elkaar om zaken te doen en het is dan toch goed dat men weet waar men mee bezig is.

De heer **Cornelissen** (CDA): Er zit toch wel een principiële kant aan waar ik graag een antwoord op wil hebben. Vindt de Minister het vreemd als een kamerlid zich ter voorbereiding van een debat als het onderhavige oriënteert door bij de verschillende openbaar vervoersbedrijven bepaalde voor hem relevante gegevens op te vragen?

Minister **Tuijnman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik bewonder de geweldige activiteit van vele kamerleden. Natuurlijk kan ik nooit zeggen dat men dat niet mag doen, maar ik zou graag willen weten waar men mee bezig is om de discussie vlot te laten verlopen. Op die manier wordt je plotseling met cijfers geconfronteerd die mij niet bekend zijn.

De heer **Castricum** (PvdA): U hebt net benadrukt dat u geen president-directeur bent van de NS. Dat klopt, want de NS is gewoon een NV. Niets staat de Kamer toch in de weg om eventueel bij zo'n zelfstandige NV informatie te vragen? Dat lijkt mij de normaalste zaak van de wereld.

Minister **Tuijnman**: Dan wordt u nog hartelijk ontvangen met een kopje koffie ook, al weet ik niet van welk merk.

De heer **Castricum** (PvdA): Ik wel!

Minister **Tuijnman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht dat de heer De Beer mij nog een vraag gesteld had, maar die is mij even ontschoten.

De heer **De Beer** (VVD): Ik vroeg naar de budgettaire consequenties van uitvoering van het voorstel van de heer Cornelissen.

Minister **Tuijnman**: Dat is 12 mln.

De heer **De Beer** (VVD): Structureel?

Minister **Tuijnman**: Dat werkt natuurlijk structureel door.

De heer **De Beer** (VVD): Hebt u al enig idee hoe u dat binnen de begroting denkt te dekken, of denkt u dat u dit kunt declareren bij de Minister van Financiën, zeggende: uw partijgenoot Cornelissen heeft mij een stropje van 12 mln. per jaar bezorgd en wilt u maar effe dokken?

Minister **Tuijnman**: Neen, het zal gevonden moeten worden binnen mijn investeringen.

De heer **De Beer** (VVD): Ik denk dat de heer Cornelissen zijn motie dan schielijk moet intrekken, want dan heeft het een averechts effect. Daar was ik al bang voor.

Minister **Tuijnman**: Dat is zijn keus en die respecteert ik.

De heer **Cornelissen** (CDA): Ik begrijp dat de Minister nu beaamt dat er sprake is van een wezenlijke, structurele toename van het openbaar vervoer. Verleden jaar stond in de stukken dat 1% extra tariefsverhoging voor het hele openbaar vervoer 9 mln. betekende op jaarbasis. Nu betekent 1% alleen voor de spoorwegen volgens de Minister 8 mln. Dat kan alleen maar betekenen dat het aantal treinreizigers in de opvattingen van de Minister drastisch met tientallen procenten toeneemt, en hij nu kennelijk niet meer met enig vervoersverlies rekent ten gevolge van tariefsverhogingen.

Minister **Tuijnman**: Dat is inderdaad zo en dat heb ik gisteren ook met zoveel woorden gezegd. U doet nu wel wat verbaasd, maar dat is het uitgangspunt. Er is ergens een draaipunt, maar wij weten niet precies waar. Ik heb gisteren ook het woord 'optiek' gebruikt en vandaar dat ik op 7% ben uitgekomen. Er waren ook nog andere verlangens ten aanzien van de tarieven en die lagen wel op een ander niveau. Dat is begrijpelijk wanneer het erom gaat, budgettaire problemen op te lossen.

De heer **Cornelissen** (CDA): Dit is toch een wezenlijk andere stellingname dan die welke de Minister verleden jaar innam. Hij zegt dat wij voortaan niet meer behoeven te rekenen met vervoersverliezen ten gevolge van tariefsstijgingen, zolang de variabele auto-kosten meer toenemen.

Minister **Tuijnman**: Dat is toch ook uw eigen betoog geweest! Uw motie gaat daarvan uit! Wat wilt u nu?

De heer **Castricum** (PvdA): Die motie is aangehouden.

Minister **Tuijnman**: Jawel maar ik heb er bezwaar tegen als de heer Cornelissen een soort verschil van inzicht tussen ons beiden construeert. Wij zijn het op dit punt eens en ik ben helemaal in zijn gedachtengang verder gegaan.

De heer **Cornelissen** (CDA): Over dit punt hebben vele deskundigen vele artikelen geschreven. Verleden jaar deelde de Minister in de stukken mede dat per 1% tariefsverhoging gerekend moest worden met $\frac{1}{4}$ % vervoersverlies. Dat is nogal wat. Er wordt verschillend gedacht over de vraag in hoeverre dit beïnvloed wordt door de stijging van autokosten. De Minister zegt nu dat er helemaal niet meer met vervoersverlies gerekend behoeft te worden. Ik vind dat nogal wat.

Minister **Tuijnman**: Men moet daarbij wel bedenken dat wij een tijd achter de rug hebben waarin de kosten van het autovervoer relatief afnamen. De heer Van Rossum heeft dit nog eens duidelijk gemaakt in een aanhangsel aan de Handelingen. Door die relatief afnemende autokosten ontstond er een spanningsveld. Nu die kosten stijgen, vervalt het argument.

Er is natuurlijk op een bepaald moment sprake van een zeker evenwicht.

Mevrouw Lambers vroeg nog of ik niet in guldens kan aangeven hoe het nu met die NS-tarieven zit.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard** (D'66): Ik heb daarom niet gevraagd. Ik heb gevraagd om voor het stads- en streekvervoer – zo niet nu, dan bij een latere gelegenheid te beantwoorden – die kosten te berekenen volgens een methodiek vergelijkbaar met die bij de NS is gehanteerd en het bedrag van f 18 miljoen oplevert. Het verschil tussen de bedragen van f 25 miljoen en f 18 miljoen bij de NS is niet gering. Ik was er benieuwd naar wat die tweede berekeningswijze die op de NS is toegepast, voor het stads- en streekvervoer zou opleveren. Bovendien heb ik

Tuijnman

gevraagd om voor datzelfde stads- en streekvervoer aan te geven hoe daar de opbrengstenkant zich ontwikkelt ..

Minister **Tuijnman**: En hoe de kostenkant zich ontwikkelt.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard**

(D'66): Ik had dus naar de opbrengstenkant gevraagd. Ook heb ik gevraagd hoe daar de extra opbrengsten zijn per procent extra tariefstijging? Overigens heb ik ook nog geen antwoord gekregen op mijn vragen naar de achtergrond van de zinsnede 'bij nadere beschouwing tot de conclusie komen'.

Minister **Tuijnman**: Ik heb die vraag wel beantwoord, maar toen stond u te praten. In de rekenregels werd uitgegaan van 0% kostenstijging en 2% loonstijgingen. Later zijn daar deze sterke stijgingen ten gevolge van de energie bijgekomen en die worden doorberekend.

Mevrouw **Lambers-Hacquebard**

(D'66): Dat is een misverstand bij de Minister. Ik heb geen vraag gesteld omtrent nadere beschouwingen over de tarieven of rekenregels. Het ging ten eerste om de versnelling, waardoor de harmonisatie en integratie nu in een jaar rond moeten komen. Het ging er verder om dat voor de harmonisatie via de strippenkaart nu niet meer eerst een proef wordt gehouden, maar dat deze kaart meteen afgemeen wordt ingevoerd. In de brief staat dat de Minister 'bij nadere beschouwing' deze conclusies trok. Mijn vraag was of die 'nadere beschouwing' niet op grond van een grondig overleg met de betrokken bedrijven tot stand had moeten komen.

Minister **Tuijnman**: De situatie rondom de strippenkaart leidde tot de conclusie dat geen proef kon worden genomen. Het ging hier om een goede zaak die wij meteen wilden invoeren. Dat sloeg op de woorden omtrent die nadere beschouwing

De heer **De Beer** (VVD): De Minister zei dat een en ander op de investeringen moet worden gekort. Ik neem aan dat hij de investeringen bij de NS bedoelde.

Minister **Tuijnman**: Het is duidelijk dat ik het niet kan gaan halen bij het streek- en stadsvervoer.

De heer **Cornelissen** (CDA): Ik wil nog een vraag stellen over het geld dat is

overgebleven bij de spoorwegen in 1978 en 1979. Dat ging om f 29 miljoen en f 35 miljoen. Komen die bedragen ten goede aan de NS of komt dit geld in de schatkist terecht?

Minister **Tuijnman**: Ik heb er bezwaar tegen om het nu te gaan compartimenteren. Ik wil één tariefsverhoging voor het geheel hebben. Daaruit komt een bepaald kostenelement naar voren. Het geld dat in voorgaande jaren minder aan de NS behoefde te worden bijbetaald, heeft de bestemming gekregen waarop ik u al wees. Ten dele is dit terecht gekomen bij het goederenvervoer en bij het streekvervoer.

Vraagt u mij echter hoe die cijfers precies zijn dan weet ik dit niet precies. De door u bedoelde cijfers over 1979 zijn in de begroting voor 1980 verwerkt.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, morgen over deze zaak te beslissen.

Daartoe wordt besloten.

De behandeling wordt geschorst.

De vergadering wordt van 18.00 uur tot 19.30 uur geschorst.

Aan de orde is de behandeling van de brieven over de uitvoering van de Wet arbeid buitenlandse werknemers (15987, nrs. 11 en 12).

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Enkele weken geleden, om precies te zijn op 27 maart, heeft deze Kamer een motie aangenomen, waarin er bij de Regering op wordt aangedrongen, maatregelen te treffen, die het mogelijk maken, dat illegale buitenlandse werknemers zich kunnen melden bij de Gewestelijke Arbeidsbureaus, waarna onderzocht wordt of de door hen vervulde illegale arbeidsplaats gelegaliseerd kan worden.

In het debat, hieraan voorafgaand, over de uitvoeringsproblematiek van de Wet arbeid buitenlandse werknemers was gebleken dat bij de woordvoerders van het CDA en de VVD, evenals van de zijde van de Regering, een formeel juridische benadering bij deze problemen de boventoon bleef voeren. De aanneming van eerdergenoemde motie kreeg vooral betekenis,

omdat aan dit voorstel een meer menselijke benadering ten grondslag lag. De aangenomen motie heeft hierdoor een signaalfunctie gekregen.

De Kamer heeft tot uitdrukking gebracht dat bij de problematiek van de illegale buitenlanders wij niet kunnen volstaan met een louter legalistische benadering of, zoals een der voorstemmende CDA'ers het onlangs – wat in meer kranten is opgenomen – uitdrukte: 'Op die manier werkten juristen in de 19e eeuw, terwijl ze nu uitgaan van het ruimere begrip recht. Bij de illegale buitenlandse werknemers gaat het om een oplossing, waarbij het recht ook hun welzijn kan dienen'.

Nauwelijks een etmaal na aanneming van deze motie door de Kamer heeft de waarnemend voorzitter van de Ministerraad op niet mis te verstane wijze via de media mededeling gedaan van de beslissing van de Regering, de motie niet uit te voeren.

Waar de Kamer na zeer uitvoerige beraadslagingen, die zich over een lange periode hebben uitgestrekt, tot een oordeel is gekomen zoals geformuleerd in bovengenoemde motie, zijn wij ten zeerste verontwaardigd over de beslissing van de Regering de motie niet uit te voeren en daarbij het besluit van de Kamer als hoogst onverantwoordelijk te kwalificeren.

Onze verontwaardiging over het niet uitvoeren van de motie gaat vergezeld van een ernstige verontrusting en bezorgdheid over de argumentatie zoals deze destijds van de zijde van de Regering is gegeven door de waarnemend voorzitter van de Ministerraad. Hierin wordt op een onaanvaardbare wijze gesuggereerd, dat de motie de komst van nieuwe illegalen naar Nederland bevordert, omdat de grenzen er verder door worden geopend. Vervolgens is niet nagelaten een afschrikwekkend beeld te geven van de situatie die zou ontstaan door de komst van gezinnen en de daarmee gepaard gaande huisvestings- en onderwijsproblemen.

Als mede-indiener van de motie heb ik de indruk gekregen – ik denk dat dit voor vele anderen geldt – dat de argumentatie van de waarnemend voorzitter van de Ministerraad geen betrekking heeft op de zaak van de hier verblijvende illegale buitenlandse werknemers, maar dat hij bezig is geweest, een klimaat op te roepen, waarin vreemdelingenhaat gemakkelijk kan gedijen.

Buurmeijer

De heer **Nijpels** (VVD): Kan de heer Buurmeijer dat eens wat nader toelichten? Ik vind dat eigenlijk een ongehoorde opmerking.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Niet alleen op die bewuste vrijdag tijdens de persconferentie, maar ook bij alle daarna mondeling gegeven verklaringen aan de diverse media – ik heb ze stuk voor stuk nagelezen – is door de Minister-President gezegd, dat wij in het verleden tegemoetkomend zijn geweest, dat er grote problemen ontstaan en hij heeft gesuggereerd dat hierbij sprake zal zijn van gezinshereniging. Die koppeling van zaken is niet aan de orde. Er wordt daarmee heel suggestief omgegaan. Dat wekt de indruk, dat er een klimaat wordt opgeroepen, waarin vreemdelingenhaat gemakkelijk kan gedijen.

De heer **Nijpels** (VVD): Voor zover ik heb kunnen nagaan, is door alle bewindslieden heel duidelijk gezegd, dat de motie om twee redenen niet uitgevoerd zal worden: op de eerste plaats staat zij haaks op het vreemdelingenbeleid en op de tweede plaats is de motie technisch niet uitvoerbaar. Ik vind het erg kwalijk dat de heer Buurmeijer hier probeert beelden op te wekken, waarvan op geen enkele wijze sprake is geweest.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Ik wék geen suggesties, maar ga juist in op suggesties die zijn gewekt, waardoor bij ons zoveel zorg is ontstaan. Het gaat niet alleen om het feit dat de Regering heeft meegedeeld, de motie niet uit te voeren, maar ook om de wijze waarop dat op die vrijdag 28 maart jongstleden op niet mis te verstane wijze te kennen werd gegeven.

De heer **Nijhof** (DS'70): Ik voel mij niet ertoe geroepen, de heer Wiegel te verdedigen; dit kan hij zelf. Ik meen echter dat de heer Buurmeijer een feitelijke onjuistheid begaat. Als wij besluiten, te komen tot legalisering van een aantal tot dan illegale arbeiders, spreekt het als vanzelf dat deze mensen op termijn het recht op gezinshereniging hebben. Dit kan op zich zelf problemen meebrengen in de sfeer van de huisvesting en dergelijke. Dit is een nuchtere constatering, die niet positief of negatief behoeft te worden beoordeeld.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Let wel, mijnheer Nijhof, dat u de zaak nu op

een andere wijze formuleert. Ik ontken niet dat dit voor bepaalde mensen waarom het nu gaat, tot de gevolgen kan behoren. Het gaat erom dat de indruk werd gewekt dat het voor allen onbeperkt geldt, zodat horden naar dit land stromen in het kader van gezinshereniging. Hiertegen verzetten wij ons. Dit heb ik willen opmerken.

Van de zijde van de Regering werd op de door mij genoemde wijze overduidelijk geïllustreerd dat de signaalfunctie van de kameruitspraak werd begrepen, maar niet in positieve zin. Volstrekt tegengesteld aan de motieven die aan de motie ten grondslag lagen, werd erop gereageerd. Het leek erop dat de verkiezingen waren begonnen en de waarnemend voorzitter van de Ministerraad in zijn ware gedaante als Hans Wiegel, de lijsttrekker van de VVD, op een Thatcher-achtige wijze een zaal vol VVD-ers toesprak.

Ik teken hierbij aan dat van de zijde van de Regering niet eerder op een dergelijke wijze op onze voorstellen was gereageerd. In een van de laatste reacties van de zijde van de Regering op de motie, voorafgaand aan de stemming, bleek dat de Minister van Sociale Zaken de mensonwaardige situatie waarin de illegalen waren verzeild geraakt, in feite erkende. Ik citeer hem:

'Laat ik beginnen met te zeggen dat niemand mag twifelen aan de ernst van de problematiek waarmee wij zitten en dat niemand mag voorbijgaan aan het leed bij illegalen, die hier al een aantal jaren op de schopstoel hebben gezeten.' Zoals gezegd, werd echter in de uiteindelijke stellingneming teruggevallen op een formeel-juridische benadering.

De eerste brief over de beslissing van de Regering, gedateerd 2 april 1980, bevatte geen nieuwe argumenten. Het was een korte brief, waaruit slechts bleek dat de opvatting van de Kamer niet werd gerespecteerd. Deze brief gaf dan ook nauwelijks aanleiding tot een hernieuwd debat. De Kamer had op basis van deze brief na terugkomst van het paasreces met weinig omhaal van woorden haar verzoek aan de Regering kunnen herbevestigen.

Voor de fractie van het CDA was de brief blijkbaar niet duidelijk genoeg; zij verzocht om een nadere uiteenzetting over de technische problemen. Wat wilde het CDA met deze aanvullende informatie? Was de signaalfunctie van de aangenomen motie inmiddels in

wijdere kring van deze fractie overgekomen? Werd het dringende appel van het CNV en de Raad van Kerken aan de fractie van het CDA verstaan? Waren de berichten juist dat in het overleg tussen leden van de CDA-fractie en de Regering, waarover zeer vele kranten hebben geschreven, vooral bij Albada de ruimte voor een overgangsmaatregel werd aangetroffen?

Gelet op het belang van de zaak en geraakt door het opnieuw ontvangen van talloze brieven waarin illegalen hun aanwezigheid alhier toelichten en hun benarde positie illustreren, krijgt men hoop. Worden de signalen dan toch begrepen? Daarom hebben wij ons niet verzet tegen het verzoek van de CDA-fractie en zijn wij akkoord gegaan met uitstel van behandeling van dit debat.

De heer **Van Dam** (CDA): Acht de heer Buurmeijer zijn motie zo concreet dat er verder geen vragen overbleven?

De heer **Buurmeijer** (PvdA): De motie liet aan duidelijkheid niets te wensen over. Wij hebben bepleit en blijven bepleiten dat een overgangsmaatregel wordt getroffen. Ik heb ook in het vorig debat bij herhaling gezegd dat wij de maatregel niet in concreto zullen invoeren. Ik heb slechts enkele vragen opgeroepen waardoor men denkt dat er iets gaat gebeuren. De hoop ontstond dat de signalen worden begrepen.

Anderzijds bekruipt mij het angstige gevoel dat alles is opgezet om de eigen gelederen te sluiten en te buigen voor de formalisten. Dit debat moet duidelijkheid op dit punt geven.

De brief met aanvullende informatie over de uitvoerings technische problemen maakt duidelijk dat de Regering niet bereid is, een opening te bieden. Albada heeft het niet gehaald, Justitie heeft gewonnen en daarmee heeft ook de benaderingswijze van Wiegel gezegevierd.

De brief met een uitvoerig overzicht aan technische uitvoeringsproblemen heeft een opvallende opbouw. Naast het gegeven dat zogenaamde fundamentele bezwaren bestaan tegen elke vorm van regularisatie, wordt over een breed scala van eventuele regularisatiemaatregelen een stortregen van problemen neergelaten. Het merendeel van de regularisatiemaatregelen is echter van onze zijde noch door anderen in deze Kamer bij het onderhavige onderwerp naar voren gebracht. Ik doel hierbij op de aanduiding en de

Buurmeijer

omschrijving die in de brief van 21 april aan de verschillende mogelijkheden worden gegeven.

Door deze wijze van ordening en rangschikking wordt gesuggereerd dat de uitvoeringsproblemen het nemen van een overgangsmaatregel onmogelijk maken. De brief is een volstrekt gave illustratie van het gegeven dat de Regering niet bereid is om een dergelijke overgangsmaatregel te nemen. Door bij voortduring en herhaling met formele bezwaren uitvoeringsproblemen op te roepen, wordt duidelijk dat de brief vanuit een optie van onwil is geschreven. Bij vorige gelegenheden heb ik steeds gezegd: 'waar een wil is, is een weg'. Ik blijf dat herhalen. Het heeft dan ook weinig zin, in dit debat uitvoerig te op deze wijze opgebouwde argumentatie gedetailleerd te behandelen. Toch maak ik een aantal opmerkingen:

Een aantal gehanteerde argumenten is volstrekt belachelijk en mag niet serieus worden genomen in een zaak als deze, ik doel hier op: administratieve onduidelijkheden door misschrijven van arabische namen; het verdwijnen van voormalige werkgevers, dan wel het faillissement hiervan; het in omloop brengen van falsificaties van al dan niet bestaande werkgevers.

Het zal waarschijnlijk allemaal hebben plaatsgevonden bij voorgaande regularisaties. Maar acceptatie van dergelijke, aan de bureaucratie ontsproten argumenten doet het ergste vrezende voor alle hier verblijvende buitenlandse werknemers.

In de argumentatie van de zijde van de Regering zijn drie aspecten ten onrechte veelvuldig en met stelligheid gehanteerd.

Ten eerste noem ik de toestroom van illegalen. Zo dit al aantoonbaar zou zijn – wij geloven dit geenszins – dan zijn van betekenis de voorwaarden waaronder regularisatie wordt gepleegd. De in onze motie neergelegde koppeling tussen persoon en arbeidsplaats brengt met zich mee – en dat is in het voorgaande debat door mij op een vraag van mevrouw Beckers bevestigd – dat dit een beperkende werking van de voorgestelde maatregel betekent.

Ten tweede noem ik de onbillijkheid; het discriminerende element. Het mag natuurlijk niet zo zijn – zoals wel is gebeurd in de brief – dat een argument van destijds om een algemene regularisatie te bepleiten nu gehanteerd mag worden om niets te doen,

zeker waar Regering en Kamer geen algemene regularisatie willen. Verder is het de vraag of het aanvaardbaarder is om alle illegalen te discrimineren, hetgeen het gevolg is van het regeringsbeleid, dan wel een deel van de betrokkenen minder te discrimineren.

Ten derde wijs ik op het opsporings- en vervolgingsbeleid van de werkgevers, bij herhaling genoemd. In deze Kamer is een motie aangenomen omdat de praktijk leerde dat daarvan niets terecht kwam. Ook heden blijkt nog dat dat het geval is. Laat de Minister van Justitie dan ook de korte tijd die nodig is voor aanmelding en registratie bij een overgangsmaatregel gebruiken om het gewenste opsporings- en vervolgingsbeleid zodanig voor te bereiden dat dit volgend op deze – nogmaals – korte registratie periode doelmatig en doeltreffend kan plaatsvinden. Het één bijt het andere beslist niet, in deze opstelling.

Voorzitter, het moge duidelijk zijn, de opstelling van de Regering geeft ons geen reden tot tevredenheid. Zij is niet overtuigd en wordt uitsluitend gekenmerkt door onwil. Dit debat moet klaarheid brengen over de eerder aangenomen motie. Maar het gaat er vooral om of in deze Kamer een meerderheid aanwezig is die geen genoeg neemt met een samenleving die gekenmerkt wordt door angst. Een samenleving van de angst wakkert persoonlijke hebzucht aan, doorbreekt solidariteit en biedt geen plaats aan minderheden.

Het inspelen op deze gevoelens, het creëren van onzekerheid in een periode van economische teruggang, is verwerpelijk en leidt tot volstrekt onaanvaardbare gevolgen. Het is vanuit deze opstelling, dat ik blijf aandringen op uitvoering van de motie. Acceptatie van de houding van de Regering zou het indienen van de motie en het vóór stemmen tot een vrijblijvend en misleidend gebaar degraderen. In onze visie betekent het ook een buigen voor ongure overwegingen. Het is dáárom dat ik de Kamer om een uitspraak vraag, ten einde een overgangsmaatregel gerealiseerd te krijgen.

Motie

De **Voorzitter**: Door de leden Buurmeijer en Wessel-Tuinstra wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat de Regering heeft besloten geen uitvoering te geven aan

de in de Kamer aangenomen motie, voorkomend onder nummer 15987 op stuk nr. 9, inzake een overgangsmaatregel voor hier verblijvende illegale buitenlandse werknemers;

van mening, dat de noodzaak van een dergelijke overgangsmaatregel nog steeds onverkort aanwezig is;

dringt er bij de Regering met klem op aan, haar beslissing inzake motie 15987 nr. 9 in heroverweging te nemen en binnen de uitgangspunten van het voorstel zoals in deze motie geformuleerd uitvoering te geven aan een overgangsmaatregel voor hier verblijvende illegale buitenlandse werknemers,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 13 (15987).

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Bij een van de eerdere debatten heeft mijn fractie het volgende gesteld. Het parlement is verantwoordelijk voor het gat dat is gevallen; een gat van meerdere jaren tussen het begin van de zogenoemde regularisatieregeling en het in werking treden van de Wet arbeid buitenlandse werknemers. Dat schept verplichtingen ten aanzien van de mensen die wij hier al die jaren, vaak onder abominabele omstandigheden, hebben laten werken.

Daarom achten wij een overgangsregeling zowel voor de illegale werknemers als voor de werkgevers noodzakelijk. Die regeling – ik zeg het nu maar vast – zou in elk geval niet als eis mogen bevatten dat er loonbelasting en sociale premies moeten zijn betaald. Dat zou immers betekenen dat degenen die het meest zijn uitgebuit nog extra de dupe worden.

Wij hebben gepleit voor een goede en ruime overgangsregeling. Ik weet dat de meerderheid van de Kamer het daar niet mee eens is. De motie die nu is aanvaard en die afkomstig is van de PvdA en D'66 bepleit een minimale regeling. Wie werk heeft kan zich melden, waarna bekeken wordt of de illegale arbeidsplaats in een legale kan worden omgezet. Mijn fractie vond de motie nogal gevaarlijk, vooral omdat ze geen garanties biedt dat de registratiegegevens niet in handen van bijvoorbeeld de vreemdelingenpolitie kunnen komen. Wij hebben dan ook de verwachting uitgesproken dat alleen die werknemers zich zouden komen

melden, die 100% zeker zijn dat hun werkgevers hen ook legaal in dienst wil houden.

Dit voorstel, door de Kamer aangenomen, is ten eerste niet te vergelijken met de vorige regularisatieregeling en dus ook niet met alle administratieve rompslomp en verwarring die daarmee gepaard gingen. De Regering kan zich de zaak bovendien veel gemakkelijker maken door duidelijk te stellen dat die overgangsmaatregel ook opschorting van vervolging van de werkgever betreft. Dan zal er maximale medewerking van de werkgevers zijn.

Aangezien een illegale arbeidsplaats alleen maar gelegaliseerd kan worden als de werkgevers dat willen, ligt hier de sleutel voor de bewindslieden om zich een massa werk te besparen; een aanmelding bij voorbeeld gedurende een bepaalde niet te lange tijd, die door de werkgever van dat moment op een of andere wijze schriftelijk wordt ondersteund. Dat is een uiterst eenvoudige werkwijze, die nauwelijks onderzoek vraagt en door een snelle beslissing kan worden gevolgd. Je hebt niets te maken met een peildatum in het verleden, niets met valse documenten en niets met bewijsstukken van belasting- en premiebetaling.

Ik vind dat het de bewindslieden niet had misstaan, als zij in hun brief van 21 april uitvoeriger op de uitvoering van de motie-Buurmeijer zelf waren ingegaan. De verhalen over een generaal pardon en over een regularisatie als in 1974 werken eigenlijk alleen maar versluisend. Het is allang duidelijk dat de meerderheid van de Kamer daar niets voor voelt, maar er ligt wél een aangenomen motie.

Het lijkt er nauwelijks op, moet ik zeggen, dat men echt naar mogelijkheden heeft gezocht om die motie uit te voeren. Eerder is het omgekeerde het geval, namelijk dat men naar argumenten heeft gezocht om de motie niet te hoeven uitvoeren. Mijn fractie vindt dat uitermate ernstig. Dit geldt te meer omdat er omstandigheden zijn die een soepeler beleid goed mogelijk maken. Ik denk aan problemen die een aantal bedrijven kennelijk hebben door het moeten ontslaan van hun illegale werknemers. Ik denk ook aan het aanvankelijk voor morgen geplande mondeling overleg naar aanleiding van de vraag van Hoogovens en de ABN om nieuwe buitenlandse werknemers te mogen werven.

Alle illegalen eruit en dan wél opnieuw gaan werven, wil er bij mijn fractie en bij een heleboel andere mensen niet in.

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie neemt met weinig vreugdebeton aan dit debat deel. Het is nu al bijna een maand geleden, dat de Kamer met een krappe meerderheid de motie-Buurmeijer aannam. De Regering heeft al de dag na aanneming van de motie laten weten, dat zij niet uitgevoerd zou en kon worden. In ons dualistisch staatsbestel, dat voor de VVD-fractie nog steeds staatsrechtelijk uitgangspunt is, is het aan de Regering, te beslissen of zij moties uitvoert. Als de Kamer het met de niet-uitvoering van een motie niet eens is, rest haar in feite slechts een middel, namelijk het kabinet of een aantal bewindslieden naar huis sturen. Eenvoudiger kan het niet.

Natuurlijk zal een kabinet, zullen bewindslieden zwaarwegende argumenten moeten hebben om een motie naast zich neer te leggen. Niemand zal na de brief van 21 april j.l. nog durven te ontkennen dat er zeer zwaarwegende argumenten zijn om de motie niet uit te voeren. De argumenten tegen uitvoering van deze motie zijn in drie groepen te verdelen. De eerste groep heeft hoofdzakelijk betrekking op de principiële opzet en bedoelingen van ons vreemdelingenbeleid. De tweede groep heeft betrekking op de technische problemen, juist gezegd: op de technische onoverkomelijkheden. De derde groep argumenten handelt over de juridische vraag of uitvoering van de motie niet in strijd is met de vreemdelingenwet, casu quo de Wet arbeid buitenlandse werknemers.

Al bij het debat in maart j.l. heb ik de vraag op tafel gelegd, of uitvoering van de motie zelfs niet regelrecht in strijd is met de Wet arbeid buitenlandse werknemers. Het gaat daarbij niet om de kwestie of bewindslieden een motie niet willen of kunnen uitvoeren maar om de vraag of zij een motie mogen uitvoeren. Nog duidelijker: is het vanuit juridisch oogpunt toelaatbaar dat een kabinet een motie die in feite vraagt een wet niet na te leven uitvoert? Wat dat betreft moet ik de heer Van der Spek gelijk geven, toen hij in het vorige debat opmerkte, dat voorstanders van regularisatie in feite zijn motie over intrekking van de Wet arbeid buitenlandse werknemers zouden hebben moeten steunen.

In de brief van 21 april wordt in een van de laatste alinea's op dit vraagstuk gezinspeeld. Ik had graag gezien dat de bewindslieden in de brief wat uitvoeriger op dit toch zeer belangrijke aspect waren ingegaan. Kunnen de bewindslieden in hun antwoord dit punt toelichten?

De heer Buurmeijer heeft zojuist op in mijn ogen schandalige wijze een verwijt aan het adres van de vice-Minister-President gericht. Ik vind het beneden alle peil, dat een lid van een sociaal-democratische fractie, ook al zit zijn partij in de oppositie, op een dergelijke wijze polariseert en de vice-Minister-President vreemdelingenhaat verwijt. Het zegt meer over het niveau van de spreker zelf dan over de persoon aan wie het verwijt is gericht.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Waar heb ik de heer Wiegel verweten vreemdelingenhaat aan de dag te hebben gelegd?

De heer **Nijpels** (VVD): Hebt u het woord 'vreemdelingenhaat' gebruikt of niet?

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Ik heb het woord 'vreemdelingenhaat' gebruikt.

De heer **Nijpels** (VVD): U hebt gezegd, dat de wijze waarop de vice-Minister-President op vrijdag zijn oordeel heeft gegeven over het niet uitvoeren van de motie de vreemdelingenhaat in ons land zou aanwakkeren.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Ik heb gesproken over het creëren van een klimaat waarin vreemdelingenhaat kan gedijen.

De heer **Nijpels** (VVD): U moet niet op academische wijze gaan praten. U hebt duidelijk het woord 'vreemdelingenhaat' in verband gebracht met de uitspraken van de vice-Minister-President op vrijdagavond. Daardoor hebt u de vice-Minister-President op schandalige wijze zaken verweten die volstrekt niet bedoeld zijn en ook op geen enkele wijze waren te concluderen uit de zeer genuanceerde wijze waarop de heer Wiegel vrijdagavond op de televisie zijn oordeel heeft gegeven over het niet uitvoeren van de motie.

Mijn fractie heeft tegen de motie van de leden Buurmeijer en Wessel-Tuinstra gestemd op gronden die ik destijds al heb aangegeven. De brief van 21 april heeft, voor zover hij nieuws bevatte, ons alleen maar gesterkt in de overtuiging dat wij een juiste beslissing hebben genomen. Het besluit van het kabinet, de motie niet uit te voeren heeft dan ook onze volledige instemming.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Vanuit een bepaalde optiek kan mijn fractie best waardering opbrengen voor de brief van 21 april 1980 van de bewindslieden. Eindelijk zien wij hier sommige zaken helder op een rijtje. Er is echter

Wessel-Tuinstra

een fundamenteel verschil tussen de benadering van de bewindslieden en die van de fractie van D'66. De bewindslieden spreken steeds van regularisatie, terwijl wij heel duidelijk spreken van uitvoerings- of overgangsmaatregelen. In het vorige debat over deze zaak heeft mijn fractie nog eens duidelijk alle nadelen van een algehele regularisatie aangegeven.

Om ieder misverstand te voorkomen: D'66 wenst niet alle illegalen te 'witten'. Wij wensen een restrictief toelatingsbeleid. Wij hebben er zelfs samen met de VVD een motie over ingediend, die helaas is verworpen. Wij blijven de visie van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid onderschrijven, dat het ongelimiteerd toelaten van buitenlanders in ons land juist schade toebrengt aan de reeds in ons land aanwezige etnische minderheden en andere groepen die in een achterstandssituatie verkeren.

De heer **Nijpels** (VVD): Ik zou van de heer Buurmeijer graag willen vernemen of dit ook een voorbeeld is van het aanwakkeren van vreemdelingenhaat.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Daarop kom ik straks terug.

De heer **Nijpels** (VVD): Ik vraag het niet aan u maar aan de heer Buurmeijer.

De **Voorzitter**: Het woord is aan mevrouw Wessel-Tuinstra.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Wij hadden van de Regering uitvoerings- en overgangsmaatregelen verwacht, die recht doen aan alle betrokkenen. Helaas zijn die maatregelen uitgebleven. De bewindslieden hebben het probleem gebagatelliseerd, ondanks waarschuwingen, bij voorbeeld van de zijde van de gewestelijke arbeidsbureaus. Zo stelde de Minister van Sociale Zaken in het mondeling overleg van 20 december jl. dat zijn departement niet over gevens beschikt die erop zouden duiden dat momenteel op grote schaal illegale arbeiders worden ontslagen. De omvang van het verschijnsel onttrekt zich aan zijn waarneming.

De Staatssecretaris van Justitie ontkende op dezelfde datum dat zich in verband met de inwerkingtreding van de wet zulke grote problemen voordoen, zoals o.a., zo merkte zij op, in persverslagen en andere verklaringen wel wordt voorgesteld. De cijfers van het Ministerie van Justitie zouden daarop nu duiden. Aldus het verslag van het mondeling overleg.

Nu spreekt de brief van 3 april 1980 – nog geen half jaar later – over 15.000 tot 25.000 buitenlandse werknemers. Dat is een sterke inschatting. Hieruit blijkt duidelijk hoezeer het probleem aanvankelijk is onderschat en ontkend. Men zou verwachten dat men met de erkenning van het probleem ook een oplossing zou aandragen. Helaas is dat ook nu niet gebeurd. Wel sprak Vice-Minister-President Wiegel over onverantwoordelijk gedrag van de Kamer. Zo is het echter niet. De Kamer heeft in dezen haar verantwoordelijkheid goed begrepen. Zij heeft de bewindslieden op lacunes in wetgevingsuitvoering en beleid attent gemaakt.

Ik kom dan aan de vraag van de heer Nijpels in hoeverre de motie wellicht zou aansporen tot juridisch wangedrag. Ik wil hem erop attent maken dat een wetsontwerp is aangenomen. Zijn fractie heeft daartegen gestemd. Ik herinner mij nog dat de heer Rietkerk in zijn motivering om het wetsontwerp te verwerpen onder andere aangaf dat het op die manier te ingewikkeld werd voor werkgevers om nog buitenlandse werknemers aan te trekken. De wet zou, kortom, te bureaucratistisch zijn en te belemmerend werken voor de werkgever.

De heer **Rietkerk** (VVD): Is mevrouw Wessel-Tuinstra met mij van mening dat, als zij bezwaren heeft tegen een wetsontwerp en het toch wordt aangenomen, het toch moet worden uitgevoerd uit een oogpunt van democratie?

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Ik wil de wet heel graag uitvoeren. Ik begriep de vraag dan ook niet helemaal. Gesuggereerd werd dat de VVD tegen de wet is vanwege de grote toestroom van buitenlandse werknemers. De VVD was echter tegen de wet omdat zij dacht dat niet genoeg buitenlandse werknemers zouden kunnen worden aangetrokken.

De heer **Rietkerk** (VVD): Nee, er waren allerlei redenen, die ik nu niet zal herhalen, maar wij hadden tegen deze vorm van reglementering bezwaren. Punt is dat, als een wet eenmaal is aanvaard, deze in een rechtsstaat ook behoort te worden nageleefd.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Daarmee ben ik het volkomen eens. De wet moet zo worden nageleefd, dat het rechtvaardig gebeurt voor alle betrokkenen en dat aan de doelstelling van de wet volkomen tegemoet wordt gekomen. De wet moet worden uitgevoerd. Dat vereist uitvoeringsmaatregelen die rechtvaardig zijn. Die maatregelen zijn achterwege gebleven.

Mijnheer de Voorzitter! Wat de opmerkingen van de heer Wiegel voor de televisie betreft, denk ik dat de fractie van D'66 toch een andere inschatting heeft van het begrip 'zeer genuanceerd'. Ik heb de uitlatingen van de heer Wiegel beluisterd. Het enige dat niet in mij opkwam, was die uitlatingen 'zeer genuanceerd' te noemen.

Mijnheer de Voorzitter! Het stelt mijn fractie teleur dat de Regering verder met niets komt. Geen enkele maatregel wordt aangekondigd, geen voorziening wordt getroffen voor de thans al lang hier verblijvende illegalen. Van begrip voor de sociale nood, die er heerst, is geen sprake.

Wel kan de Regering intussen nog geen duidelijk antwoord geven op dringende vragen vanuit de Kamer om geen Joegoslaven aan te trekken. Wij achten dit alles onbegrijpelijk.

Vandaar, dat wij geheel achter de motie-Buurmeijer-Wessel blijven staan, niet alleen omdat zij is aangenomen, maar tevens omdat zij in een duidelijke lacune voorziet.

De heer **Nijhof** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! De 1 novemberwet blijft de gemoederen bezighouden, te meer nu de Regering heeft uitgesproken de aangenomen motie-Buurmeijer niet te zullen uitvoeren. Bij de debatten op 11 maart jl. heb ik deze motie afgewezen om verschillende redenen.

De voornaamste is wel, dat zij een structureel onjuiste situatie op de arbeidsmarkt na de regularisatie van 1975 opnieuw bevestigt en daarmee de verwachting oproept, dat dit in de toekomst wel weer opnieuw zal gebeuren. De kern van onze opstelling is de volgende.

1. Nederland behoort geen neokolonialisme te bedrijven. Door de grote toestroom sinds het midden der zestiger jaren is de beloning voor ongeschoold, zwaar en vuil werk kunstmatig laag gebleven. Zonder deze ontwikkeling zou er wel sprake zijn geweest van een verbeterde loonstructuur, omdat dan de schaarsteverhoudingen op de arbeidsmarkt hun opkrikkende invloed hadden kunnen uitoefenen.

2. Deze situatie is er tevens debet aan, dat een vertragende invloed is uitgeoefend op de sanering en herstructurering van bedrijfstakken waar verhoudingsgewijze veel ongeschoold werk aanwezig is. Het opbouwen van deze industrieën in de landen van herkomst van de buitenlandse werknemers is daardoor, althans mede daardoor, niet voldoende van de grond gekomen. Wie deze structureel foute si-

Nijhof

tuatie laat voortduren bestendigt daarmee een soort neokolonialisme binnen de eigen landsgrenzen. De motie-Buurmeijer zet de poort wijd open voor het continueren van deze ontwikkeling. De socialisten ontpoppen zich hiermee als de nieuwe koloniatoren.

Ik zal dit standpunt verder toelichten aan de hand van mijn andere bezwaren tegen de motie. De motie is niet humanitair. Zij is hoogstens uitgesteld en selectief humanitair. Illegalen bij bonafide werkgevers kunnen eventueel in aanmerking komen voor legalisering. Illegalen bij malafide werkgevers niet, want die werkgevers zullen niet meewerken. Discriminatie dus binnen de groep illegalen.

Een deel zal hoe dan ook, in de visie van de motie-Buurmeijer ook, niet gelegaliseerd kunnen worden. Voor hen is de motie uitgesteld humanitair. Bovendien discrimineert de motie tussen buitenlandse werknemers die bereid zijn zich wel aan de formele spelregels te houden en hen die dat niet doen. De motie premieert met andere woorden illegitiem gedrag.

Het ernstigste tekort van de motie-Buurmeijer is wel, dat deze illegale, legale en Nederlandse werkzoekenden op één lijn stelt wat betreft hun recht op een arbeidsplaats in geval van werkloosheid, een absurd standpunt, in het bijzonder ook ten opzichte van de legale werkloze buitenlandse werknemers, op dit moment zo'n 16.000. Staatssecretaris Haars zei op 11 maart, dat een vreemdeling met een verblijfsvergunning die werkloos is geworden hier minimaal goed één jaar en maximaal twee jaar werkloos kan verblijven. Dan krijgt hij geen verder verblijf, zodat hij eveneens in de illegaliteit terecht komt en het land zal moeten verlaten.

Als wij overgangsregelingen treffen om illegale buitenlanders hier gedurende een korte of lange tijd te laten en dan alsnog een arbeidsplaats te zoeken, betekent dat waarschijnlijk dat zij collega-vreemdelingen het land uitdrukken. Uitvoering van de motie-Buurmeijer betekent niet dat er geen buitenlandse werklozen meer over de grens worden gezet, maar dat er op termijn andere buitenlandse werklozen, namelijk werkloze legalen in plaats van illegalen over de grens worden gezet. De heer Buurmeijer moet maar eens uitleggen wat daar humanitair aan is.

Ik meen daarom dat wij de moed moeten hebben, de te voorziene consequenties van de 1 novemberwet te aanvaarden. Als wij nu opnieuw regu-

lariseren, dienen wij tegelijkertijd de consequenties daarvan te aanvaarden, hier en nu, ten aanzien van meer werklozen, naast de 16.000 legale buitenlandse werklozen, waarvan een deel anders aan de slag had gekund, meer huisvestingsproblemen, meer onderwijsproblemen, de tweede generatieproblematiek en meer culturele spanningen. Dan dienen wij nu ook de middelen uit te trekken om die problemen te bestrijden. Gratis humaniteit is geen humaniteit. Wie rechten geeft, is ook verplicht die materieel inhoud te geven.

Dit aspect ontbreekt volledig in de motie-Buurmeijer. Zij is daarom niet alleen uitgesteld en selectief humanitair, zij is ook vals of pseudo-humanitair.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): De materiële inhoud wordt in het dictum aan de Regering gevraagd. Vindt u het niet tamelijk vanzelfsprekend dat uitvoeringsmaatregelen van een aangenomen wet van een Regering uitgaan?

De heer **Nijhof** (DS'70): Ik meen dat het zeer logisch is dat de indieners in de motie op de materiële problemen en de middelen die daarvoor nodig zijn gewezen zouden hebben en in hun beschouwing de bereidheid uitgesproken zouden hebben, die middelen uit te trekken. Doet men dat niet, dan is men gratis humanitair. Dat aspect heb ik in de motie en in de beschouwingen van de twee indieners van de motie niet of nauwelijks teruggevonden.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Dus het is een financieel probleem?

De heer **Nijhof** (DS'70): Het is een financieel probleem, dat zich vertaalt naar het terrein van huisvesting, werkgelegenheid, onderwijs, de culturele problematiek, enz. Als men een toelatingsbeleid wil realiseren waardoor een aantal mensen dat anders niet hier zou kunnen verblijven wel in Nederland wordt gehouden, moet men de materiële consequenties aanvaarden. Die moet men dan uittrekken op het moment dat men de motie indient. Dat is niet gebeurd.

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Wat is uw afwegingsproces. Hier is een wetsontwerp aangenomen. Ik neem aan dat dit door uw partij ook is ondersteund. Bovendien is het wetsontwerp op een democratische wijze aangenomen. Dit zal toch ook op een rechtvaardige wijze moeten worden uitgevoerd. Nu ontbreken helaas de financiële middelen en daarom vindt u d.

de wet niet rechtvaardig moet worden uitgevoerd. Dat is een hoogst merkwaardige afweging.

De heer **Nijhof** (DS'70): Het is een hoogst merkwaardige conclusie van u, als u opmerkt dat ik van mening zou zijn, dat die wet niet rechtvaardig moet worden uitgevoerd. Mijn punt is juist, dat de motie impliceert dat de wet niet wordt uitgevoerd. Het juridisch beleid wordt volstrekt ongeloofwaardig dat, als wij een motie aannemen, die in de praktijk zekere gevolgen blijkt te hebben – deze gevolgen hadden wij ook behoren te voorzien op het moment dat wij die wet aannemen – wij dan ook bereid moeten zijn, de consequenties van die gevolgen te dragen.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte wil ik nog de volgende vraag aan de Staatssecretaris van Justitie stellen. Is het waar dat de Vara-ombudsman op donderdag 17 april jl. heeft gevraagd om onderduikadressen voor illegale buitenlanders. Indien dat juist is, wil ik graag vernemen, wat de reactie van het Ministerie van Justitie op een dergelijke activiteit is.

□

De heer **Van Dam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Er is op 27 maart jl. door het aannemen van de motie-Buurmeijer/Wessel een standpunt door de Kamer ingenomen, waarover de Regering in haar brief van 3 april zegt dat de motie niet uitvoerbaar is zonder het nemen van voor haar onaanvaardbare risico's voor het bereiken van de met de invoering van de Wet arbeid buitenlandse werknemers beoogde doelstellingen. Dit is een wat moeilijke zin van de Regering, maar duidelijk is wat er wordt bedoeld.

In deze brief worden naast beleidsargumenten ook technische argumenten verbonden aan de uitvoering vermeld. Over de beleidsargumenten valt te twisten naar gelang de waarde, die men daaraan toekent. Technische argumenten zijn beter vatbaar voor discussie, omdat deze in het algemeen gemakkelijker zijn hard te maken. Vanuit die gedachte is vanuit onze fractie verleden week aan de Regering gevraagd, de technische argumenten nog eens nader toe te lichten. De Regering heeft aan dit verzoek voldaan. Wij zijn erkentelijk voor de nadere toelichting, die zij in haar brief van jongstleden maandag heeft gegeven. Ik beperk mij verder tot deze brief, omdat over de vele andere kanten van de uitvoering van de wet in eerdere discussies al veel is gezegd.

Van Dam

In hun overzicht betrekken de bewindslieden een generaal pardon en een regularisatie à la 1974. Deze beide versies van de regularisatie worden door niemand beoogd. Deze hadden gevoeglijk achterwege kunnen blijven. Niettemin vind ik de vermelding nuttig omdat vanuit opgedane ervaringen met de regeling van 1974 een illustratie wordt geleverd van de moeilijkheden die zijn verbonden aan de voorbereiding en de uitvoering.

Deze bestaan uit de beoordeling van verzoeken om regularisatie, hetgeen een tijdrovende zaak is die met veel zorgvuldigheid moet gebeuren. Die eis van zorgvuldigheid geldt natuurlijk zonder meer voor de belanghebbenden, maar is die eis niet evenzeer vereist met het oog op de mogelijk rechterlijke controle? Ik maak uit de notitie op dat, wanneer er een ruime regeling wordt gemaakt, dat wil zeggen, een regeling waar veel mensen onder vallen, de uitvoeringsproblemen zeker verhoudingsgewijze minder groot zijn. Vallen er weinig mensen onder de regeling, dan zijn er in principe veel mensen die kunnen pretenderen dat de regeling ook op hen van toepassing is.

Is dat een juiste perceptie van de inhoud van de brief en, zo ja, dan is de vraag of die pretenties op voorhand kunnen worden ingeperkt. In 1974 is naar de inperking gestreefd door middel van een peildatum en een referentieperiode. De illegalen moesten toen voor 1 november 1973, welke datum later is gewijzigd in 1 november 1974, en sedertdien onafgebroken in ons land verblijven. Een redelijk aantal bewijsmiddelen was beschikbaar om dat aan te tonen. Van de 18.000 aanmeldingen konden er toen 15.000 worden ingewilligd, dus toen een verschil van 3000. Waren dat allemaal herzieningsverzoeken?

Onder onderdeel III van haar brief geeft de Regering nog twee modaliteiten aan die een regularisatie zou inhouden op basis van het betaald hebben van loonbelasting en sociale premies. Daaraan ligt, zo heb ik geproefd, de overweging ten grondslag dat de uitvoering wordt vergemakkelijkt door de regeling te beperken tot mensen die ergens staan geregistreerd en wier verblijf gedurende een zekere tijd gemakkelijk kan worden aangetoond.

Onder III.b wordt deze modaliteit nog verder toegespitst door de eis te stellen dat niet de werknemer alleen, maar dat werkgever en werknemer te zamen – ik neem aan op basis van vrijwilligheid en niet voor wat de werkge-

verspartij betreft, gedwongen door een mogelijke rechterlijke uitspraak – een verzoek om regularisatie moeten indienen met overlegging van bewijs dat voor de werknemer sociale premies en loonbelasting zijn betaald. In deze versie wordt de bewijsbaarheid van het verblijf van de werknemer in ieder geval op het oog heel gemakkelijk. Wel zal het gevolg zijn dat het aantal illegalen dat voor regularisatie in aanmerking komt navenant kleiner wordt. Ik verwijs naar de opmerking die ik zoëven daarover heb gemaakt.

Modaliteit III.b is ons niet helemaal duidelijk. Wij vatten deze modaliteit op in deze zin dat tussen de werkgever en de werknemer per 1 november 1979 een dienstverband bestond en dat het de bedoeling van beiden is dat dienstverband voort te zetten. Nader bezien, kan het dan nog gaan om of een onafgebroken dienstverband of om een dienstverband met ook andere werkgevers of om een dienstverband op twee peildata. Kan de Regering al of niet bevestigen of een van de benaderingen de in het bijzonder beoogde is?

Voorts is er de kwestie van de periode over welke het dienstverband zich heeft uitgestrekt; hoeveel maanden, hoeveel jaren. Met betrekking tot modaliteit III.b is voorts de vraag gerezen of, wanneer de stringentie van deze modaliteit duidelijk wordt aangekondigd, de toestroom van illegalen van buiten ons land, waarop in punt 7 van de brief gewezen wordt, echt zo groot zal zijn als daar verondersteld wordt. Men heeft immers een bepaald dienstverband nodig en anders heeft men geen kans. Dat is duidelijk en stringent voor iedereen en kan zo ook worden aangekondigd en benadrukt zodat dat het ook tot het buitenland doordringt.

Vraag is verder of de vermelding van de weigering van de werkgever in punt 8 terecht is. Weigert immers de werkgever, dan is niet voldaan aan één van de vereisten van de modaliteit van de regularisatie en vervalt de mogelijkheid om op deze regeling een beroep te doen. Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor punt 9, waar gewezen wordt op de mogelijkheid dat het bedrijf is opgeheven dan wel failliet is.

Is modaliteit 3b niet echt te beperken tot wat er staat, namelijk de werknemer die met de werkgever, waarbij hij in dienst was en die het bewijs van betaling van sociale premies en loonbelasting overlegt, het verzoek om regularisatie indient? Worden door deze duidelijke beperkingen de bezwaren, vermeld in de punten 7 tot 10, niet belangrijk teruggedrongen? Kan zo niet worden uitgesloten dat degenen

die voor deze modaliteit niet in aanmerking komen, er een beroep – met alle rompslomp van dien – op zouden kunnen doen?

Samenvattend deze vragen naar de mogelijke inhoud van modaliteit IIIb: Over welke periode moet betaling van sociale premies en loonbelasting worden aangetoond? Moet de premiebetaling over een aaneengesloten periode hebben plaatsgevonden, al dan niet bij dezelfde werkgever, of kan volstaan worden met twee peildata? Hoeveel tijd kan er beschikbaar zijn voor de gezamenlijke aanmelding van werkgever en werknemer? De antwoorden op deze vragen zijn van belang om de argumenten van technische aard beter te kunnen overzien en om deze argumenten en de argumenten in de sfeer van het beleid, waarover in eerdere discussie is gesproken en die van belang blijven, goed op een rij te zetten en tegen elkaar te kunnen afwegen.

□

De heer **Van Dis** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Bij de laatstelijk gehouden discussie over een al of niet beperkte tweede regularisatie van niet op basis van wet en regel in ons land verblijvende buitenlandse werknemers heeft onze fractie haar visie vertolkt in haar stemgedrag over de motie-Buurmeijer. Wij hebben tegen gestemd.

Bij de behandeling van het wetsontwerp-arbeid buitenlandse werknemers hebben wij destijds duidelijk gesteld dat op dat terrein een generaal pardon voor alle werknemers die op dat ogenblik illegaal, dus zonder officiële werken verblijfsvergunning, in ons land aanwezig waren, alleszins noodzakelijk was. Dat is dan ook gebeurd. Uit de nu verstrekte gegevens is in ieder geval gebleken hoe dat generaal pardon technisch heeft gewerkt. Dit is een extra praktische reden om voorzichtig te zijn met een nieuwe al of niet beperkte regularisatie, nog afgedacht van de fundamentele bezwaren die tegen een zodanige herindeling pleiten.

Ik behoef ook niet te herhalen welke motieven ons destijds hebben gedrongen tot ons standpunt. Zelfs een amendement van onze kant was nodig om de voorganger van de bewindsman van sociale zaken over de streep te halen. Ik wijs op deze handelwijze opdat, wanneer wij thans het kabinet willen steunen in zijn opvatting en beleid, niet de gedachte post vat dat de belangen van de betrokken werknemers ons koud laten.

Verre van dat, maar het is duidelijk dat de wettelijk tot stand gekomen re-

Van Dis

geling volstrekt geen soelaas meer kan bieden voor allen die na de aanneming van de wet illegaal het land zijn binnengekomen. Het ontbreekt mij aan tijd om op alle facetten in te gaan. Wij menen dat wetten er zijn om te worden nageleefd. Het kenmerk van een rechtsstaat is toch dat de gestelde bepalingen worden nageleefd. Ik wil er hier ook op wijzen dat van de overheid veeleer gerechtigheid dan barmhartigheid kan en mag worden verwacht.

Immers, ook het discriminatie-element behoort tot gelding te worden gebracht. Hoezeer barmhartigheid een van de belangrijkste motieven moet zijn in het handelen van burgers en particuliere instellingen, zij ligt niet voorop als taak van de overheid. Verkijsen wij ons niet teveel op de specifieke belangen van betrokkenen? Wij erkennen dat hun positie niet benijdenswaardig is. Barmhartigheid – en dat zou in dit geval betekenen de hand over het hart strijken ten aanzien van de illegalen – mag toch zeker niet gaan ten koste van de gerechtigheid. Discriminatie is het gevolg. Daarover spreken dan ook de laatste brieven van het kabinet.

Mijn fractie ziet als enige mogelijkheid – en is die er? – om coulance te betrachten in de omstandigheid dat tussen de aanneming van de wettelijke regeling en de datum van inwerkingtreding daarvan een grote tijdsspanne ligt. Is het algemene beleid in die tussenperiode wel altijd in overeenstemming geweest met de geest van de nieuwe wet? Gaarne nadere informatie.

Een volgend punt betreft de vraag of in individuele gevallen rekening wordt gehouden met bijzondere omstandigheden. Er kunnen bij voorbeeld politieke factoren zijn die voor betrokkenen nadelig kunnen werken bij terugkeer in eigen land.

Met het kabinet vinden wij het ongewenst regularisatie in enigerlei vorm van vreemdelingen die zonder toestemming in ons land zijn gekomen in te voeren. Wij menen ook dat met name ter wille van de behartiging van de belangen van de legaal hier aanwezigen – onder andere met betrekking tot de werkgelegenheid van deze groep – voorkomen moet worden dat die belangen worden doorkruist door een min of meer repeterende breuk van al of niet selectieve wettiging. Waar blijven wij dan?

Het lijkt ons wel van groot belang dat de oorzaken die het gebruik maken van illegalen kunnen uitlokken, wor-

den weggenomen. Als in de tuinderswereld alleen via illegale arbeid het werk kan worden verricht, dan ligt daar de kardinale fout. Die moet worden verbeterd en hierop dringen wij aan.

Ik wees al op het grote goed van de rechtsstaat. Het kenmerk daarvan is het waarmaken van gestelde bepalingen. Men moet dan wel de moed kunnen opbrengen om ook impopulaire maatregelen, aan de totstandkoming waarvan men con amore heeft meegewerkt, uit te voeren. Ook wij vinden – hoezeer ons de situatie van betrokkenen ter harte gaat – dat het niet aangaat die wettelijke regelingen met voeten te treden.

Ligt overigens alleen de schuld bij de werkgevers, zoals vaak wordt gehoord? Mogen wij van betrokkenen zelf ook geen verantwoordelijkheidsbesef verwachten? Zij wisten toch dat in Nederland een nieuwe regeling was ingevoerd en ter zake – en dat was reeds lang voorschrift – een verblijfs- en werkvergunning noodzakelijke voorwaarden zijn. Mag dat aspect worden gebagatelliseerd?

Uiteraard dient bij de uitvoering de nodige voorkomendheid en handreiking te worden verschaft die vereist is in deze situaties. In dat kader moet met name worden voorkomen dat te veel de situatie van de schorsende werking bij beroepszaken ontstaat. Voorkomen is beter dan genezen. Ook dat is, behalve de door ons verwoorde fundamentele bezwaren. Ook een praktische reden en vooral een humanitaire reden om het kabinet te volgen in zijn standpunt.

□

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Bij het vorige debat heb ik een motie ingediend waarin de Regering werd gevraagd om de wet in te trekken. Ik heb begrepen dat de heer Nijpels zojuist daarnaar verwees. Ik kon niet aanwezig zijn toen hij sprak. Ik denk inderdaad dat deze helaas verworpen motie het enige reële alternatief is ten opzichte van wat nu gebeurt.

Met alle erkenning van de zwakheid van de motie-Buurmeijer – die wel hier is aangenomen met een kleine meerderheid – ben ik toch van mening dat deze nog iets doet voor de hier illegaal verblijvende buitenlanders. Deze motie pleit voor een overgangsregeling om de onaantoonbare gevolgen van de nieuwe wet enigszins tegen te gaan.

Ik vind dat het restrictieve beleid van de Regering zo strikt wordt toegepast,

dat duizenden mensen daar op een grove wijze de dupe van zijn.

Heel wat mensen schijnen ondergedoken te zijn om uit handen van de vreemdelingenpolitie te blijven, omdat zij dat preferen boven teruggaan naar hun land waar bittere armoede zonder uitzicht op iets beters hun te wachten staat.

Nu vind ik dat, wanneer men het verschijnsel illegale arbeid wil terugdringen (dit is uiteraard een juiste doelstelling), dit niet moet gebeuren door de huidige illegalen massaal het land uit te zetten, maar dat het moet gebeuren door een zeer strenge controle op en aanpak van de werkgevers.

Als dat gebeurt, kan men inderdaad op een redelijke manier voorkomen dat er nieuwe golven binnenkomen die in de ellende terechtkomen. Werkgevers laten immers in zeer vele gevallen buitenlandse werknemers zonder geldige verblijfsvergunning tegen een zeer laag loon en zonder sociale voorzieningen voor hen werken.

De Regering heeft tot nu toe bitter weinig gedaan om dit probleem aan te pakken, als ik zie dat tot nu toe slechts enkele werkgevers voor de rechter zijn gebracht. Het was immers de bedoeling van de wet de werkgevers aan te pakken en niet zozeer om de illegalen het land uit te zetten.

Daarnaast zijn er werkgevers die te goeder trouw illegalen in dienst hebben, sociale premies hebben afgedragen enz., omdat zij geen andere arbeidskrachten konden krijgen. Deze werkgevers worden ook door deze wet benadeeld. Bij hen is er duidelijk behoefte aan arbeidskrachten.

Het zou dan ook niet meer dan billijk zijn om in elk geval die buitenlanders te regulariseren die hier een tijd, bij voorbeeld een jaar, in Nederland verblijven en al die tijd sociale premies hebben betaald. Door verificatie bij de loontechnische en de belastingdienst en bij de bedrijfsverenigingen kan dit allemaal worden nagegaan.

Het zal een tijd vergen maar dit vind ik geen reden om een dergelijke regularisatie te weigeren. Voor hen die hier eveneens een jaar verblijven, maar voor wie geen sociale premies zijn afgedragen, moet naar mijn mening ook een verblijfsvergunning afgegeven worden, als zij kunnen aantonen dat zij hier wel hebben gewerkt en dat zij werk hebben.

Er zullen altijd onbillijkheden blijven bestaan, wat wij ook doen, maar ik vind niet dat de illegalen de dupe moeten worden van een al in de loop van vele jaren falend overheidsbeleid.

Van der Spek

Ik denk dan aan de regularisatie van 1976 en aan de huidige uitvoering van de wet. Ook moeten de illegalen niet de dupe worden van malafide werkgevers die jarenlang van die mensen gebruik hebben gemaakt. De Kamer is mede verantwoordelijk voor de uitvoering op deze wijze van een slechte wet. Ik vind dat het minste wat de Kamer kan doen, is de Regering dwingen tot een enigszins draaglijke uitvoering van die wet te komen.

De vergadering wordt van 20.30 uur tot 21.07 uur geschorst.

□

Minister **Albeda**: Mijnheer de Voorzitter! Terecht is door verschillende sprekers een band gelegd tussen deze problematiek van de illegalen en die van de Nederlandse arbeidsmarkt, zoals die naar voren komt in het tegelijkertijd naast elkaar voorkomen van werkloosheid en duidelijke knelpunten op de arbeidsmarkt.

Het is duidelijk, dat de beschikbaarheid van buitenlandse arbeidskrachten, zowel betreffende onaangenaam en vuil werk als specifieke vormen van geschooldheid, de aanpassing van de Nederlandse structuur van werkgelegenheid en de aanpassing van onze loonverhoudingen aan de nieuwe relaties tussen de verschillende groepen van meer en minder geschoolden heeft vertraagd. Bovendien heeft de heer Nijhof er terecht op gewezen, dat de groei van de soort industrie die goede kansen heeft in de mediterrane landen door een liberaal toelatingsbeleid ten aanzien van de arbeidsmarkt van de rijke landen in de jaren '60 en '70 is belemmerd.

Ik meen echter dat het goed is om vast te stellen, dat niemand gepleit heeft voor een versoepeling van de entree tot onze arbeidsmarkt. Van verschillende kanten is een band gelegd met de voorshands afwijzende houding ten opzichte van de vraag van Hoogovens en sommige andere bedrijven inzake de werving van buitenlandse arbeidskrachten, hetzij op tijdelijke hetzij op permanente basis. Het is duidelijk dat er op dit moment, juist wanneer het gaat om geschoolde arbeidskrachten, sprake is van knelpunten op de arbeidsmarkt. Dit betreft ook arbeidsplaatsen die een beroep doen op onregelmatig werk, vier-ploegendiensten en dergelijke.

Ook dit punt heeft niet direct een relatie met de problematiek van de illegalen. Op zich is het wel goed om een zekere spanning op de ketel van de ar-

beidsmarkt te houden door niet te gemakkelijk en misschien wel helemaal niet in te gaan op aanvragen voor nieuwe werving. Immers, die nieuwe werving houdt de noodzakelijke verbetering tegen van arbeidsplaatsen, van loonstructuur, enzovoorts. In wezen is dit dus een andere problematiek dan die van de illegalen.

Tegen de achtergrond, dat het een andere problematiek betreft dan die waarmee wij te maken hebben bij een aanvraag, zoals van Hoogovens, is de desbetreffende brief geschreven. Men kan heel in het algemeen zeggen, dat een aanpak, zoals wordt voorgesteld in de motie-Buurmeijer, twee risico's met zich brengt. Bij een nogal royaal standpunt ten aanzien van regularisatie van bepaalde groeperingen bestaat het gevaar van een zeer grote aanmelding van gegadigden, grote uitvoeringsmoeilijkheden en een uitwerking in de landen van herkomst. Wanneer men voorts uit een oogpunt van beperking van deze nadelen een voorzichtige inperking van de groeperingen tot stand brengt, die men wil regulariseren, is een sterker gevaar aanwezig van discriminatie. Dit schetst in het kort de problematiek waarvoor wij staan.

De heer Buurmeijer heeft gezegd, dat de formeel juridische benadering hoogtij viert. Volgens hem is het niet juist om nu weer te spreken over de problematiek die wij bij de afgelopen regularisatie hebben gekend. De heer Buurmeijer kan mijns inziens niet voorbijgaan aan het feit, dat de afgelopen regularisatie heeft laten zien, dat er wel degelijk sprake is geweest van een groot aantal technische problemen. Het is dus van belang, rekening te houden met de opgedane ervaring, ook al wil men slechts – ik heb duidelijk gnoteerd dat dit de opvatting is van de heer Buurmeijer – een beperkte regeling.

De vaststelling van mevrouw Beckers dat, als men de eis stelt van loonbelasting en premieheffing, men terecht komt in een vorm van discriminatie en zelfs van discriminatie ten nadele van de groep die het hardst is uitgebuit, omdat deze bij de malafide werkgevers werkzaam was, is juist en illustreert wat ik zoëven zei. Naarmate men scherper formuleert om rompslomp en bureaucratie te vermijden, zal men eerder terecht komen bij discriminatie.

De heer Nijpels heeft gevraagd of een beperkte overgangsregeling binnen het kader van de wet mogelijk is. Ik meen dat de wet formeel mogelijkheden geeft. Het gevaar is echter aanwezig dat de uitvoering ervan in strijd komt met de geest van de wet.

Mevrouw Wessel heeft erop gewezen dat wij tijdens het mondelinge overleg hebben gesteld dat de omvang van de problemen meevalt. Ik meen dat er sprake is van een misverstand bij haar. Het punt waarop wij zeiden dat de aantallen meevielen, was dat van de mensen die over de grens zijn gezet. Het cijfer van 15.000 à 25.000 dat wij nu noemden, betreft het aantal illegalen dat naar onze zeer ruwe schatting op dit moment in Nederland aanwezig is. Dit is een geheel ander cijfer dan dat waarover tijdens het mondelinge overleg werd gesproken.

De vragen van de heer Van Dam laat ik over aan de Minister van Justitie.

Ik meen dat de heer Van Dis deze zaak terecht in de sfeer heeft gebracht van de problematiek van rechtvaardigheid en barmhartigheid. Het is duidelijk dat deze twee niet altijd met elkaar in tegenspraak behoeven te zijn. Ik kan mij een rechtvaardigheidsbegrip voorstellen dat verdiept is door de inbreng vanuit de barmhartigheid. Wel bestaat de noodzaak tot rechtszekerheid. Deze noodzaak moet ervoor zorgen dat de barmhartigheid niet leidt tot ergerlijke vormen van discriminatie en rechtsonzekerheid.

□

Minister **De Ruiter**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb van verscheidene sprekers in deze Kamer beluisterd dat men het restrictieve beleid dat de Regering voor de toestroom van buitenlanders in het algemeen en voor buitenlandse werknemers wellicht in het bijzonder voert, niet alleen ondersteunt, maar ook vraagt. Ik meen dat dit een juist uitgangspunt is; ik verklaar graag dat ik het hierover met de sprekers eens ben.

Op mij rust vooral de taak, de opmerkingen van de heer Van Dam te beantwoorden. Hij zei dat de Kamer moest worden geholpen bij het nader uitwerken van een variant die in de brief van de Regering is gesteld, namelijk variant III.b. Hij heeft hierover verscheidene vragen gesteld. Het lijkt mij het beste dat ik probeer, in zijn gedachtengang mee te gaan en hiermee gedachten te ontwikkelen die kunnen dienen in het meedenken van de heer Van Dam en hopelijk ook in dat van de Kamer.

Ik merk op dat hieraan een dilemma is verbonden. De Minister van Sociale Zaken heeft al erop gewezen dat, naarmate wij, al zoekend naar, een oplossing, erin slagen een mogelijke regeling te formuleren, die regeling noodzakelijkerwijs een beperkter karakter zal

De Ruiter

krijgen. Hierdoor zal deze echter steeds meer bezwaren oproepen van ongelijkheid en discriminatie.

Dat dilemma blijft. Ik zal nu toch maar even proberen, het te overwinnen door te trachten, aan te geven hoe een dergelijke, uit een oogpunt van beleid dus nooit aantrekkelijk te achten regeling, die dus met andere woorden technisch wel denkbaar zou zijn, er ongeveer uit zou kunnen zien. Een dergelijke regeling zou althans volgens ons de volgende elementen moeten hebben. In de eerste plaats zou zij moeten worden gebaseerd op de melding van de aanwezigheid van illegale werknemers bij een bepaalde werkgever door die werkgever en op een verzoek van zijn kant.

Melding en het aanduiden van een duidelijke rol in dat geheel aan de zijde van de werknemer stuit op veel grote bezwaren, die eigenlijk uit de aard der zaak voortvloeien. Dit zou wel mijn eerste element zijn. Het moet duidelijk een initiatief zijn van de kant van de werkgever. Er zou bepaald ook een erg korte meldingstermijn aan moeten worden verbonden, om het systeem niet helemaal te ontwrichten.

Voorts zou de overheidsorganen die met de uitvoering van deze wet te maken hebben een redelijke controle-mogelijkheid moeten worden geboden, die wel waarschijnlijk in deze richting zou moeten worden gezocht dat de werkgever bij zijn melding en zijn eventuele verzoekloonlijsten zou overleggen, in ieder geval zodanige gegevens dat op een praktische manier zou kunnen worden bekeken of zijn verzoek is gegrond en past in de uiteengezette criteria. Bij die criteria zou zeker ook horen het bestaan hebben van een relevante, arbeidsovereenkomst van vrij lange duur tussen de betreffende illegale werknemer en de werkgever die hem meldt en die voor hem een arbeidsvergunning vraagt.

Hiermee doel ik dus op peildata. Een beperking tot die illegale werknemers die op een bepaalde manier in het Nederlandse stelsel zijn opgenomen, door betaling van loonbelasting en van sociale premies, zou hier zeker ook bij horen. Ten slotte zou een dergelijke regeling – een element dat mij niet alleen uit een oogpunt van het algemene beleid dat men hierbij zou moeten voeren erg moet aanspreken maar dat nog meer in het bijzonder in mijn taak ligt – er altijd zo moeten uitzien dat het vervolgingsbeleid daardoor niet duidelijk wordt gefrustreerd. Ik moge in herinnering brengen dat door deze Kamer ook een motie van de heer

Roethof is aangenomen, waarin op een duidelijk aangescherpt vervolgingsbeleid wordt aangedrongen.

Nu even los van het gesprek dat de heer Roethof en ik daarbij hebben gevoerd, heb ik die motie zeker niet bestreden in die zin dat ik niet voor een stringent vervolgingsbeleid zou zijn. Ik heb meer gezegd dat het beleid naar mijn mening al aan die maatstaven voldeed. Ik ben toen echter, meer nog dan ik al was, van plan geworden, veel aandacht aan het vervolgingsbeleid te besteden en te laten besteden. Zouden wij nu de weg opgaan van een soort algemeen afgekondigd moratorium, dan meen ik dat wij het vervolgingsbeleid een heel duidelijke klap zouden geven. Ik meen dat dit nooit de bedoeling kan zijn. Het is in ieder geval niet de bedoeling van deze Kamer, blijkens het aannemen van de motie-Roethof.

Ik meen ook niet dat ik datgene tot het mijne kan maken wat mevrouw Beckers heeft gezegd. Zij heeft op een bepaalde wijze nogal praktisch gere-deneerd door te zeggen dat men de rustpauze die zou ontstaan zou kunnen gebruiken om het opsporings- en vervolgingsbeleid eens behoorlijk te organiseren.

De heer **Roethof** (PvdA): Ik doe het verzoek aan de Minister of hij zo vriendelijk zou willen zijn om ons, zo nodig schriftelijk, de resultaten van het vervolgingsbeleid tot nog toe mede te delen.

Minister **De Ruiter**: Dat wil ik met alle plezier doen. Ik wil er nog wel iets over vertellen, maar exacte cijfers over processen-verbaal en veroordelingen zou ik op dit moment niet kunnen leveren. In die zin is het inderdaad beter, het schriftelijk te doen.

De heer **Van Dam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Voor die eventuele frustratie van het vervolgingsbeleid is dunkt mij van belang de termijn van aanmelding. Ik denk dat gedurende die termijn opsporing erg moeilijk zal zijn.

Ik heb ook gewezen op een schatting van het aantal illegalen dat meent voor aanmelding in aanmerking te komen. Hoe kunnen wij dat beperken, zo heb ik gevraagd.

Minister **De Ruiter**: Het woordgebruik van de heer Van Dam – hij spreekt over het aantal illegale werknemers dat zich zou willen melden – doet mij even zeggen, dat juist wegens de onzekerheid en de echte openheid daarvan wij in ieder geval een methodiek zouden moeten zoeken waarin vooral de werkgever een plaats inneemt, omdat dat toch al automatisch een soort controle

of inperking oplevert. Ik zou met de beste wil van de wereld niet kunnen voorspellen hoeveel dit oplevert, maar ik ben het wel met de heer Van Dam eens dat er een duidelijke verbinding is tussen de omvang van de termijn die je natuurlijk voor die initiële operatie zult moeten stellen en de effecten daarvan voor het vervolgingsbeleid.

Vanuit de verantwoordelijkheid voor het opsporings- en vervolgingsbeleid acht ik het beter een zodanige procedure te vinden, dat wij daarmee wél doorgaan en hoogstens daaraan consequenties verbinden ten aanzien van gevallen die men in dat verband tegenkomt en die een plaatsje in deze regeling zouden hebben. Vooralsnog zou ik er heel ernstige bezwaren tegen hebben om dat een tijdje op te schorten. De redenen zijn zo voor de hand liggend, dat ik hoop dat ik er niet bepaald over door behoef te praten. In ieder geval hoort bij onze, in dit geval in het bijzonder mijn optie voor een eventuele uitwerking van punt III.b dat het vervolgingsbeleid niet op onaantvaardbare wijze wordt gefrustreerd.

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (PPR): Het is mij nog niet helemaal duidelijk, mijnheer de Voorzitter. De Minister wil de zaak spelen via de werkgevers die zich komen melden. Dan moet hij toch het vervolgingsbeleid ten aanzien van deze werkgevers opschorten. Zij zullen niet komen, als zij weten dat na aanmelding meteen een hoge boete volgt. Dan zal er naar ik aanneem niemand verschijnen. Hoe stelt de Minister zich dat precies voor?

Minister **De Ruiter**: Het is een beetje problematisch om nu in detail al deze vragen, die zich inderdaad gaan voordoen, even op te lossen. Mijn betoog strekt er niet toe de Kamer als het ware een uitgewerkte regeling aan te bieden, maar te schetsen hoe het er, als wij zouden doordenken in de richting van de vraagstelling van de heer Van Dam, in onze ogen zo ongeveer zou uitzien. Als ik nu word uitgelokt om op ieder van die onderdelen precies uiteen te zetten hoe het allemaal gaat, kom ik buiten de aard van mijn antwoord.

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (PPR): Dat is mijn bedoeling ook niet. U hebt er een duidelijke voorkeur voor uitgesproken om de zaak via aanmelding door de werkgevers te spelen. Mijn voorstel is geweest om de werknemers zich te laten aanmelden, met daarbij een duidelijke verklaring van de werkgever. Maar ook dan, zij het misschien in iets mindere mate, speelt dat toch. De werkgever zal veel minder

De Ruiter

gemakkelijk meewerken als hij meteen bij zijn kraag gepakt wordt, omdat hij mensen illegaal in dienst heeft gehad. Dat zult u dan toch op de een of andere manier moeten elimineren.

Minister De Ruiter: Daar ben ik het natuurlijk mee eens. Mijn standpunt is dan ook dat voorwaarde voor het accepteren van een zekere mogelijkheid in ieder geval zou moeten zijn, dat het vervolgingsbeleid niet op onaantvaardbare wijze wordt gefrustreerd. Dat het met elkaar te maken heeft, wil ik niet ontkennen. Dat kan ook niet worden ontkend. Dat hetzij vanuit een beoordeling van concrete gevallen, hetzij door het aanleggen van enkele criteria dat verband tot uitdrukking zal moeten worden gebracht, is duidelijk. Ik ben het met mevrouw Beckers eens, dat je niet tegelijkertijd een officiële mogelijkheid kunt scheppen om in een regeling te treden, om vervolgens de strafrechter achter de hand te hebben als men daarvan gebruik maakt. Dat kan natuurlijk niet.

Mevrouw Beckers-de Bruijn (PPR): Is dat de reden dat de Minister de zaak wil beperken tot mensen voor wie premies en belasting zijn betaald, omdat hij het dan eventueel aanvaardbaarder zou vinden dat werkgevers geen boete krijgen?

De heer Nijpels (VVD): De Minister wil helemaal niets.

Mevrouw Beckers-de Bruijn (PPR): Ik heb heel goed begrepen, dat de Minister doordenkt in een bepaalde casus en dat hij tot nu toe niet heeft gekozen. Hij heeft zelf het kader aangegeven waarbinnen wij praten. Ik denk dat wij daarover dan ook iets verder mogen praten.

Op een gegeven moment is het element erin geslopen, ook in de brief, dat belasting en sociale premies moeten zijn betaald. De Minister heeft het zojuist opnieuw aangegeven. Ik vraag mij af of er een relatie is met het mogelijk gestraft worden van de werkgever.

Minister De Ruiter: Het zal mevrouw Beckers niet zijn ontgaan dat dit element als volgt in de discussies over het hele onderwerp betreffende een overgangsregeling naar voren is gekomen. In de gevallen waarin een illegale werknemer op verschillende manieren in het Nederlandse 'circuit' van overheidsregelen opgenomen is geweest spreekt de billijkheid sterker voor een uitzondering dan voor de hele groep van illegale werknemers ongeacht dit element. Daarom komt die variant ook

in de brief voor. Ik probeer dit element hier zo voorzichtig mogelijk uit te werken.

Het komt de controlemogelijkheden voor de overheid, die hier uiteindelijk zal moeten toetsen, uitermate ten goede. Dan is namelijk objectief te toetsen hoe het precies is geweest met de duur van het dienstverband en dergelijke. Het is een zeer praktisch argument maar ik herinner eraan dat hier juist de billijkheid is aangevoerd om deze opening te maken.

Mevrouw Beckers-de Bruijn (PPR): Het is wel de vraag voor wie je het billijk kunt noemen.

Minister De Ruiter: Dat is ongetwijfeld waar. Dit interruptiedebatje onderstreept de juistheid van mijn opmerking aan het begin van mijn betoog dat wij hier met het dilemma zitten, dat naarmate de criteria duidelijker worden de instemming met een dergelijke mogelijkheid automatisch, in zekere zin ook bij ons, afneemt. Voor de voortgang van dit debat wil ik niettemin proberen dit dilemma te overwinnen om althans een enigszins afgerond betoog te kunnen houden.

Ik was bezig iets te zeggen over het opsporings- en vervolgingsbeleid. Ik heb gezegd dat wij niet willen dat daarin een rustpauze optreedt. Er gebeurt echt meer dan in de Kamer wordt gesuggereerd. In zekere zin kan ik mij voorstellen dat bij degenen die niet dagelijks kennis nemen van hetgeen gebeurt de indruk bestaat dat het niet wereldschokkend is, zeker niet naar zijn resultaten.

Ik heb al eerder gezegd dat je niet mag verwachten dat het in enkele maanden goed van de grond komt. De lijnen in het overleg, bij voorbeeld tussen de economische officieren, de Loontechnische dienst, de gemeenten en de rijkspolitie, zijn echter goed uitgezet. Er is veel overleg. Er zijn richtlijnen van het openbaar ministerie voor het opsporings- en vervolgingsbeleid. Men informeert elkaar en treedt zoveel mogelijk gezamenlijk op.

Na aanvankelijk aarzelende uitspraken vallen thans uitspraken die in overeenstemming zijn met de richtlijnen die het openbaar ministerie heeft opgesteld. Dat geeft aan dat er echt wel een bodem in het opsporings- en vervolgingsbeleid begint te komen. Ik zou dat, met alle beperkingen die eraan zijn verbonden, niet graag missen. Je kunt alleen maar doorgaan als je de resultaten die je hebt bereikt kunt vasthouden.

Dit is de essentie van wat ik wil opmerken. Ik wijs er nogmaals op dat dit

is tot stand gekomen in het moeilijke gaan staan van het ene been op het andere. Het staan op het ene been levert bezwaren op en het staan op het andere ook. Het staan op beide benen is eigenlijk moeilijk te verenigen. Aan de andere kant hebben wij graag willen voldoen aan het verzoek, vanuit de Kamer door de heer Van Dam gedaan, om nog eens op deze variant in te gaan.

□

Staatssecretaris Haars: Mijnheer de Voorzitter! Voor mij zijn niet zoveel punten meer ter bespreking overgebleven. Zowel de Minister van Sociale Zaken als de Minister van Justitie hebben laten merken hoezeer wij zien dat naarmate je overgangsmaatregelen maakt je meer discriminatoir werkt. Vandaar ook, dat de Minister van Justitie, meedenkende met hetgeen de heer Van Dam heeft gesteld, tot de conclusie kwam dat je, als je technisch wat doet, bij de werkgever terecht komt. Naar mijn mening moet je, juist ook met de ervaringen van de vorige regularisatie geconfronteerd, zeggen dat het een uitermate minimaal aantal mensen zal zijn, dat van deze regeling nog veel plezier zal hebben. Niemand kan beoordelen waartoe een dergelijke regeling leidt. Wij weten alleen wat de vorige regeling heeft opgeleverd: 18.000 verzoeken van werknemers, waarvan 15.000 werden geaccepteerd. Van de overige 3000 werknemers – ik merk dit op aan het adres van de heer Van Dam – weet ik niet precies hoeveel om herziening hebben gevraagd. Het waren er in elk geval zeer velen. Er hebben 900 doorgeprocedeerd tot de Raad van State. Hieruit blijkt al dat praktisch de hele rij in een verdere instantie doorgeprocedeerd heeft. De laatste gevallen zijn tot op heden niet afgeprocedeerd.

Mijnheer de Voorzitter! Er rest mij nog een vraag van de heer Nijhof over de VARA-ombudsman. Het is mij bekend wat deze heeft gesteld. Ik heb mij erover verbaasd. Ik acht het geen gelukkige en geen juiste aanpak. Ik meen dat ik hierop op dit moment niet verder kan ingaan.

De Voorzitter: Ik stel voor, de spreektijden in tweede termijn te bepalen op de helft van die in eerste termijn.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 21.35 uur tot 22.02 uur geschorst.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Met buitengewone interesse hebben wij kennis genomen van de beantwoording van de Regering, waarvoor mijn dank. Alvorens hierop in te gaan, wil ik echter een enkele opmerking maken over de belangwekkende bijdrage van de zijde van het CDA in eerste termijn. Op dit moment, nu ik dit wil doen, constateer ik echter dat niemand van het CDA aanwezig is, waardoor het een wat bijzonder karakter krijgt. Ik begrijp echter dat wij moeten doorgaan.

Ik trek, niet uit de afwezigheid van het CDA, maar wel uit de bijdrage die namens het CDA in eerste termijn is gegeven, de conclusie dat het CDA met ons van mening is, dat de beleids-overwegingen die de Regering steeds heeft weergegeven in de huidige discussie bij het CDA niet meer doorslaggevend zijn. Dit is van grote betekenis. Het houdt in, dat er in deze opstelling plaats is voor het nemen van een regularisatiemaatregel. Uit het betoog van de heer Van Dam heb ik ook begrepen, dat de voorkeur van het CDA uitgaat naar modaliteit 3B in de brief van de Regering. Hij heeft hieromtrent een aantal zeer feitelijke vragen aan de Regering voorgelegd.

Nu het debat zich op deze modaliteit toespitst, staat ook mijn fractie voor de afweging of deze past in de sfeer van de door ons in de aangenomen motie bepleite overgangsmatregel. Het is duidelijk, dat tot nog toe van onze zijde steeds niet is ingegaan op alle mogelijke denkbare constructies. Wij hebben veel ruimte overgelaten voor de creativiteit van de Regering, om tot de invulling van een overgangsmatregel te komen. Zelfs in de motie die wij vanavond hebben ingediend is die lijn doorgetrokken.

Nu de discussie zich hierop toespitst, zullen wij er meer over moeten zeggen. Op het eerste gezicht krijg ik de indruk, dat er wat deze modaliteit sprake kan zijn van de mogelijkheid dat zij past binnen de door ons beoogde aanpak.

De heer **Meijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Nu mijn collega Buurmeijer in zijn tweede termijn al vrij veel aandacht heeft gegeven aan de collega's van het CDA, die er nu niet zijn, wil ik hem vragen of hij het niet beter vindt, zijn betoog te hervatten in aanwezigheid van de fractie van het CDA.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Ik kan het daarmee helemaal eens zijn.

De **Voorzitter**: Ik ben niet geneigd daarop in te gaan. Wij hebben afgesproken de vergadering om tien uur te hervatten. Op verzoek van de fractie van het CDA heb ik er vijf minuten bij gedaan. Ik kan het niet helpen dat er geen leden van het CDA aanwezig zijn. Wij zullen de vergadering om elf uur moeten beëindigen.

Als de heer Meijer een formeel voorstel doet, betekent dit dat wij de behandeling vanavond niet afmaken.

De heer **Meijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u willen vragen, te informeren of de woordvoerders van het CDA nu hierheen kunnen komen. Dan kan het debat worden afgemaakt. Anders wil ik inderdaad het voorstel doen, het debat te onderbreken.

De **Voorzitter**: Ik schors de vergadering voor één minuut. Nu enkele CDA-leden binnenkomen, hervat ik haar meteen.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Bij het binnenkomen van de heer Van Dam wil ik nog even zeggen, dat ik vrij veel aandacht heb besteed tot nu toe aan de houding door het CDA aangenomen in eerste termijn. Wij hebben daaruit de conclusie getrokken, dat de afweging bij het CDA niet langer is of het beleidsmatig gewenst is wel of niet een maatregel te nemen zoals bepleit in de motie, maar dat het erom gaat of een maatregel technisch uitvoerbaar is. Ik heb verder geconcludeerd, dat modaliteit 3B uit de brief van de Regering de voorkeur van het CDA zou kunnen hebben.

Ik heb zoëven ook gezegd dat, nu dit aan de orde is, bij ons op het eerste gezicht de indruk is ontstaan, dat deze modaliteit zou kunnen passen in de door ons voorgestelde gang van zaken. Alvorens op een aantal punten verduidelijking te vragen, maak ik een opmerking over het antwoord van de Regering en de wijze waarop dat tot ons is gekomen.

Ik heb de indruk dat dit zich als volgt voltrok. De Minister van Sociale Zaken wijst op het arbeidsmarktprobleem en schetst het dilemma, dat hoe duidelijker de criteria zijn hoe beperkter de groep betrokkenen is, en omgekeerd. Verder doet hij geen uitspraak, maar geeft als het ware het estafettestokje over aan de Minister van Justitie.

Deze schildert als ware het een vrijblijvende discussie een uitvoeringsmogelijkheid, waarom van de kant van het CDA is gevraagd: Modaliteit 3B. Verheugend is het dan te constateren dat waar ik in eerste termijn nog sprak over een brief, die uit onwil was ge-

schreven, de Minister nu een invulling van deze modaliteit geeft en stelt dat het niet onmogelijk is, deze tot uitvoering te brengen. Onduidelijk blijft echter de conclusie die de Regering hieraan verbindt. Dan komt mevrouw Haars, die opnieuw het dilemmakarakter schildert. Opnieuw moeten wij vaststellen dat nog niet duidelijk is, welke houding de Regering gaat innemen.

In onze optiek kan deze modaliteit worden verstaan dat er zij het op een specifieke wijze invulling wordt gegeven aan een overgangsmatregel. Ik denk alleen dat hierbij niet eenzijdig het initiatief bij een dergelijke uitvoeringsmaatregel wordt neergelegd bij de werkgevers. In onze situatie is dat naar onze mening niet meer mogelijk. In onze optiek moet het mogelijk zijn, dat bij een invulling van de modaliteit 3B ook werknemers zich melden met een bewijskaart van de zijde van de werkgever. Ik wil niet ontkennen dat ook in het door ons voorgestelde model sprake zou zijn van een koppeling tussen persoon en arbeidsplaats.

Ik wil ten slotte niet verhullen dat, als wij gezamenlijk op deze invulling zouden uitkomen, dit bepaald iets magerder is dan wat wij ons hadden kunnen voorstellen. Echter, als blijkt dat in deze Kamer meerderen vinden dat wij in deze richting moeten gaan – in dat opzicht is veel afhankelijk van de vraag of ook het CDA de kant van de door mij uit de opzet van de heer Van Dam getrokken conclusie uit wil – en de Regering straks klip en klaar wil verklaren dat het niet alleen bij casuïstiek zal blijven maar dat deze modaliteit kan worden uitgevoerd, dan zullen wij ons zeer sterk erover beraden, of wij hieraan steun kunnen geven. Dat is dan zeker niet uit te sluiten.

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Alle bewindslieden hebben opnieuw de vergelijking gemaakt met de vorige regularisatieregeling. Ik vind dat niet juist. De problemen van toen werden opgeroepen door het feit dat de illegale buitenlanders moesten komen met bewijsstukken dat men voor een bepaalde datum, die in het verleden lag, in ons land had gewerkt. Dat heeft veel ellende gegeven. Ik denk dat niemand deze ellende wil herhalen.

De motie vraagt dat dan ook niet. De Regering zou de door haar gesignaleerde administratieve problemen zelf oproepen, als zij in de motie extra criteria zou inbouwen ten aanzien van bij

Beckers-de Bruijn

voorbeeld de duur van de arbeidsovereenkomst en het betaald hebben van premies en loonbelasting. Juist dat vereist onderzoek en controle.

Als men de zaak praktisch bekijkt, lijkt mij de enige manier een aanmeldingsperiode, waarin illegalen, die op dat moment werk hebben, zelf kunnen verzoeken, hun arbeidsplaats te legaliseren. Daarbij zou dan de handtekening of de korte ondersteunende verklaring van hun werkgever dienen te worden overgelegd. De enige voorwaarde daarbij zou moeten zijn, dat de werkgevers duidelijk wordt gemaakt, dat hun handtekening voor hen geen nadelige consequenties heeft. Ik zou graag een expliciet antwoord willen hebben op dit meest eenvoudige en meest uitvoerbare voorstel.

Ik vind ook dat wij langzamerhand moeten ophouden met een redenering, die wij hier steeds meer horen, namelijk dat een menselijk gebaar tegenover een bepaalde groep of tegenover een individu discriminerend zou zijn tegenover degenen, die wel volgens de letter van de wet zijn behandeld. Als men zo doorredeneert, komt men tot vreemde conclusies. Dan is een menselijk beleid in feite niet meer mogelijk. Er is een oud verhaal over mensen die een hele dag, een halve dag en een paar uur in een wijngaard hadden gewerkt en die allemaal hetzelfde loon kregen: Het loon dat was afgesproken met degenen die 's morgens vroeg al waren gekomen en die, zoals het er staat, de hitte van de dag hadden gedragen.

Mijn fractie zal in elk geval blijven pleiten voor een beleid dat niet de wet, maar de mens centraal zet.

□

De heer **Nijpels** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Sociale Zaken heeft gezegd dat uitvoering van de eerste motie-Buurmeijer in ieder geval in strijd zou zijn met de geest van de Wet arbeid buitenlandse werknemers. Strijd met de letter van de wet, alhoewel dat in de brief van 21 april enigszins wordt gesuggereerd, achtte hij in mindere mate aanwezig. Ik zou in dat kader graag het oordeel van de Minister vernemen over de juridische verhouding tussen uitvoering, hetzij gedeeltelijk, hetzij totaal, van de motie-Buurmeijer en artikel 7, lid 1 van de Wet arbeid buitenlandse werknemers, waarin duidelijk een criterium wordt aangegeven voor de beoordeling van de toepassing van deze wet.

Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Wessel heeft gemeend, iets te moeten

zeggen over de beweegredenen van de toenmalige VVD-fractie om tegen de Wet arbeid buitenlandse werknemers te stemmen. Zij heeft daarbij de heer Rietkerk geciteerd, maar wel selectief. Om haar geheugen wat op te frissen, wil ik nog drie citaten voorleggen uit het toenmalige debat die heel wat genuanceerder weergeven waarom de VVD-fractie destijds tegen die wet heeft gestemd.

Uit het debat uit 1976 geef ik dus drie citaten van hetgeen de heer Rietkerk heeft gezegd:

1. 'Ik kan mij ondanks de uiteenzetting daarover in de nota naar aanleiding van het eindverslag niet aan de indruk onttrekken dat met dit wetsontwerp een kant wordt opgegeven die tegengesteld is aan internationale afspraken en ontwikkelingen tot versterking van de positie van gastarbeiders.';

2. 'Ik krijg echter de indruk dat dit wetsontwerp de gelijkheid van kansen voor de buitenlandse werknemers die legaal zijn toegelaten onmiskenbaar aantast.';

3. 'Bovenal zijn onze bezwaren tegen onredelijke vrijheidsbeperking van de toegelaten werknemers reden om dit wetsontwerp niet te steunen.'.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat deze citaten het toenmalige stemgedrag van de VVD-fractie in een wat ander daglicht plaatsen als mevrouw Wessel heeft getracht te doen.

Ik neem aan, dat het oordeel van de Regering over de tweede motie-Buurmeijer gelijk is aan dat over de eerste motie.

□

Mevrouw **Wessel-Tuinstra** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie heeft met veel belangstelling de antwoorden van de bewindslieden aangehoord. Zij gaat iets hoopvoller de tweede termijn in – dat is in dit Huis niet altijd de gewoonte – dan de eerste. Op vele punten was ik het met de bewindslieden eens, in de eerste plaats dat het hier niet gaat om regularisatie, maar om een overgangsmaatregel en in de tweede plaats dat er een politieke eenstemmigheid blijft over een restrictief toelatingsbeleid. De Minister van Sociale Zaken heeft nog eens onderstreept dat ook ten aanzien van het verlenen van vergunningen voor nieuwe buitenlandse werknemers een uiterst restrictief beleid zal worden gevoerd.

De Minister van Justitie heeft een mogelijke invulling aangegeven die gezocht kan worden bij de invulling van de motie-Buurmeijer. Die invulling

kwam ongeveer overeen met hetgeen ons voor ogen stond. Dat zal niemand verbazen, want reeds bij de behandeling van de begroting van Justitie heeft mijn fractie ongeveer in dezelfde geest als de Minister een aantal criteria gesteld waarop een dergelijke overgangsmaatregel gebaseerd zou moeten zijn; melding, een korte meldingstermijn, controlemogelijkheid, enz. Dat er dan toch een stel mensen tussen de wal en het schip komen te vallen, is zeker te betreuren, maar ook mijn fractie acht dat onvermijdelijk. Hoe droevig dat ook voor de betrokken groep zal zijn, wij zullen dat toch moeten aanvaarden.

Mijn fractie heeft de motie-Roethof niet gesteund, omdat wij daar niet veel heil van verwachtten, met name niet voor de buitenlandse werknemers. De motie is toch aangenomen en ik houd de Minister van Justitie graag aan zijn toezegging dat het niet in een heksenjacht zal ontaarden en dat hij zijn gewone kalme vervolgings- en opsporingsbeleid zal blijven voortzetten.

De heer Nijpels wil ik, naast de door hem naar voren gebrachte citaten, nog wijzen op de stemverklaring van de toenmalige fractievoorzitter van de VVD bij de stemming over deze wet.

□

De heer **Nijhof** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Uiteraard heeft deze discussie qua argumentatie niets nieuws gebracht, hetgeen te verwachten viel. Er zijn drie oplossingen: of de wet wordt uitgevoerd (het regeringsstandpunt), of de wet wordt niet uitgevoerd en volledig terzijde gesteld (bepleit door PSP en CPN), of wij komen uit op een compromis dat ons voor een dilemma plaatst. Welke modaliteit wij ook kiezen – als wij hypothetisch uitgaan van modaliteit 3b – discrimineren wij hoe dan ook een aantal malen binnen de groep van illegale buitenlandse werknemers.

Wij discrimineren op grond van het feit dat illegalen bij een malafide werkgever buiten de prijzen vallen. Wij discrimineren omdat hoe dan ook een aantal, ook van degenen die bij legale werkgevers werken, toch terug zal moeten, omdat hun arbeidsplaats niet gelegaliseerd kan worden. Wij discrimineren omdat legale werkloze buitenlanders op termijn de grens overgaan, omdat hun plaats inmiddels is ingenomen door illegale buitenlandse werknemers.

Ook discrimineren wij, omdat wij die buitenlandse werknemers die zich leegaal gedragen achter stellen bij degenen die zich illegaal gedragen. Alsdus

Nijhof

stellen wij een premie op illegaal gedrag. Ik geloof dat van de Regering verwacht mag worden dat zij zich consistent en consequent opstelt. De tweede motie-Buurmeijer is een herhaling van de eerste en wat dat betreft is er geen enkele aanleiding om van standpunt te veranderen. Ik hoop ook dat dit het standpunt van de Regering zal zijn.

□

De heer **Van Dam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik verklap geen geheim wanneer ik zeg dat dit in onze fractie geen eenvoudige zaak is geweest. Ik dank de bewindslieden voor hun reacties op mijn betoog. In het bijzonder dank ik de Minister van Justitie die in kort bestek een beeld gaf van een regeling waaraan te denken zou zijn. De beperkingen die hij zowel aan het begin, als aan het eind van die schets aangaf, zijn ons niet onopgemerkt voorbij gegaan. Het wordt een regeling voor illegale werknemers waarin wat er gebeuren gaat volledig afhankelijk is van de werkgever. Dit is een element dat aanvankelijk vrij sterk aanwezig was in de regularisatieregeling van 1974-1975 en dat mede op sterke aandrang van de CDA-fractie destijds uit die regeling is verwijderd.

Er wordt ook een vrij sterke beperking in de regeling aangebracht door de terecht eise dat het vervolgingsbeleid zo min mogelijk moet worden gefrustreerd. Het kan ook niet een poosje worden opgeschort. Daarbij komen dan nog de andere bezwaren, waaronder het punt van de discriminatie. De Minister van Justitie zei dat het twee benen waren die moeilijk te verenigen zijn. Ik zou het beeld willen gebruiken van de berg die een muis baart en dan nog een hele lelijke ook, die door weinigen zal worden herkend en erkend.

Wij trekken de volgende conclusie. Wij zijn dankbaar voor de uiteenzetting van de technische bezwaren. De overweging daarvan leidt ons tot de conclusie dat wij niet in een dergelijke overgangsmaatregel moeten stappen.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): De heer Van Dam heeft op niet al te heldere wijze uiteen gezet hoe hij tot zijn conclusie is gekomen. Wil hij scherp aangeven waardoor het CDA tot de conclusie komt dat dergelijke maatregelen niet getroffen moeten worden?

De heer **Van Dam** (CDA): Ik wil dit wel herhalen. Er zijn twee bezwaren. Deze regeling is eigenlijk afhankelijk van wat werkgevers doen. De spil van de

regeling is de werkgever. Dit betekent een uitermate grote beperking van deze regeling en een grote mate van afhankelijkheid van wat werkgevers doen en willen.

Er wordt een nadere beperking in de regeling aangebracht door het terecht verlangen van de Minister dat het vervolgingsbeleid – ik neem aan dat dit weerklank vindt in uw fractie, gelet op de motie die destijds door de PvdA is ingediend – niet mag worden gefrustreerd. Hierbij komen dan nog de overwegingen die tijdens vorige discussies naar voren zijn gebracht. Al met al brengt dit onze fractie tot de conclusie dat die regeling niet wenselijk is.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Ik heb daarnet ook gesproken over de eenzijdige werking via de werkgevers. Indien wij dit beiden een bezwaar vinden, dan spreken wij hier toch af dat het anders moet? Mevrouw Beckers heeft ook bezwaren hiermee. Wat wil het CDA nu eigenlijk wel?

De heer **Van Dam** (CDA): Ik dacht dat dit duidelijk was.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Neen, dat is ons niet duidelijk.

De heer **Van der Doef** (PvdA): Wij weten wat u niet wilt, maar wat wilt u dan wel?

De heer **Van Dam** (CDA): Wij willen niet een of andere overgangsmaatregel met betrekking tot de uitvoering van de 1 novemberwet. Wij zien in op grond van de argumenten, deels door ons en deels door de Regering aangevoerd, dat dit geen wenselijke zaak is.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Ik heb u een argument gegeven waarbij het probleem vrij gemakkelijk is op te lossen door....

De heer **Van Dam** (CDA): Ik vind dit interessant omdat het aansluit op discussies die in de fractie zijn gevoerd en op een element uit mijn uiteenzetting dat ik zoëven al aangaf. Het wordt een regeling die door de buitenwacht moeilijk herkend en erkend wordt. Wanneer de Regering gevraagd wordt, deze regeling uit te werken zal dit ertoe leiden dat van verschillende zijden op bepaalde onbevredigende elementen wordt gewezen. Binnen de kortste keren zitten wij dan met een regeling die wij niet hebben beoogd. In zoverre is de aanvullende opmerking van de heer Buurmeijer uitermate instructief.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Neen, ik denk dat het net andersom is. Als wij hier vinden dat het gaat om een beper-

kende maatregel – en dat is door mij nooit ontkend – dan denk ik dat, als wij gezamenlijk willen dat een overgangsmaatregel wordt getroffen, het nu duidelijk moet zijn – sprekend over een modaliteit – of u achter de door ons bepleite aanvullingen wilt gaan staan. U moet dan niet zeggen dat dit leidt tot een geweldige verwijdering. Ik heb als concreet punt genoemd dat werknemers zich kunnen melden met een verklaring van de werkgever.

De heer **Van Dam** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat het duidelijk is wat ik heb gezegd. Ik zou alleen in herhalingen vallen, als ik de heer Buurmeijer op deze interventie antwoord.

De heer **Buurmeijer** (PvdA): Dat betekent dat u niets wilt.

□

De heer **Van Dis** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik kan kort zijn in tweede termijn. Ik dank de bewindslieden voor de gegeven antwoorden. Het viel mij wel op dat op de door mij gestelde vragen van inhoudelijke aard eigenlijk niet is ingegaan. Ik zou willen vragen of dit nog kan gebeuren.

Zo heb ik gevraagd naar informatie over het gevoerde beleid tussen de regularisatie van 1976 en die van 1 november 1979. Was dit beleid nu in overeenstemming met de geest van de nieuwe regeling? Werd toen al een restrictief beleid gevoerd? Mag ik dit als een reëel en redelijk standpunt aannemen?

Het komt ons voor dat in het geheel ook moet worden betrokken dat de schuld niet alleen bij de overheid kan worden gelegd. De behandeling van de wet destijds en de vele publiciteit eromheen hebben ook de betrokken illegale werknemers duidelijk kunnen en moeten maken dat het regime veranderd en verstrakt zou worden.

Ook de vragen over een soepel en verantwoord uitvoeringsbeleid zijn niet beantwoord. Ik zou hierover ook nog graag iets horen.

Als de conclusie moet luiden dat het grootste gewicht moet worden gehecht aan een toch min of meer falend kabinetsbeleid, lijkt onze fractie een zeer beperkte regularisatie, bij voorbeeld in de zin van 3b uit de laatste brief van de bewindslieden, grotere onbillijkheden en onrechtvaardigheden met zich te brengen dan een veel verdergaande toelating achteraf. En dat willen wij ook weer niet. Wij zien met het kabinet daarin weer nieuwe discriminatiefactoren opdoemen ten opzichte van de legaal hier verblijvende buitenlanders.

Van Dis

Alle factoren tegen elkaar afwegende, kom ik tot de vaststelling dat de nadelen, verbonden aan de een of andere vorm van regularisatie als overgangsregeling een wat zwaarder gewicht mede met het oog op rechtvaardigheid en rechtszekerheid moet worden toegekend.

□

Minister De Ruiter: Mijnheer de Voorzitter! Van onze kant willen wij de sprekers weer danken voor hun reacties op onze betogen, waarin hier en daar veel begrip voor de door ons geschetste problematiek doorklonk en anderzijds ook wel tekenen van instemming werden gehoord. Overigens heeft het debat vooral bestaan in een confrontatie tussen de verschillende opvattingen van de diverse sprekers. Ik geloof niet dat het op mijn weg ligt hierop weer in detail in te gaan.

Ik wil nog één opmerking maken, omdat heel duidelijk gereageerd is op het geheel van criteria, zoals ik het veronderstellenderwijs naar voren heb gebracht. Dit betreft de vraag van wie eventueel een initiatief zou moeten uitgaan. Wij zouden nadrukkelijk kiezen voor de werkgever, juist vanwege de door de Kamer aangenomen motie, waarin ook de gedachte is weergegeven, dat er een binding moet zijn met een arbeidsplaats.

Dit betekent een binding met een werkgever. Om nu een dergelijke opzet ook echt duidelijk te maken en niet het verschaffen van allerlei gegevens te laten afhangen van soms onze taal niet goed machtig zijnde buitenlandse werknemers, om het in het algemeen aan administratieve eisen te laten voldoen, is het goed de werkgever de nodige gegevens te laten verschaffen en geen losse verklaringen te laten rondzwerven. Ook in die gedachtengang zal in ieder geval de werkgever er toch bij betrokken moeten worden. Daarom heb ik heel nadrukkelijk, niet toevallig en niet als een beperking maar juist als de goede administratieve opening de werkgever, maar dan ook alleen de werkgever genoemd.

De heer Buurmeijer (PvdA): Ik begrijp uit uw opmerking dat u de werknemers niet uitsluit, maar dat u, ten einde tot een goede uitvoering te komen, de werkgever hierbij essentieel nodig vindt.

Minister De Ruiter: Wij gaan enigszins de kant op die ik ook al in eerste termijn heb gesignaleerd. Wij gaan namelijk over de uitwerking van iets

spreken, terwijl wij het in dit Huis kennelijk nog niet over de grondslagen daarvan eens zijn.

Onze bedoeling zou in de opzet, zoals wij die hebben gebracht bepaald de volgende zijn. Uitgaande van een bestaande arbeidsplaats is de werkgever – hij moet tenslotte ook de arbeidsvergunning aanvragen – degene om de allereerste melding die daarbij zal horen, te doen. Natuurlijk zal hij in sommige gevallen daarbij het allereerste belang hebben.

In andere gevallen zal de werknemer daarop wellicht aandringen. Wij geloven echter, dat de administratieve band die er zal ontstaan, vooral in die eerste lijn, om tot de opening naar de procedure te komen, eigenlijk van de werkgever moet uitgaan. Immers, die heeft de gegevens, loonlijsten en al dat soort dingen. Anders denken wij dat het heel gemakkelijk uit zijn voegen wordt gelicht.

De heer Buurmeijer (PvdA): Ik begrijp uit de buitengewoon uitvoerige wijze waarop de Minister van Justitie ingaat op een dergelijke maatregel, dat hij eigenlijk ook zegt, dat een dergelijke maatregel door de Regering uitvoerbaar en aanvaardbaar is.

Minister De Ruiter: Wat dat betreft, heb ik weinig toe te voegen aan wat ik heb gezegd. Ik heb het uitdrukkelijk zo aangesneden, dat wij naar aanleiding van de vragen, gesteld door de heer Van Dam, even willen meedenken. Bij een duidelijke wens uit de Kamer om iets dergelijks te doen, onder aanvaarding van deze criteria, zouden wij zeggen: wij vinden het niet mooi. Ik heb steeds gewezen op de 'hinkende benen'. Het zal duidelijk zijn, dat ik op dit moment moeilijk verder op die lijn kan doorgaan.

Mijnheer de Voorzitter! De tweede motie van de heer Buurmeijer is in feite een herhaling van de eerste. Daarin wordt dezelfde problematiek opnieuw aan de orde gesteld. Wat dat betreft kan ik naar onze betogen in de eerste termijn van 'het vorige debat' verwijzen.

De heer Buurmeijer (PvdA): Dit gesprek moet toch nog even doorgaan. De Regering zegt nu in feite: het is allemaal niet mooi, het is niet het beste wat men misschien nog kan doen en er zijn allerlei beperkende zaken bij. Ik hoor hier echter op zich de Minister van Justitie zeggen: een maatregel, op die wijze aangepakt, zouden wij willen uitvoeren.

Vervolgens doet hij nog een uitspraak over de tweede motie. Het gaat

er vooral om, dat wij beoordelen, of een dergelijke maatregel past bij wat wij met de motie beoogd hebben. Daarover heb ik gezegd, dat het volgens ons op het eerste gezicht daarbij past. Als een meerderheid zich op deze wijze uitsprekt, is mijn conclusie dat de Regering die uitspraak van de Kamer dan ter harte zal nemen en uitvoeren. De Regering moet hierover duidelijkheid geven.

Minister De Ruiter: De situatie die de heer Buurmeijer nu naar voren brengt, doet zich tot op dit moment niet voor.

De heer Buurmeijer (PvdA): Die kan zich wel voordoen. Het is nu van belang, gezien de wijze waarop de Minister reageert, dat wij weten hoe wij daarop door kunnen gaan. Dat betekent ook iets voor een eventueel volgende termijn en wijziging van de motie.

De heer Van der Doef (PvdA): De Minister ziet toch wel in, dat hij de CDA-fractie uit deze positie moet verlossen door vanuit zijn ministeriële verantwoordelijkheid bereid te zijn te zeggen, dat, ook als de CDA-fractie in deze fase geen mogelijkheid ziet om dat op eigen initiatief uit te spreken, die regeling uitvoerbaar is en de Regering bereid is die uit te voeren?

Mijn collega Buurmeijer zegt: op die grond achten wij die modaliteit een juiste uitvoering van de strekking van onze motie. Welnu, ik neem aan, dat de Minister bereid is, te zeggen, dat die uitleg juist is, dat die modaliteit uitvoerbaar is en dat hij daarvoor op zich geen uitdrukkelijke uitspraak van de Kamer nodig heeft. Men ziet op welke wijze de CDA-fractie op dit moment worstelt met dat vraagstuk. Ik meen dat de Minister daarin een verlossend woord kan spreken door te zeggen: die regeling kan en ik ben bereid die uit te voeren.

De heer Van Dam (CDA): Is de kinderhand niet gauw gevuld, mijnheer Buurmeijer?

De heer Van der Doef (PvdA): Ik sprak tot de Minister.

De heer Van Dam (CDA): Ik sprak tot de heer Buurmeijer.

Mevrouw Beckers-de Bruijn (PPR): Ik val de heer Buurmeijer bij. Ik meen dat over de werkgever tot overeenstemming is te komen. De verwarrende hoeveelheid extra werk aan administratie moet worden afgezet tegen extra criteria die worden gesteld. Deze houden meer werk in. Ik heb de heer Van Dam noch de Minister gehoord

De Ruiter

over mijn voorstel en hierover een duidelijk oordeel horen geven. Als het extra werk een bezwaar is, is het aan de Regering en de CDA-fractie zelf, met een voorstel te komen waarin de extra criteria niet staan. Ik heb van de overzijde een hoog opgespeeld spelletje gezien en enkele vragen gehoord, maar er is niet eens ingegaan op een eenvoudiger voorstel. Het is onmogelijk, deze zaak nu maar zo te laten en helemaal niets te doen.

Minister De Ruiter: Inderdaad zijn wij een antwoord verschuldigd op de concrete vragen van mevrouw Beckers. Dit antwoord was naar mijn mening begrepen in onze opstelling. De overgangsregeling die zij voorstelt, valt duidelijk buiten de door mij als mogelijk geschetste criteria. In woorden is het inderdaad een zeer eenvoudige regeling. Ik zou met woorden een nog eenvoudiger regeling kunnen bedenken. Wij bewegen ons nu echter op een gebied waarop geen eenvoudige regeling mogelijk is. Daarom heb ik getracht, het geheel zorgvuldig bij elkaar te nemen. Ik ben beslist niet van plan, gesteld dat het die kant op gaat, hiervan iets af te doen, want het is een minimum, hoewel het een grote lijst leek.

Mevrouw Beckers-de Bruijn (PPR): Ik acht de redenering van de Minister niet zuiver. Hij zegt enerzijds dat de werkgever nodig is en dat daarom enkele criteria moeten worden toegevoegd. Anderzijds beroept hij zich op het argument dat hij veel extra werk krijgt. Dit neemt hij zelf op zich.

Minister De Ruiter: Dit is naar mijn mening niet juist.

Mevrouw Beckers-de Bruijn (PPR): Zie de brief.

Minister De Ruiter: Natuurlijk is er een factor van administratieve verwerkbaarheid. Ik heb in dit debat het punt van het vele werk, dat ons ongetwijfeld wacht, in het geheel niet aan de orde gesteld. De criteria hebben dan ook niet te maken met de hoeveelheid werk, maar met de hanteerbaarheid van de regeling in het algemeen. Ik meen dat het niet juist is dat mevrouw Beckers het punt van het extra werk naar voren haalt, alsof het de grondslag van mijn redenering is.

Mevrouw Wessel-Tuinstra (D'66): Mag ik de Minister vragen wat dan de grondslag van zijn redenering is geweest? Waarom is hij zo uitvoerig ingegaan op de mogelijkheid van deze modaliteit, heeft hij deze zo zorgvuldig

ingevuld en heeft hij van alle kanten getoond dat hij met de redenering die in de motie is neergelegd, een uitweg ziet? Dit is niet een soort instructie-debat, waarin de Minister ons moet uitleggen wat in de wereld allemaal mogelijk is.

Wij bevinden ons in een politieke constellatie, waarin wij een uitspraak van de Regering verwachten over een aangenomen motie. Er behoeft niet te worden verwezen naar moties die nog komen of waarover nog niet is gestemd; het gaat om een aangenomen motie, die dient te worden uitgevoerd. Hieraan dient de Minister zelf een modaliteit te geven, niet voor de vaak, maar om ons uit te leggen wat hij ermee doet.

Minister De Ruiter: Dit is tot op zekere hoogte waar. Natuurlijk zijn wij hier bezig om zaken te doen. De strekking van mijn opmerking was volkomen duidelijk. Als de Kamer duidelijk maakt dat zij wenst dat wordt gehandeld in de geest die ik heb uiteengezet — ik heb al gezegd dat ik dit niet heb waargenomen — zal dit van de kant van de Regering niet stuiten op 'dat kan niet'.

De heer Van der Doef (PvdA): Dus: dat willen wij niet.

Minister De Ruiter: Weswege willen wij het niet. Wat ik schetste, is echter niet de standpuntbepaling van de kant van de Kamer.

De heer Nijpels (VVD): De Minister heeft duidelijk geprobeerd, te betogen dat zo'n regeling kan worden uitgevoerd. Uit de woorden van de drie bewindslieden heb ik ook duidelijk kunnen opmaken dat, als zo'n voorstel op tafel ligt, het niet zal worden uitgevoerd.

Minister De Ruiter: Ik meen dat ik nogal duidelijk ben geweest; ik heb hieraan niets toe te voegen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De Voorzitter: Ik stel voor, over de motie morgen na de lunchpauze te beslissen.

Daartoe wordt besloten.

De behandeling wordt geschorst.

De Voorzitter: Ik stel voor, het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 22.42 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. een Koninklijke boodschap, ten geleide van het wetsontwerp Wijziging van de Handelsregisterwet (Stb. 1976, 398) (16 143).

Deze Koninklijke boodschap, met de erbij behorende stukken, is al gedrukt en rondgedeeft;

2°. een brief van de Minister van Landbouw en Visserij, met een notitie inzake de organisatie van de Directie Faunabeheer en de taakomschrijving en de taakuitoefening van de buitendienst van deze directie (15 800-XIV, nr. 39).

De Voorzitter stelt voor, dit stuk voor kennisgeving aan te nemen;

3°. de volgende brieven:

een, van de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, over investeringen van Westerse ondernemingen in ontwikkelingslanden (15 800-V, nr. 105);

een, van de Minister van Verkeer en Waterstaat, inzake de Tarieven Openbaar Vervoer 1980 (16 138, nr. 4).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeft;

4°. de volgende adressen:

een, van J. van Laar te Amsterdam, met betrekking tot zijn belasting;

een, van U. Link te Amsterdam, met betrekking tot kinderbijslag.

Deze adressen zijn gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende brieven e.a.:

een, van O. J. Draaijer, namens drie actiecomités te Rotterdam, tegen de LPG-plannen;

een, van F. van Bourlin, over de paleizen en buitenhuizen van de Koningin;

een, van het bestuur van de Vereniging van Vrijzinnig Hervormden in Beverwijk e.o., over het toelatingsbeleid;

een, van de secretaris van de Nederlandse Vereniging van Dansleraren, naar aanleiding van de viering van haar 60-jarig bestaan.

Deze brieven e.a. liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies.